

**ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ**

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία

Συμβολή της κτηνοτροφίας στην αειφόρο ανάπτυξη της Ευρυτανίας

Αικατερίνη Γ. Καλαντζή

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:
Αναστασία Παντέρα, Καθηγήτρια ΓΠΑ

**ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ
2021**

**ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ**

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία

Συμβολή της κτηνοτροφίας στην αειφόρο ανάπτυξη της Ευρυτανίας

“Contribution of livestock farming in the sustainable development of
Evritania”

Αικατερίνη Γ. Καλαντζή

Εξεταστική Επιτροπή:

Αναστασία Παντέρα, Καθηγήτρια ΓΠΑ (επιβλέπουσα)

Ανδρέας Παπαδόπουλος, Καθηγητής ΓΠΑ

Γεώργιος Φωτιάδης, Επίκουρος Καθηγητής ΓΠΑ

Συμβολή της κτηνοτροφίας στην αειφόρο ανάπτυξη της Ευρυτανίας*ΠΜΣ: Οικολογία και διαχείριση περιβάλλοντος**Γενικό Τμήμα***ΠΕΡΙΛΗΨΗ**

Η Ευρυτανία, με πρωτεύουσα το Καρπενήσι, είναι ο πιο ορεινός νομός της Στερεάς Ελλάδας. Ο πρωτογενής τομέας, ειδικά αυτός της κτηνοτροφίας, μαζί με τον τουρισμό αποτελούν τους πυλώνες της οικονομικής της ανάπτυξης. Παραδοσιακά, οι κάτοικοι της υπαίθρου ασχολούνταν με την κτηνοτροφία και ελάχιστα με τη γεωργία. Η κατάσταση που αφορά την ανάπτυξη και τα προβλήματα της Ευρυτανίας, και ειδικά του πρωτογενή τομέα, είναι στάσιμη τα τελευταία τριάντα χρόνια. Η συρρίκνωση του πληθυσμού της και ο οικονομικός μαρασμός, είναι διαχρονικά ζητήματα τα οποία έχουν απασχολήσει τους τοπικούς φορείς επανειλημμένα μέχρι σήμερα. Η οικονομική κρίση της τελευταίας δεκαετίας αλλά και την κρίση που προκάλεσε η πανδημία του COVID19, καθιστούν πλέον επιτακτική την ανάγκη να στραφούμε στον πρωτογενή τομέα και να τον κάνουμε βιώσιμο και ανταγωνιστικό. Σύμφωνα με τα παραπάνω, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην ορεινή κτηνοτροφία της Ευρυτανίας έτσι ώστε να ξεπεράσει τα αδιέξοδα στα οποία βρίσκεται τις τελευταίες δεκαετίες και γενικός στόχος αυτής της Μεταπτυχιακής Διατριβής είναι η συμβολή σε αυτή την προοπτική. Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της εργασίας το θέμα ερευνήθηκε σε δύο κατευθύνσεις. Η πρώτη αφορά την αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης, μέσα από στοιχεία και πληροφορίες που συλλέχθηκαν από φορείς του δημοσίου και από έντυπης και ψηφιακής μορφής πηγές και η δεύτερη κατεύθυνση αφορά την καταγραφή και αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης με απευθείας επικοινωνία με τους άμεσα ενδιαφερόμενους κτηνοτρόφους. Από την έρευνα εξήχθησαν σημαντικά συμπεράσματα που αφορούν προβλήματα στην υποδομή, τη διαχείριση, τη βιωσιμότητα και την ανταγωνιστικότητα των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων. Οι προτάσεις για την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας στην Ευρυτανία αποσκοπούν στη βελτίωση της παραγωγικότητας των εκτροφών, των συνθηκών εργασίας, των παραγόμενων προϊόντων αλλά και στην αύξηση του γεωργικού εισοδήματος και κρίνεται αναγκαία η θέσπιση ειδικών μέτρων από την Πολιτεία, για τη στήριξη της κτηνοτροφίας ορεινών και μειονεκτικών περιοχών.

Επιστημονική περιοχή: Αγροδασοπονία**Λέξεις κλειδιά:** λιβαδοπονία, αγροδασοπονία, ορεινή κτηνοτροφία, Ευρυτανία, βοσκότοποι, αειφόρος ανάπτυξη

Contribution of livestock farming in the sustainable development of Evritania

*MSc: Ecology and environmental management
General Department*

ABSTRACT

Evritania, with Karpenisi as capital, is the most mountainous Prefecture of Central Greece. The primary sector, especially livestock-farming and tourism, are the pillars of its economic development. Traditionally, the residents of the countryside were engaged mostly in livestock-farming and less in agriculture. The condition, regarding the development and the problems of Evritania and especially of the primary sector, has been stagnant for the last thirty years. The shrinking population and the economic decline are timeless issues that concern local policy makers repeatedly to this day. The economic crisis of the last decade, as well as the crisis caused by the COVID19 pandemic, makes it imperative that we turn to the primary sector and make it sustainable and competitive. According to the above, special emphasis should be given to the mountain livestock of Evritania in order to overcome the impasses in which it finds itself in the last decades. The major goal of this Master's Thesis is to contribute to this perspective. To investigate this goal, the work comprised of two research directions. The first concerned the evaluation of the current situation, through data and information collected from public bodies and from print and digital sources and the second direction concerns the recording and evaluation of the current situation by direct communication with the stakeholders directly concerned. The research drew important conclusions regarding problems in the infrastructure, management, sustainability and competitiveness of livestock farms. The proposals for the development of livestock in Evritania aim to improve the productivity of farms, working conditions, products produced but also to increase agricultural income and it is necessary to introduce special measures by the State to support mountainous and disadvantaged farming areas.

Scientific area: Agroforestry

Keywords: rangeland management, agroforestry, mountain livestock-farming, Evritania, rangeland, development

ΔΗΛΩΣΗ ΑΥΘΕΝΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η μεταπτυχιακή φοιτήτρια που εκπόνησε την παρούσα διπλωματική εργασία φέρει ολόκληρη την ευθύνη προσδιορισμού της δίκαιης χρήσης του υλικού, η οποία ορίζεται στη βάση των εξής παραγόντων: του σκοπού και χαρακτήρα της χρήσης (μη-εμπορικός, μη-κερδοσκοπικός, αλλά εκπαιδευτικός-ερευνητικός), της φύσης του υλικού που χρησιμοποιεί (τμήμα του κειμένου, πίνακες, σχήματα, εικόνες κλπ.), του ποσοστού και της σημαντικότητας του τμήματος που χρησιμοποιεί σε σχέση με το όλο κείμενο υπό copyright, και των πιθανών συνεπειών της χρήσης αυτής στην αγορά ή την γενικότερη αξία του υπό copyright κειμένου.

Η Συγγραφέας

Αικατερίνη Καλαντζή

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εγκρίθηκε ομόφωνα από την τριμελή εξεταστική επιτροπή η οποία ορίστηκε από την Σ.Ε. του Π.Μ.Σ. του Γενικού Τμήματος του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, σύμφωνα με το νόμο και τον εγκεκριμένο Οδηγό Σπουδών του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Οικολογία και Διαχείριση Περιβάλλοντος».

Τα μέλη της Επιτροπής ήταν:

1. Αναστασία Παντέρα (Επιβλέπουσα)
2. Ανδρέας Παπαδόπουλος (Μέλος)
3. Γεώργιος Φωτιάδης (Μέλος)

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Γενικό Τμήμα του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα.

Ευχαριστίες.

Στην πιο δύσκολη περίοδο στη ζωή μου και στην ηλικία των 55 ετών, άδραξα την ευκαιρία που μου δόθηκε από τη Δασολογική Σχολή του Καρπενησίου, να συνεχίσω τις σπουδές μου συμμετέχοντας σε ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα στην Οικολογία και Διαχείριση Περιβάλλοντος. Με τη βοήθεια του Θεού και όλων όσων στάθηκαν δίπλα μου, βρήκα τη δύναμη, το χρόνο και τη διάθεση να ολοκληρώσω την μεταπτυχιακή μου διατριβή και κατά συνέπεια το μεταπτυχιακό μου και πραγματικά νοιώθω υπερήφανη.

Οι ευχαριστίες προς τους καθηγητές μου, την οικογένειά μου, τους συνεργάτες και φίλους είναι εγκάρδιες και ουσιαστικές. Οφείλω επίσης ένα μεγάλο ευχαριστώ στους κτηνοτρόφους της Ευρυτανίας που με βοήθησαν να ολοκληρώσω την έρευνα και ευελπιστώ να τους το ανταποδώσω χρησιμοποιώντας τα αποτελέσματα προς όφελός τους.

Ιδιαίτερως ευχαριστώ από την καρδιά μου, την καθηγήτριά μου και επιβλέπουσα της εργασίας μου κ. Αναστασία Παντέρα για την επιστημονική καθοδήγηση αλλά και την υποστήριξη της σε κάθε εμπόδιο και δυσκολία που αντιμετώπισα.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ προς όλους!

Αφιερωμένο

Στην κόρη μου Ειρήνη

και στο σύζυγό μου Γιώργο

Στη μνήμη

Του αγαπημένου μου γιού Γιάννη,

για τη δύναμη που μου χαρίζει

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή	1
1.1. Η ιστορία της κτηνοτροφίας	1
1.2. Κτηνοτροφία στην Ελλάδα	2
1.3. Λιβαδικοί τύποι στην Ελλάδα	5
1.4. Λιβάδια και κτηνοτροφία.....	7
1.5. Καθεστώς Διαχείρισης βοσκοτόπων.....	8
1.6. Κτηνοτροφία και Αγροδασοπονία- Παραδοσιακό αλλά και σύγχρονο σύστημα	10
1.7 Η κτηνοτροφία στην Ελλάδα σήμερα	12
1.7.1. Αιγοπροβατοτροφία	13
1.7.2. Βοοτροφία.....	14
1.7.3. Πτηνοτροφία, χοιροτροφία, μελισσοκομία.....	15
1.8 Αξία ζωικής παραγωγής.....	16
1.9. Υπερκατανάλωση κρέατος -Περιβάλλον-Υγεία	17
1.10. Περιβαλλοντικές επιπτώσεις από την παραγωγή τροφίμων	19
1.11. Βιωσιμότητα περιβάλλοντος μέσα από την αλυσίδα τροφίμων.....	19
1.12. Το οικολογικό αποτύπωμα της Μεσογείου	20
1.13. Η επιλογή του θέματος	21
Κεφάλαιο 2. Μεθοδολογία	23
2.1. Εισαγωγή.....	23
2.2. Περιγραφή της περιοχής μελέτης και υπάρχουσα κατάσταση	23
2.2.1. Ευρυτανία.....	23
2.2.2. Γενική περιγραφή.....	25
2.2.3. Κλιματικά στοιχεία και ομβροθερμικό διάγραμμα	26
2.2.4. Βλάστηση και χλωρίδα.....	27
2.2.5. Άγρια Πανίδα	29
2.2.6. Χρήσεις γης	29
2.3. Δημογραφικά χαρακτηριστικά.....	31

2.3.1.Στοιχεία πληθυσμού και συνάρτηση με την κτηνοτροφία	31
2.3.2. Ανεργία.....	33
2.4. Διαχείριση βοσκοτόπων.....	33
2.4.1.Καθεστώς χρήσης.....	33
2.4.2. Έργα Βοσκοτόπων	34
2.4.3. Διαχειριστικά σχέδια βόσκησης.....	34
2.4.4. Νομοθετικό πλαίσιο.....	35
2.4.5 Κτηνοτροφικό κεφάλαιο	36
2.4.6. Ζωική Παραγωγή.....	37
2.4.7. Μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι.....	37
2.4.8. Γεωργικές εκμεταλλεύσεις.....	38
Κεφάλαιο 3. Αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης σύμφωνα με την εκτίμηση των κτηνοτρόφων της Ευρυτανίας	39
3.1. Ηλικία ερωτηθέντων	39
3.2. Μορφωτικό επίπεδο	40
3.3. Επίπεδο ποιότητας ζωής.....	40
3.4. Βαθμός απασχόλησης με την κτηνοτροφία.....	41
3.5. Το είδος αγροτικής εκμετάλλευσης.....	42
3.6. Κύρια πηγή εισοδήματος.....	42
3.7. Κατάταξη βάση εισοδήματος.....	43
3.8. Αριθμός μελών που ασχολούνται με την εκμετάλλευση	44
3.9. Ενδιαφέρον για συμπληρωματική απασχόληση στον αγροδιατροφικό τομέα	45
3.10. Είδος εκτροφής	46
3.11. Ζωικό κεφάλαιο	47
3.12. Μόνιμοι και μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι.....	48
3.13. Ποια τα προβλήματα των μετακινούμενων κτηνοτρόφων	48
3.14. Ιδιόκτητοι βοσκότοποι και αναλογία κάλυψης αναγκών σε βοσκήσιμη ύλη	49
3.15. Προέλευση ζωοτροφών και καλλιεργήσιμη γη	50

3.16. Κόστος ζωοτροφών	51
3.17. Διάθεση κτηνοτροφικής παραγωγής	52
3.18. Βαθμός δυσκολίας διάθεσης κτηνοτροφικής παραγωγής	53
3.19. Τιμές διάθεσης παραγωγής	54
3.20. Προτάσεις για καλύτερη προώθηση προϊόντων	55
3.21. Ύπαρξη ή μη ενδιαφέροντος για δημιουργία οικογενειακής ή μικρής μονάδας μεταποίησης αγροτικών προϊόντων	56
3.22. Ανασταλτικοί παράγοντες για δημιουργία οικογενειακής ή μικρής μονάδας τυποποίησης ή μεταποίησης αγροτικών προϊόντων (εδώ απαντούν όσοι τοποθετήθηκαν θετικά στη 3.21.)	57
3.23. Οικονομικές ενισχύσεις	58
3.24. Αξιοποίηση ενισχύσεων	59
3.25. Κατάσταση σταυλικών εγκαταστάσεων	60
3.26. Περιορισμοί από την εφαρμογή της Δασικής Νομοθεσίας	61
3.27. Πόσο ικανοποιητική είναι η συμβολή της Αυτοδιοίκησης α΄ και β΄ βαθμού στον κλάδο της κτηνοτροφίας	61
3.28. Βαθμός ενημέρωσης σε κτηνοτροφικά θέματα και προγράμματα	62
3.29. Επίπεδο ικανοποίησης στην ασφάλεια του κτηνοτροφικού κεφαλαίου από την Κτηνιατρική Υπηρεσία του Νομού	63
3.30. Απώλειες ζωικού κεφαλαίου από επιθέσεις λύκων. Προτάσεις	64
3.31. Πόσο μπορεί να βοηθήσει η σύσταση Συνεταιρισμού και οι ομάδες παραγωγών	65
3.32. Πρόσβαση στην πληροφορία (internet)	66
3.33. Τι σημαίνει ο όρος «ευφυής γεωργία»	67
3.34. Πόσο επηρεάζει την κτηνοτροφική δραστηριότητα η εγκατάσταση αιολικών και φωτοβολταϊκών πάρκων	68
3.35. Επάρκεια βοσκοτόπων	69
3.36. Εάν θα λυθούν προβλήματα με την ολοκλήρωση των σχεδίων βόσκησης	70
3.37. Σε τι βαθμό υπάρχει ενημέρωση για τις δράσεις του προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2014-2020	71

3.38. Αναγκαιότητα θέσπισης ειδικών μέτρων στήριξης ορεινών και μειονεκτικών περιοχών μέσα από τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ)	72
3.39. Αναγκαιότητα λειτουργίας σφαγείου στην Ευρυτανία	73
3.40. Προσπελασιμότητα και επάρκεια εσωτερικού οδικού δικτύου	74
3.41. Ο βαθμός δυσκολίας στην πρόσβαση σε όμορους Νομούς.....	75
3.42. Πρόθεση από τα παιδιά των κτηνοτρόφων για να ακολουθήσουν αυτό το επάγγελμα...	76
3.43. Τομείς στους οποίους θα πρέπει να δοθεί έμφαση για τη βελτίωση της οικονομίας της περιοχής.....	77
3.44. Γενικά συμπεράσματα της έρευνας με βάση το ερωτηματολόγιο	78
3.45. Μέτρα που πρέπει άμεσα να λάβει η πολιτεία και οι τοπικοί φορείς για την επίλυση χρόνιων προβλημάτων που αφορά τη διατήρηση της.....	80
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Προτάσεις	81
4.1. Προτάσεις για την ανάπτυξη της παραγωγής αίγειου και πρόβειου γάλακτος.....	81
4.2. Προτάσεις για την ανάπτυξη της αιγοπροβατοτροφίας.....	82
4.3. Προτάσεις για την ανάπτυξη της βοοτροφίας.....	83
4.4. Προτάσεις για την ανάπτυξη της μελισσοκομίας	84
Βιβλιογραφία	86

Συνομογραφίες

ΠΑΑ: Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης

ΟΠΕΚΕΠΕ: Οργανισμός Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων

ΥΠΑΑΤ: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων

ΚΑΠ: Κοινή Αγροτική Πολιτική

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

1.1. Η ιστορία της κτηνοτροφίας

Η κτηνοτροφία είναι η φυσική εξέλιξη της ανάγκης του ανθρώπου να εξασφαλίσει τροφή για τον ίδιο και τους ανθρώπους που προστάτευε, ικανοποιώντας το ένστικτο επιβίωσης. Ο πρωτόγονος άνθρωπος κυνηγούσε άγρια ζώα και πτηνά, με τα αυτοσχέδια όπλα που διέθετε, για να τραφεί και να καλύψει τις ανάγκες του σε ένδυση. Η μετεξέλιξη αυτής της ανάγκης οδήγησε στην διαπίστωση ότι ήταν ορθότερο να πιάνει τα ζώα ζωντανά, να τα εξημερώνει και τα εκτρέφει, ικανοποιώντας έτσι τις ανάγκες του. Έτσι οδηγήθηκε σε μια πρώτη μορφή της κτηνοτροφίας που ικανοποιούσε τις οικογενειακές του ανάγκες σε κρέας, γάλα, μαλλί και δέρμα που ονομάστηκε στην πορεία οικόσιτη κτηνοτροφία. Η κτηνοτροφία είναι γνωστή ως δραστηριότητα του ανθρώπου ήδη από την νεολιθική εποχή, δηλ. 6000-8000 χρόνια π.Χ.

Η ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, σύμφωνα με την Αγρογή (2021), τοποθετείται στην εποχή που άρχισε να αναπτύσσεται και η γεωργία και η κοινωνία χωρίστηκε σε γεωργούς και κτηνοτρόφους. Οι γεωργοί έμεναν συνήθως σ' ένα τόπο, ενώ οι κτηνοτρόφοι ήταν αναγκασμένοι να μετακινούνται σε διαφορετικά λιβάδια σύμφωνα με τις ανάγκες των ζώων τους. Ο παλιός αυτός κτηνοτροφίας λέγεται νομαδικός και είναι ακόμη πολύ συνηθισμένος και πολύ διαδεδομένος σε πολλές χώρες όπως και στην Ελλάδα ο τρόπος αυτός της κτηνοτροφίας αφορά την εκτροφή κυρίως των προβάτων και των κατσικιών και είναι ακόμη πολύ διαδεδομένος. Άλλα παραδείγματα υπάρχουν σε μερικές αφρικανικές χώρες όπου η νομαδική κτηνοτροφία γίνεται με μεγάλα ζώα, όπως είναι τα βόδια κ.ά. αλλά και σε ασιατικές χώρες, όπως αυτές που βρίσκονται στα βορειοδυτικά της Ασίας και είναι διαδεδομένη ακόμη και σήμερα η νομαδική κτηνοτροφία, και αφορά στην εκτροφή των καμηλών. Παρόμοια παραδείγματα υπάρχουν στα βόρεια της Ασίας και της Ευρώπης: οι Λάπωνες κι οι Εσκιμώοι ασχολούνται με τη νομαδική εκτροφή των ταράνδων. Τέλος στη Λατινική Αμερική ήταν από τα πολύ παλιά χρόνια γνωστή η νομαδική εκτροφή των λάμα ενώ σε μερικές χώρες ασχολούνται με τη νομαδική εκτροφή των βοοειδών (Αγρογή 2021).

Η πρωτόγονη κοινωνία χωρίστηκε σε αγρότες και κτηνοτρόφους και τότε η κτηνοτροφία αρχίζει να αποκτά εμπορικό χαρακτήρα με την πλήρη εγκατάσταση των ανθρώπων σε ένα μέρος. Στην πορεία δημιουργήθηκαν και άλλες ειδικότητες όπως ήταν ο οπλουργός και ο αγγειοπλάστης. Εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν χρήματα και οι ανταλλαγές γίνονταν σε είδος, ανάλογα με το προϊόν που ο καθένας παρήγαγε. Τα ζώα χρησιμοποιήθηκαν ως βάση για τις ανταλλαγές, έτσι, η αξία κάθε αντικειμένου μεταφραζόταν σε ζώα. Σε πολλές χώρες η λέξη «ζώο» έγινε συνώνυμη με

τη λέξη «χρήμα». Με λίγα λόγια αυτός που είχε πολλά ζώα μπορούσε ν' αγοράσει τα πάντα και να αποκτήσει μεγάλη οικονομική αλλά και πολιτική δύναμη. Η οργάνωση της κοινωνίας επέφερε αλλαγές και στον τρόπο εκτροφής των ζώων και έτσι άρχισε να αναπτύσσεται η σταυλική κτηνοτροφία. Στην αρχή η κτηνοτροφία είχε ως αποκλειστικό σκοπό να εξασφαλίζει τα απαραίτητα κτηνοτροφικά προϊόντα στην οικογένεια και τα τελευταία εκατό χρόνια απέκτησε πιο εμπορικό χαρακτήρα (Καρατάσος 2017).

Η Αγγλία ήταν από τις πρώτες χώρες που στη ανάπτυξε σημαντικά την κτηνοτροφία. Η βιομηχανική επανάσταση έφερε πολλές ανατροπές στην απασχόληση όπου μεγάλο μέρος του πληθυσμού άρχισε να δουλεύει στα εργοστάσια και να εγκαταλείπει τις παραδοσιακές ασχολίες και άρχισε να υπάρχει μεγάλη ζήτηση από αγροτικά προϊόντα. Η ανάγκη αυτή οδήγησε στη δημιουργία φαρμών, που είχαν ως αποκλειστική αποστολή την εκτροφή των ζώων και την παραγωγή κτηνοτροφικών προϊόντων και το παράδειγμα αυτό ακολούθησαν και άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Ο παραδοσιακός τρόπος εκτροφής άρχισε να μην είναι καθόλου αποδοτικός και έτσι άρχισαν οι αναζητήσεις για τον εκσυγχρονισμό της κτηνοτροφικής παραγωγής και αρχίζει μια καινούρια εποχή για την κτηνοτροφία. Άλλα είδη κτηνοτροφίας είναι η γεωργική κτηνοτροφία, η οποία ασκείται από γεωργούς στο επάγγελμα και η οικόσιτη γεωργία, πολύ διαδεδομένη στην ελληνική ύπαιθρο (Αγρογή 2021).

1.2. Κτηνοτροφία στην Ελλάδα

Κτηνοτροφία είναι ο κλάδος της οικονομίας που αφορά την εκτροφή και την εκμετάλλευση όλων των παραγωγικών ζώων. Στα παραγωγικά ζώα συμπεριλαμβάνονται τα βοοειδή, τα αιγοπρόβατα, οι χοίροι, τα πουλερικά, τα ιπποειδή, τα γουνοφόρα και οι μέλισσες. Από την εμφάνισή της στην Ελλάδα, η κτηνοτροφία απέβλεπε να ικανοποιήσει τις βασικές ανάγκες του ανθρώπου σε κρέας και σε γάλα, προϊόντα μεγάλης διατητητικής και βιολογικής αξίας. Σημαντική επίσης αξία είχαν και έχουν το μαλλί και το δέρμα των ζώων (Γαλανού 2014).

Η κτηνοτροφία μαζί με τη γεωργία αποτελούν τους σπουδαιότερους κλάδους της εγχώριας παραγωγής και αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της οικονομίας. Η κτηνοτροφία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη γεωργία, σε μια σχέση αλληλεπίδρασης. Η κτηνοτροφία αξιοποιεί τα προϊόντα της γεωργίας και εκείνη με τη σειρά της προσφέρει στη γεωργία την κοπριά που αποτελεί σπουδαίο φυσικό λίπασμα, απαραίτητο για την αναζωογόνηση και τη διατήρηση της γονιμότητας του εδάφους (Γαλανού 2014).

«Ζώσα γεωργία» ονομάζει ο Αριστοτέλης την κτηνοτροφία στην Ελλάδα και τη χαρακτηρίζει πλούτο του Έλληνα. Ο Όμηρος δίνει λεπτομερείς πληροφορίες για τον πλούτο του

κτηνοτροφικού κόσμου της εποχής του. Και στα μεταγενέστερα χρόνια η κτηνοτροφία συνέχισε να είναι ο κυριότερος πλουτοπαραγωγικός πόρος.

Στα χρόνια της τουρκοκρατίας αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό η αιγοπροβατοτροφία, σε σχέση με τη γεωργία που ήταν περιορισμένη λόγω των ορεινών εδαφών. Κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα δημιουργήθηκαν κεφαλοχώρια και μεγαλοκτηνοτρόφοι. Γρήγορα άρχισαν να πλουτίζουν από τις μεγάλες ποσότητες ζωικών προϊόντων που πουλούσαν. Το μαλλί και το δέρμα των αιγοπροβάτων εξάγονταν σε πολλές χώρες της Ευρώπης. Μετά την περίοδο της τουρκοκρατίας η κτηνοτροφία εξακολούθησε να είναι ανεπτυγμένη έως τη δεκαετία του 1960 που άρχισε η μείωση του πληθυσμού των βοοειδών και αιγοπροβάτων και η εξαφάνιση, σχεδόν των ιπποειδών. Οι κυριότεροι λόγοι αυτής της αναστροφής στο ζωικό κεφάλαιο ήταν η μετανάστευση του πληθυσμού σε χώρες του εξωτερικού και η αστικοποίηση με το πέρασμα στη βιομηχανική εποχή (Αγρογή 2021).

Τα είδη κτηνοτροφίας που αναπτύχθηκαν στην Ελλάδα είναι:

α) Η κοπαδιάρικη κτηνοτροφία, η οποία ασκούνταν από κτηνοτρόφους που ήταν μετακινούμενοι νομάδες και επαγγελματίες βλάχοι ((μετακινούμενοι ή μη) και αποτελούσαν από μεγάλα κοπάδια αιγοπροβάτων.

β) Η γεωργική κτηνοτροφία, η οποία ασκούταν από τους γεωργούς. Αυτοί εξέτρεφαν βοοειδή, αίγες, πρόβατα και ιπποειδή.

γ) Η οικόσιτη κτηνοτροφία, όπου εκτρέφονταν λίγα ζώα, όπως γουρούνια, μανάρια, κότες κ.α. και εξυπηρετούσαν τις οικογενειακές ανάγκες (Αγρογή 2021).

Ο τομέας της ζωικής παραγωγής αποτελεί σημαντικό πυλώνα της εθνικής οικονομίας, με την παραγωγή τροφίμων υψηλής θρεπτικής και βιολογικής αξίας. Η ζωική παραγωγή έχει οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική αξία, αξιοποιώντας ορεινές και μειονεκτικές περιοχές της χώρας, που είναι ακατάλληλες για άλλες χρήσεις. Η ζωική παραγωγή συνεισφέρει στην ανάπτυξη το 29,7% της συνολικής ακαθάριστης αξίας της αγροτικής παραγωγής. Η αξία των παραγόμενων ζωικών προϊόντων στην Ελλάδα αποτελεί μόλις το 1,6% της συνολικής αξίας της αγροτικής παραγωγής των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Αρσένος 2018). Η Ελλάδα παρουσιάζει μόνιμο έλλειμμα στην παραγωγή προϊόντων ζωικής προέλευσης και οι αντίστοιχες εισαγωγές ανέρχονται στο 30% περίπου των εισαγόμενων αγροτικών προϊόντων και τροφίμων και βαρύνουν το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας 2 δις ευρώ περίπου. Η σταδιακή μετατροπή της ελληνικής κοινωνίας από παραγωγική σε καταναλωτική και ο τρόπος άσκηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) σε συνδυασμό με τις εδαφοκλιματικές συνθήκες που επικρατούν στη

χώρα έχουν επηρεάσει σημαντικά την ελληνική κτηνοτροφία. Η χρήση του εδάφους, σε μεγάλο ποσοστό, για φυτική παραγωγή και η αδυναμία αξιοποίησης των υποπροϊόντων οδήγησε τις ζωοτροφές σε υψηλό κόστος. Η αδυναμία διαχείρισης των βοσκοτόπων στερήσε από την κτηνοτροφία την ορθολογική αξιοποίηση των διαθέσιμων φυσικών πόρων, με αποτέλεσμα να έχει χαμηλή παραγωγικότητα και να μη μπορεί να ανταγωνιστεί τα εισαγόμενα προϊόντα. Σημαντικό μειονέκτημα αποτελεί και το γεγονός ότι καθυστέρησε να ενσωματωθεί η καινοτομία στη μεταποίηση, τυποποίηση και εμπορία των κτηνοτροφικών προϊόντων. Η οικονομική κρίση της τελευταίας δεκαετίας ανέδειξε τη σημασία του κλάδου της κτηνοτροφίας και οδήγησε στην αναδιάρθρωση του κλάδου. Η ανάπτυξη της κτηνοτροφίας στην Ελλάδα, ειδικά μετά την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στηρίχθηκε σε εισαγόμενη τεχνογνωσία, ξένες φυλές και πρότυπα σταυλικών εγκαταστάσεων. Εξάιρεση αποτελεί η ορεινή αιγοπροβατοτροφία, όπου διατηρεί σημαντικό ντόπιο γενετικό υλικό. Η ανεξέλεγκτη εισαγωγή ξενικών φυλών χωρίς κανένα υγειονομικό έλεγχο και επιδημιολογική επιτήρηση, έχει ως αποτέλεσμα τα ποίμνια να ταλαιπωρούνται από διάφορες παθήσεις και νοσήματα που σχετίζονται με την μέθοδο εκτροφής. Η πλειονότητα των αιγοπροβατοτροφικών εκμεταλλεύσεων διαθέτει υποτυπώδεις κτηριακές εγκαταστάσεις, χωρίς τον απαραίτητο εξοπλισμό (αρμεκτήρια, παγολεκάνες κ.ά) και τη διαχείριση των αποβλήτων. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και σε πολλές βοοτροφικές εκμεταλλεύσεις που ακόμα και σήμερα διαθέτουν παλιές και προβληματικές σταυλικές εγκαταστάσεις. Οι πιο ανεπτυγμένοι κλάδοι είναι η πτηνοτροφία και η χοιροτροφία που ωστόσο, λόγω χαμηλής παραγωγικότητας και υψηλού κόστους παραγωγής, χαρακτηρίζεται από μειωμένη ανταγωνιστικότητα (Αρσένος 2018).

Η άσκηση της κτηνοτροφίας, απαιτεί διαρκή υποστήριξη από επιστήμονες (γεωπόνους ζωϊκής παραγωγής και κτηνιάτρους). Η αειφορική διαχείριση της κτηνοτροφίας σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές είναι απαραίτητη και μπορεί να επιτευχθεί σε ένα σταθερό οικονομικό περιβάλλον, με την απλοποίηση των διαδικασιών σε προγράμματα ενίσχυσης επενδύσεων, την πιστοποίηση της κτηνοτροφικής παραγωγής και τη μείωση του κόστους, τις βελτιώσεις στο σύστημα εμπορίας, τη σύνδεση της φυτικής με τη ζωική παραγωγή και τη ορθολογική διαχείριση των βοσκοτόπων (Σολωμού 2017). Τα κίνητρα, πρωτίστως τα οικονομικά, για τους Έλληνες κτηνοτρόφους δεν είναι δελεαστικά. Οι επιδοτήσεις είναι λίγες, σε σχέση με το κόστος παραγωγής και το κουραστικό και επίπονο επάγγελμα, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ενδιαφέρον από τους νέους να ασκήσουν το επάγγελμα του κτηνοτρόφου.

1.3. Λιβαδικοί τύποι στην Ελλάδα

Τα λιβάδια είναι φυσικά οικοσυστήματα με πολλαπλές χρήσεις και λειτουργίες. Αποτελούν τόπους βόσκησης των αγροτικών ζώων και κατάλληλους βιότοπους για την άγρια πανίδα και επίσης συνθέτουν τοπία μεγάλης αισθητικής αξίας και χώρους αναψυχής. Ρυθμίζουν την υδατική ισορροπία με τη βλάστησή τους αποτρέπουν τη διάβρωση του εδάφους. Σημαντική είναι η συνεισφορά τους στη δέσμευση και αποθήκευση του άνθρακα, στη διατήρηση της βιοποικιλότητας και την ανακύκλωση των θρεπτικών στοιχείων. Η πλειονότητα των αγροτικών ζώων της χώρας μας και εξ ολοκλήρου τα άγρια χορτοφάγα ζώα εξασφαλίζουν μεγάλο μέρος των διατροφικών αναγκών στα λιβάδια, αξιοποιώντας τη βοσκήσιμη ύλη τους και μετατρέποντάς την σε χρήσιμα προϊόντα υψηλής βιολογικής αξίας. Η βοσκήσιμη ύλη που παράγεται στα λιβάδια διαφέρει από τύπο σε τύπο λιβαδιού (προολίβαδο, φρυγανολίβαδο, θαμνολίβαδο, δασολίβαδο), από περιοχή σε περιοχή και για το ίδιο λιβάδι από έτος σε έτος. Γενικά, αυτή επηρεάζεται από τον τύπο του λιβαδιού, την παραγωγικότητα του εδάφους, την ιστορία χρήσης του λιβαδιού και τις κλιματικές συνθήκες. Η συμβολή των λιβαδιών στην παραγωγή κτηνοτροφικών προϊόντων είναι σημαντική και αυτό παρά το γεγονός, ότι οι εκτάσεις αυτές διαχειρίζονται αλόγιστα και βόσκονται άναρχα, με αποτέλεσμα να έχουν υποβαθμιστεί και η παραγωγικότητά τους να βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα (Πλατής 2015).

Τα λιβάδια αποτελούν τόπους βόσκησης των αγροτικών ζώων και παραγωγής κτηνοτροφικών προϊόντων και για το λόγο αυτό επικράτησε να αποκαλούνται βοσκότοποι ή βοσκές. Επίσης έχουν μεγάλη σημασία για την διατήρηση της πανίδας και την παραγωγή νερού. Μπορούν να αξιοποιηθούν για αναψυχή και τουρισμό παράλληλα με τον παραγωγικό τους ρόλο. Συμβάλλουν σημαντικά στην αύξηση της ζωικής παραγωγής, ιδιαίτερα της αιγοπροβατοτροφίας, απλά και μόνο με την ορθολογική διαχείρισή έτσι ώστε να εξασφαλίζεται ισορροπία μεταξύ περιβάλλοντος και κτηνοτροφίας. Η θεσμοθέτηση των Διαχειριστικών Σχεδίων Βόσκησης φιλοδοξεί να ρυθμίσει θέματα της ορθολογικής διαχείρισης των λιβαδικών οικοσυστημάτων, καθώς και της αειφορικής αξιοποίησης των βοσκήσιμων γαιών τόσο προς όφελος της ανάπτυξης της κτηνοτροφίας όσο και της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος. Η ελληνική πολιτεία πρέπει να αξιοποιήσει τα μέτρα που προσφέρει η Ευρωπαϊκή Ένωση για την ανάπτυξη των λιβαδιών ορεινών και μειονεκτικών περιοχών (Παπαχρήστου 2003).

Στη συνέχεια ακολουθούν βασικοί λιβαδοπονικοί ορισμοί (Παπαναστάσης 1992).

*«Λιβάδι είναι το φυσικό οικοσύστημα που καλύπτεται από ποώδη ή θαμνώδη βλάστηση και παράγει βοσκήσιμη ύλη για τα αγροτικά και τα άγρια ζώα, ενώ παράλληλα προσφέρει και άλλα αγαθά και υπηρεσίες όπως είναι τα θηράματα, το νερό, η προστασία του περιβάλλοντος, η αναψυχή κτλ. Εκτός από τα λιβάδια που είναι φυσικά οικοσυστήματα υπάρχουν και οι **λειμώνες***

ή τεχνητά λιβάδια, που είναι ποώδεις φυτοκοινωνίες χορτοδοτικών κτηνοτροφικών φυτών, που δημιουργούνται τεχνητά με κατεργασία του εδάφους και ανανεώνονται με παραβλάστηση ή νέα σπορά, ύστερα από τη βόσκηση ζώων ή θέρισμα για παραγωγή σανού.

Ο τύπος του λιβαδιού αποτελεί την ευρύτερη ταξινομική μονάδα και χαρακτηρίζεται από τη γενική όψη και τη φυσιολογία της βλάστησης, δηλαδή από τα φυτά που κυριαρχούν είτε αυτά είναι ποώδη ή ξυλώδη. Στην Ελλάδα απαντούν τέσσερις τύποι λιβαδιών, τα ποολίβαδα, τα φρυγανολίβαδα, τα θαμνολίβαδα και τα δασολίβαδα.

Ποολίβαδα: Ποολίβαδα ή χορτολίβαδα ή χορτολιβαδικές εκτάσεις είναι τα οικοσυστήματα που καλύπτονται κατά κύριο λόγο με ποώδη φυτά. Η βλάστηση των ποολίβαδων αποτελείται από μεγάλη ποικιλία φυτικών ειδών τα οποία είναι μονοετή ή πολυετή. Η κύρια χρήση τους είναι η βόσκηση από τα αγροτικά και τα άγρια ζώα. Απαντούν σε όλες τις υψομετρικές ζώνες.

Φρυγανολίβαδα: Φρυγανολίβαδα ονομάζονται τα λιβάδια όπου κυριαρχούν τα φρύγανα. Η ετήσια λιβαδική παραγωγή τους είναι σχετικά χαμηλή γιατί τα φρύγανα δεν είναι επιθυμητά για βόσκηση από τα ζώα και τα εδάφη στα οποία αναπτύσσονται είναι αβαθή και βραχώδη. Στην Ελλάδα απαντούν κυρίως στη δυτική και νότια ηπειρωτική περιοχή καθώς και στα νησιά.

Θαμνολίβαδα: Θαμνολίβαδα χαρακτηρίζονται τα λιβάδια όπου κυριαρχούν οι θάμνοι. Στη χώρα μας διακρίνονται δύο κύριες μορφές, τα θαμνολίβαδα αείφυλλων πλατύφυλλων θάμνων με κυριότερα είδη το πουρνάρι, την κουμαριά, το φιλλύκι, την αριά και το ρέικι (την πιο χαρακτηριστική σειρά αποτελούν οι πρινώνες στους οποίους κυριαρχεί το πουρνάρι) και τα θαμνολίβαδα φυλλοβόλων θάμνων με κυριότερα είδη το γάβρο, το φράξο, την κρυνιά και την αγριογκορτσιά. Η ετήσια λιβαδική παραγωγή των θαμνολίβαδων είναι γενικά υψηλή. Στη χώρα μας απαντούν σε όλες τις υψομετρικές ζώνες.

Δασολίβαδα: Δασολίβαδα ονομάζονται οι λιβαδικές εκτάσεις μέσα στις οποίες φύονται διεσπαρμένα μεμονωμένα άτομα ή συδενδρίες ή λόχμες δασικής βλάστησης. Αν και ο τύπος αυτός περιέχει δασικά δέντρα η κύρια χρήση του είναι η παραγωγή βοσκήσιμης ύλης. Η βλάστηση των δασολίβαδων είναι πολύ πλούσια σε είδη γιατί πρόκειται για πολυώροφα οικοσυστήματα. Η ετήσια λιβαδική παραγωγή των δασολίβαδων είναι κατά κανόνα υψηλότερη από τους άλλους λιβαδικούς τύπους γιατί επηρεάζεται από τον υπόροφο και τον ανώροφο. Έχουν μεγάλη οικονομική αξία γιατί χρησιμοποιούνται από όλα τα είδη των ζώων και καλύπτουν μεγάλες εκτάσεις. Στη χώρα μας απαντούν σε όλα τα υψόμετρα και κυρίως στις παρυφές των δασών».

1.4. Λιβάδια και κτηνοτροφία

Η χώρα μας διαθέτει μεγάλη βιοποικιλότητα που είναι μοναδική σε σχέση με την κεντρική και βόρεια Ευρώπη, αλλά και με άλλες περιοχές του κόσμου. Στην Ελλάδα υπάρχουν γύρω στα 6000 είδη φυτών, από τα οποία το 23% περίπου είναι ενδημικά (Dimoroulos e al. 2013). Η πλούσια χλωρίδα βοήθησε την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, η οποία υπήρξε μια από τις κύριες δραστηριότητες των Ελλήνων από την αρχαιότητα και ευνόησε την παραγωγή υψηλής ποιότητας ζωικών προϊόντων, τα οποία έδιναν στη χώρα μας ένα συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με τις άλλες χώρες της Ευρώπης. (Ισπικούδης 2010). Τα λιβάδια συμβάλλουν στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής του ανθρώπου συνιστώντας κατάλληλους βιότοπους για την άγρια πανίδα και τοπία μεγάλης αισθητικής αξίας. Ρυθμίζουν την υδατική ισορροπία και με τη βλάστηση τους αποτρέπουν τη διάβρωση του εδάφους και τις κατολισθήσεις. Τα λιβάδια συμβάλλουν επίσης στη βιοποικιλότητα και στην ανακύκλωση των θρεπτικών στοιχείων. Για όλους αυτούς τους λόγους, τα λιβάδια πρέπει να διαχειρίζονται με αρχές πολλαπλής χρήσης που θα αποβλέπουν στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ανθρώπων, με την ταυτόχρονη παραγωγή πολλών προϊόντων αλλά και στην εξασφάλιση υπηρεσιών, χωρίς να υποβαθμίζεται το οικοσύστημα (Ισπικούδης 2010).

Τα είδη φυτών κάθε βοσκοτόπου είναι διαφορετικά σε σχέση με το κλίμα, την τοπογραφία και το έδαφος. Άλλα είδη φυτών υπάρχουν στη χαμηλή, άλλα στην μεσαία και τελείως διαφορετικά στην υψηλή υψομετρική ζώνη λόγω των διαφορετικών κλιματικών συνθηκών που επικρατούν στις ζώνες αυτές. Τα είδη φυτών που υπάρχουν στους θερινούς βοσκοτόπους είναι διαφορετικά από αυτά των χειμερινών βοσκοτόπων. Η τοπογραφία είναι ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει τα είδη των φυτών με αποτέλεσμα να συναντάμε άλλα είδη φυτών στις κορυφές των βουνών σε σχέση με τις χαράδρες και άλλα είδη ανάλογα με την έκθεση προς τον ορίζοντα. Το έδαφος επίσης παίζει σημαντικό ρόλο. Η χλωρίδα των όξινων εδαφών διαφοροποιείται με αυτή των ουδέτερων ή βασικών. Οι κτηνοτρόφοι από την εμπειρία τους γνωρίζουν αυτές τις διαφορές και έχουν δώσει χαρακτηριστικές ονομασίες σε πολλά φυτά. Άρα ο κάθε βοσκοτόπος χαρακτηρίζεται από την πλούσια χλωρίδα του με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της και στα οποία δείχνουν την προτίμησή τους τα ζώα. Η ελληνική κτηνοτροφία είναι προσαρμοσμένη στην πλούσια χλωρίδα των βοσκοτόπων από την αρχαιότητα. Το αιγοπρόβειο γάλα, όπως και η φέτα που παράγεται έχουν ιδιαίτερο άρωμα και γεύση που οφείλεται στην ποικιλία της χλωρίδας της κάθε περιοχής (Ισπικούδης 2010).

Η διατήρηση των παραδοσιακών λιβαδιών απειλείται πλέον από την μείωση ανθρώπων που ασχολούνται με την κτηνοτροφία. Μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση η ποιότητα των κτηνοτροφικών προϊόντων υποβαθμίστηκε προς όφελος της ποσότητας. Για να

μπορέσουν να αυξήσουν το εισόδημα τους οι κτηνοτρόφοι υιοθέτησαν μεθόδους εντατικής εκτροφής χρησιμοποιώντας συμπυκνωμένες τροφές για αρκετούς μήνες μέσα στο στάβλο. Αντικατέστησαν παράλληλα και τις παραδοσιακές φυλές με βελτιωμένα ζώα ξενικών φυλών με αποτέλεσμα να αυξηθεί η παραγωγή αλλά να πέσει η ποιότητα των ζωικών προϊόντων. Τα τελευταία χρόνια γίνεται μια προσπάθεια, προστασίας, αναγνώρισης και προβολής των αυτόχθονων φυλών αγροτικών ζώων. Οι ντόπιες και σπάνιες φυλές έχουν καλύτερη προσαρμοστικότητα και μπορούν να προσφέρουν βιολογικά προϊόντα άριστης ποιότητας, άλλωστε επί αιώνες ήταν αυτές που συνέβαλαν στην επιβίωση και την ευημερία των κοινωνιών και κόσμησαν τα ελληνικά έργα τέχνης. Τα βιολογικά προϊόντα είναι πιστοποιημένα για την αγνότητα και τη γνησιότητά τους και αναφέρονται στον τόπο προέλευσής τους. Με αυτόν τον τρόπο εκτός από τα ίδια τα ζώα, προβάλλονται και ενισχύονται οικονομικά οι τοπικές κοινωνίες και εξασφαλίζεται έμμεσα και η προστασία των ιδιοκτητών τους, βελτιώνοντας το βιοτικό επίπεδο και διατηρώντας τον πληθυσμό τους. Η προστασία και διατήρηση των ελληνικών αυτοχθόνων φυλών μπορεί να συνδυαστεί με την ανάπτυξη εναλλακτικού τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, ο οικοτουρισμός και ο γαστρονομικός τουρισμός. Η ελληνική κτηνοτροφία χρειάζεται να επαναπροσδιοριστεί και οι κτηνοτρόφοι να επενδύσουν στην ποιότητα των ζωικών προϊόντων και λιγότερο στην ποσότητα για να μπορέσουν να επιβιώσουν (Ισπικούδης 2010).

1.5. Καθεστώς Διαχείρισης βοσκοτόπων

Στη χώρα μας η πλειονότητα των λιβαδιών είναι δημόσιες εκτάσεις και νομικά καλύπτονται από τη δασική νομοθεσία. Αυτό σημαίνει ότι δημόσιες αρχές πρέπει να έχουν την ευθύνη διαχείρισης και αξιοποίησης των εκτάσεων αυτών σύμφωνα με τις διατάξεις της ισχύουσας νομοθεσίας και προς όφελος του γενικού δημόσιου συμφέροντος (Φραγκίδης 2020).

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο με δύο Αποφάσεις μέσα στο 2020 έδωσε οριστικά τέλος σε μια μακροχρόνια διαφορά μεταξύ Ελλάδας και Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το θέμα της ερμηνείας του επιλέξιμου βοσκότοπου. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο δέχθηκε την ερμηνεία των ελληνικών αρχών, ότι στους επιλέξιμους βοσκότοπους της χώρας μπορεί πέρα από την ποώδη και θαμνώδη βλάστηση (που είναι συνηθισμένη στις βόρειες χώρες) να περιλαμβάνεται και η ξυλώδης βλάστηση (μεσογειακός βοσκότοπος). Αποτέλεσμα αυτών των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου ήταν η δικαίωση της χώρας και η υποχρέωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης να επιστρέψει στη χώρα το ποσό τω 460 εκ. ευρώ καταλογισμών που είχε επιβάλει για τα έτη 2009-2013. Όμως πρέπει να σημειωθεί ότι κατά τα χρόνια εξέλιξης αυτής της διαφοράς, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε ζητήσει από τις ελληνικές αρχές ένα πλάνο δράσης που εξαιρούσε την ξυλώδη

βλάστηση και έτσι οι επιλέξιμοι ελληνικοί βοσκότοποι από 24,3 εκ. στρέμματα το 2013 να μειωθούν σε 14,7 εκ. στρέμματα από το 2015 και μετά. Αυτό είχε ως συνέπεια από το 2014 σε ορισμένες Περιφέρειες της χώρας να μην επαρκούν οι εκτάσεις βοσκοτόπων για τους κτηνοτρόφους της περιφέρειας και να εφαρμόζεται η λεγόμενη «τεχνική λύση» κατανομής των δημόσιων βοσκοτόπων μεταξύ περιφερειών με όσα προβλήματα συνεπαγόταν αυτή η λύση. Στο τέλος του 2017 και ενώ η διαδικασία της προσφυγής της χώρας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο βρισκόταν σε εξέλιξη, ο κοινοτικός κανονισμός 1703/2013 τροποποιήθηκε με τον κανονισμό 2393/2017- OMNIBUS και περιέλαβε την ξυλώδη βλάστηση, πράγμα που η ελληνική πολιτεία είχε ρυθμίσει για πρώτη φορά με νόμο από το 2014. Ο κανονισμός OMNIBUS συνεπαγόταν άμεσα την ενσωμάτωση αυτόματα από το 2018 των επί πλέον 9,6 εκ εκτάσεων στρεμμάτων βοσκοτόπων που είχαν εξαιρεθεί στο χαρτογραφικό υπόβαθρο του ΟΠΕΚΕΠΕ και την πληρωμή ενισχύσεων σε κτηνοτρόφους που τυχόν δεν είχαν καταβληθεί από το 2015 και μετά εξ αιτίας του πλάνου δράσης. Αυτή η ενέργεια δεν έχει μέχρι σήμερα ολοκληρωθεί. Η σημαντική αυτή παράλειψη οδήγησε στην αδικαιολόγητη συνέχιση της «τεχνικής λύσης» κατανομής των δημόσιων βοσκοτόπων μεταξύ Περιφερειών τα έτη 2018, 2019 αλλά και το 2020 μετά μάλιστα και την έκδοση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου τον Φεβρουάριο και Απρίλιο του 2020. Επομένως λόγω μη ενσωμάτωσης των 9,6 εκ στρεμμάτων στο χαρτογραφικό υπόβαθρο του ΟΠΕΚΕΠΕ η διανομή δημόσιων εκτάσεων βοσκοτόπων παρέμεινε τα έτη 2018, 2019 και 2020 στα 14,7 εκ. στρέμματα με αποτέλεσμα πολλοί κτηνοτρόφοι και νέοι αγρότες να μην μπορούν να τυγχάνουν κατανομής επιλέξιμων βοσκοτόπων σύμφωνα με τις ανάγκες τους και κυρίως να τύχουν κατανομής εθνικού αποθέματος. Αυτές είναι και οι εκτάσεις που αναγνώριζε ως επιλέξιμες η ΕΕ πριν την αλλαγή του κανονισμού το 2017 αλλά και των αποφάσεων του ΕΔ το 2020 που δικαίωσαν την χώρα. Έτσι η χώρα διατρέχει σημαντικό κίνδυνο να μην μπορεί να συμπεριλάβει όλες τις εκτάσεις του φυσικού πόρου των βοσκοτόπων για την λήψη ενισχύσεων, την στήριξη της οικονομίας της υπαίθρου και των κτηνοτρόφων καθώς επίσης και τα περιβαλλοντικά οφέλη καθώς και οι βοσκότοποι προσμετρώνται στις εκτάσεις που έχουν τεράστια συμβολή στην δέσμευση του CO₂, στοιχείο που αποτελεί ένα από τα κρίσιμα κριτήρια της νέας Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Αξίζει να τονιστεί ότι τα δικαιώματα βοσκοτόπων δεν είναι άμεσα συνδεδεμένα με ζωικό κεφάλαιο και υπάρχουν κατηγορίες κτηνοτρόφων που η αύξηση ζωικού κεφαλαίου δεν συνεπάγεται και δικαιώματα. Σύμφωνα όμως, με πληροφορίες του Ο.Π.Ε.Κ.Ε.Π.Ε. (τηλεφωνική επικοινωνία) τα 9,6 εκ. στρέμματα προβλέπεται να ενσωματωθούν και να ληφθούν υπόψη στις μελέτες που ετοιμάζονται για λογαριασμό του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων στην πρόταση της Ελλάδας για το Εθνικό Σχέδιο Εφαρμογής της Νέας ΚΑΠ 2021-2027 (Φραγκίδης 2020).

Οι ελληνικοί βοσκότοποι αποτελούν τον φυσικό παραγωγικό πόρο με βάση τον οποίο παράγονται σημαντικά κτηνοτροφικά προϊόντα υψηλής διατροφικής αξίας και παραγωγής με φιλο-περιβαλλοντολογικό τρόπο. Για αυτό και η ανησυχία των κτηνοτρόφων και των οργανώσεων τους είναι μεγάλη και ζητούν η αβεβαιότητα αυτή να εκλείψει άμεσα ενόψει της Νέας ΚΑΠ (Φραγκίδης 2020).

1.6. Κτηνοτροφία και Αγροδασοπονία- Παραδοσιακό αλλά και σύγχρονο σύστημα

Η Αγροδασοπονία είναι ένα αειφόρο σύστημα διαχείρισης της γης που αυξάνει την ολική παραγωγή, συνδυάζει γεωργικά και δενδρώδη φυτά και ενδεχομένως ζώα, συγχρόνως ή διαδοχικά και εφαρμόζει πρακτικές διαχείρισης που είναι συμβατές με τις καλλιεργητικές παραδόσεις του τοπικού πληθυσμού (Παντέρα 2020).

Όπως προκύπτει από τον ορισμό αλλά και σύμφωνα με τις απόψεις που διαμορφώνονται συλλέγοντας στοιχεία επί του θέματος, η Αγροδασοπονία, σε σχέση με την συμβατική γεωργία (μεταφορά από Παντέρα 2020):

- *«Προσφέρει οικολογικά αλλά και οικονομικά πλεονεκτήματα.*
- *Είναι συμφέρουσα για μικρές και μέσες καλλιέργειες, ιδιαίτερα σε ορεινά, υποβαθμισμένα, ανεμόπληκτα εδάφη.*
- *Περιορίζει ή και εξαλείφει τον κίνδυνο για ολική καταστροφή της σοδειάς, δεδομένου ότι παράγει ποικιλία προϊόντων σε ποικιλία μικροπεριβαλλόντων.*
- *Επηρεάζεται λιγότερο από τους νόμους της αγοράς (διακυμάνσεις στις τιμές των προϊόντων, ανάλογα με την ζήτηση και την προσφορά), δίνοντας παράλληλα μεγαλύτερη ευχέρεια σε όσους έχουν δυσκολία στην αποθήκευση ή πώληση των προϊόντων τους.*
- *Γίνεται πιο ολοκληρωτική εκμετάλλευση του εδάφους (τα δέντρα εκμεταλλεύονται βαθύτερα στρώματα του εδάφους σε σύγκριση με τα γεωργικά φυτά) και ο ανταγωνισμός για φως, νερό και θρεπτικά συστατικά δεν φτάνει σε τέτοιο επίπεδο που να αναιρεί το τελικό θετικό αποτέλεσμα.*
- *Καλύπτει ανάγκες σε γεωργικά προϊόντα, βοσκήσιμη ύλη και καύσιμη ύλη ή τεχνική ξυλεία, τα οποία είναι σημαντικά για απομακρυσμένες περιοχές όπου το εμπόριο αδυνατεί να προσφέρει ανάλογα προϊόντα τουλάχιστον σε ικανοποιητικές τιμές. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα σε αναπτυσσόμενες χώρες με μεγάλη πυκνότητα πληθυσμού, μεγάλη ξηρή περίοδο όπου τα δάση έχουν καταστραφεί ή είναι απομακρυσμένα, υπάρχει έλλειψη ορυκτών καυσίμων και χημικών*

λιπασμάτων, η οικονομία βασίζεται στην οικογενειακή κλίμακα και η αυτάρκεια δεν είναι προνόμιο αλλά (και) ανάγκη επιβίωσης.

- *Χαρακτηρίζεται από ποικιλομορφία και πιο ομοιόμορφη, στην περίοδο του έτους, κατανομή της εργασίας και του εισοδήματος».*

Η Αγροδασοπονία, αν και θεωρείται εντατικό σύστημα εκμετάλλευσης της γης, αποτελεί λύση στο αδιέξοδο της συμβατικής γεωργίας η οποία με την ευρεία χρήση εντομοκτόνων, χημικών λιπασμάτων και εξαντλητικών μονοκαλλιεργειών επιφέρει την υποβάθμιση του εδάφους, τη διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας, τη μόλυνση του νερού, τη διάβρωση του εδάφους και την κατασπατάληση του υδατικού δυναμικού (Παντέρα 2020). Επίσης, η Αγροδασοπονία μπορεί να συμβάλλει στην προστασία των δασών) καλύπτοντας ένα μέρος των αναγκών σε ξυλεία και βοσκήσιμη ύλη με συνεπακόλουθο την προστασία του εδάφους, τον εμπλουτισμό του υπόγειου ορίζοντα και όλες τις υπόλοιπες ανεκτίμητες ωφέλειες που προσφέρει το δάσος στην κοινωνία (Παντέρα 2020).

Πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι οι αγροδασοπονικές καλλιέργειες προσφέρουν αισθητικά πλεονεκτήματα, ωφελούν την ορνιθοπανίδα και έως ένα βαθμό αντισταθμίζουν το κόστος για το περιβάλλον, την κοινωνία και την ποιότητα ζωής που αναπόφευκτα είχε, έχει και θα έχει η πορεία του ανθρώπου στην ιστορία, με την αύξηση του πληθυσμού της γης, να μετατρέπει το δάσος σε καλλιεργήσιμες εκτάσεις για να καλύψει τις διατροφικές του ανάγκες (Παντέρα 2020).

Όσον αφορά την προέλευση και ιστορία της Αγροδασοπονίας πρέπει να σημειωθεί ότι η νεογεννηθείσα επιστήμη της Αγροδασοπονίας αποτελεί εξέλιξη ενός αρχαίου τρόπου καλλιέργειας της γης. Περιγραφές αυτής της αρχαίας τέχνης της βρίσκουμε στο κεφάλαιο της Γένεσης (2:8-9) της Βίβλου, όπου τα είδη των δέντρων που φυτεύονταν, προσέφεραν όχι μόνο ομορφιά, αλλά και τροφή (Παντέρα 2020). Άλλες πηγές κάνουν αναφορά σε ζωγραφίες και περιγραφές κήπων σε πάπυρο, με σαφή αγροδασοπονικά χαρακτηριστικά που βρέθηκαν στην Εγγύς Ανατολή και χρονολογούνται γύρω στο 3.000 π.Χ. Παρόμοια παραδείγματα συναντώνται στην αρχαία Ινδία, στην κεντρική Αμερική, στην Ασία, στην Αφρική, στη Νεολιθική εποχή, σε κείμενα Ρωμαίων συγγραφέων, στο Μεσαίωνα, δηλαδή σε διάφορες χρονολογικές περιόδους και γεωγραφικές περιοχές (Παντέρα 2020).

Για το παρόν της Αγροδασοπονίας πρέπει να σημειωθεί ότι η γέννησή της σαν ιδιαίτερη επιστήμη, έγινε προς το τέλος της δεκαετίας του '70 και τις αρχές της δεκαετίας του '80. Στο περιοδικό Δασική Έρευνα του έτους 1978, τεύχος 99, σελ. 4-9 υπάρχει ένα άρθρο με τίτλο: Agroforestry - a new kind of farming (Παντέρα 2020). Το 1977 δημιουργήθηκε το Διεθνές

Συμβούλιο Έρευνας για την Αγροδοασπονία (I.C.R.A.F.) στο Ναϊρόμπι της Κένυας με σκοπό να αντισταθμίσει την αποδάσωση των τροπικών δασών, το χάσιμο γόνιμης γης και τη φτώχεια του αγροτικού πληθυσμού με την εφαρμογή βελτιωμένων αγροδοασπονικών συστημάτων (Παντέρα 2020). Ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας των Ηνωμένων Εθνών, γνωστός ως F.A.O. , έχει αναγνωρίσει το ρόλο της Αγροδοασπονίας και βοηθά τα μέλη του στην επέκτασή της (π.χ. FAO 1975, 1977 & 1980a, 1981, 1983b κ.ά.). Τέλος, έδρες Αγροδοασπονίας υπάρχουν σε πολλά ευρωπαϊκά και αμερικανικά πανεπιστήμια (Παντέρα 2020).

1.7 Η κτηνοτροφία στην Ελλάδα σήμερα

Τα τελευταία χρόνια και ειδικά την περίοδο της οικονομικής κρίσης πολλοί παραγωγικοί τομείς έχουν περιέλθει σε αδιέξοδο. Οι τομείς που μπορούν να αποτελέσουν μια αποτελεσματική και προσοδοφόρα επαγγελματική διέξοδο και να βοηθήσουν τη χώρα να βγει από το αδιέξοδο είναι η γεωργία, η κτηνοτροφία και ο τουρισμός.

Το προφίλ της Ελληνικής κτηνοτροφίας σήμερα είναι το εξής:

- Η Ελλάδα είναι χώρα με μεγάλη παράδοση στην κτηνοτροφία.
- Η κτηνοτροφία συμβάλει καθοριστικά στην περιφερειακή αγροτική ανάπτυξη και στη διατήρηση του κοινωνικού ιστού στην ύπαιθρο.
- Αξιοποιεί ορεινές και μειονεκτικές εκτάσεις, που είναι αδύνατο να αξιοποιηθούν διαφορετικά.
- Η ζωική παραγωγή στην Ελλάδα συνεισφέρει κατά 24% στο σύνολο της αγροτικής παραγωγής (ΕΛ.ΣΤΑΤ. 2018)

Ο κλάδος της κτηνοτροφίας έχει μεγάλη οικονομική σημασία, λόγω της παραγωγής μεγάλων ποσοτήτων προϊόντων υψηλής διαιτητικής και βιολογικής αξίας, της εξασφάλισης απασχόλησης και σταθερού εισοδήματος σε μεγάλο αριθμό κτηνοτρόφων και δημιουργίας προστιθέμενης αξίας στα παραγόμενα προϊόντα κρέατος και γάλακτος. Επίσης αξιοποιεί ορεινές και μειονεκτικές εκτάσεις, έχει μεγάλη προσαρμοστικότητα και παραγωγικότητα στις φυσικές συνθήκες της Ελλάδος και επιτυγχάνει ικανοποιητικό γεωργικό εισόδημα. Η αξία της ζωικής παραγωγής παραμένει περίπου στα ίδια επίπεδα με αυτή της δεκαετίας του 1980, σε αντίθεση με την αντίστοιχη αξία στην Ε.Ε. που ανέρχεται στο 45% του συνόλου της αγροτικής παραγωγής. Το έλλειμμα στην παραγωγή ζωικών προϊόντων είναι διαχρονικό και μόνιμο και καλύπτεται από εισαγωγές (Αρσένος 2018). Η χώρα μας είναι ελλειμματική στα κυριότερα κτηνοτροφικά προϊόντα όπως αγελαδινό γάλα, βόειο και χοίρειο κρέας με αποτέλεσμα οι εισαγωγές σε γάλα,

κρέας και ζωοτροφές να βαρύνουν το εμπορικό ισοζύγιο και να φτάνουν περίπου στα 1,6 δις Ευρώ. Σημαντικό ρόλο στην μετατροπή του ελλείμματος σε πλεόνασμα και στη μακροπρόθεσμη διατήρησή του μπορεί να παίξει ο κλάδος της κτηνοτροφίας. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αύξηση στις εξαγωγές προϊόντων κρέατος και σε γαλακτοκομικά προϊόντα που από τα 76 εκατ. ευρώ το 2008 έφτασαν τα 145 εκατ. ευρώ το 2019 (Τσατσάκης 2021). Τη δεύτερη θέση μεταξύ των 20 πρώτων εξαγόμενων προϊόντων καταλαμβάνουν τα τυροκομικά προϊόντα, με κυρίαρχη τη φέτα, οι εξαγωγές της οποίας ανήλθαν σε 80.830 τόνους, αξίας 423 εκατ. ευρώ, καλύπτοντας το μεγαλύτερο μέρος του όγκου και της αξίας των εξαγόμενων τυροκομικών προϊόντων (Υπαιθρος 2021). Οι κτηνοτρόφοι πρέπει να λάβουν υπόψη τους τη δυνατότητα αναδιάρθρωσης της εκμετάλλευσης και τη μεγάλη σημασία που έχει η ορθολογιστική οργάνωση των εκμεταλλεύσεών τους. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αλλαγή στην κατεύθυνση της κτηνοτροφικής παραγωγής προς την βοοτροφία και παρατηρείται μείωση στην αιγο-προβατοτροφία (πίνακας 1). Αυτό είναι ανησυχητικό φαινόμενο σε ότι αφορά τον πιο παραδοσιακό κλάδο της κτηνοτροφίας και πρέπει να ληφθούν μέτρα για την ανάκαμψη του κλάδου και την αντιμετώπιση των σοβαρών προβλημάτων ανταγωνισμού που αντιμετωπίζει.

Πίνακας 1. Ζωικό κεφάλαιο Ελλάδας (2014-2018)

Είδος Ζώου	Πληθυσμός 2014	Πληθυσμός 2018	Μεταβολή %
Γαλακτοπαραγωγές αγελάδες	117.971	142.920	21,15
Κρεοπαραγωγά βοοειδή	299.000	361.615	20,94
Πρόβατα	11.707.561	8.908.739	-23,91
Αίγες	4.807.588	3.941.960	-18,01
Χοίροι	1.050.000	719.727	-31,45

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Κτηνοτροφικά προϊόντα 2014,2018

Η σημασία της κτηνοτροφίας για την οικονομία της χώρας διαφοροποιείται ανάλογα με τον κλάδο ζωικής παραγωγής.

1.7.1. Αιγοπροβατοτροφία

Η αιγοπροβατοτροφία αποτελεί παραδοσιακά τον δυναμικότερο κλάδο ζωικής παραγωγής στη χώρα μας, Η Ελλάδα έρχεται πρώτη στην Ε.Ε. σε εκτροφές αιγών και τέταρτη σε εκτροφές

προβάτων και ενισχύει τις τοπικές οικονομίες των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών. Ο κλάδος αυτός, παρόλο που την τελευταία τριετία παρουσιάζει κάμψη, εξακολουθεί να διαθέτει σημαντικά περιθώρια περαιτέρω ανάπτυξης και βελτίωσης της ανταγωνιστικότητάς του. Αξίζει να σημειωθεί ότι ίσως το δυνατότερο σημείο του τομέα είναι η υψηλή ποιότητα του παραγόμενου κρέατος και γάλακτος και παρουσιάζει μια σημαντική εξαγωγική δραστηριότητα παγκοσμίως σε προϊόντα όπως η φέτα και το γιαούρτι. Το εκτατικό σύστημα εκτροφής, οι εγχώριες φυλές και οι χορηγούμενες ζωτροφές αποτελούν τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα. Στην Ε.Ε η εκτροφή προβάτων και αιγών γίνεται κύρια για το κρέας τους ενώ στη χώρα μας γίνεται για το γάλα τους, χαρακτηριστικά αναφέρετε ότι το 95% των ζώων στην Ελλάδα αρμέγεται. Ο τομέας αυτός αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα που σχετίζονται κυρίως με την υγεία και την παραγωγικότητα του εγχώριου ζωικού κεφαλαίου, τη διατροφή, τα συστήματα εκτροφής και βόσκησης, την έλλειψη τεχνογνωσίας και επαγγελματισμού από την πλειοψηφία των κτηνοτρόφων, τη μειωμένη εμπορικότητα των παραγόμενων προϊόντων και με την προστασία και αξιοποίηση αυτόχθονων φυλών αιγών και προβάτων (Αρσένος 2018). Προς αυτή την κατεύθυνση στοχεύουν πολλά Μέτρα του ΠΑΑ και τα τελευταία χρόνια η κατάσταση παρουσιάζει βελτίωση. Για άλλη μια φορά αξίζει να τονιστεί ότι υπάρχουν πολλά περιθώρια για ποσοτική και ποιοτική αύξηση της παραγωγής αιγοπρόβειου γάλακτος και κρέατος, παράλληλα με βελτίωση και εκσυγχρονισμό του συστήματος εκτροφής και της διαχείρισης των ζώων. Η αιγοπροβατοτροφία μπορεί να αποτελέσει διέξοδο για επαγγελματική αποκατάσταση ανέργων, με σχετικά μικρό κόστος επένδυσης αλλά και ένταξης σε προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης, ενώ παράλληλα τα προϊόντα της έχουν ιδιαίτερη δυναμική στην αγορά, με έντονα εξαγωγικό ενδιαφέρον. Σημαντικό παράμετρος είναι η εκπαίδευση και κατάρτιση νέων κτηνοτρόφων μέσω προγραμμάτων γεωργικών εφαρμογών και χρήσης των νέων τεχνολογιών (Αρσένος 2018).

1.7.2. Βοοτροφία

Η βοοτροφία αποτελεί τον πλέον ελλειμματικό κλάδο της ζωικής παραγωγής και η παραγωγή του τομέα είναι ιδιαίτερα περιορισμένη σε σχέση με διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες της εγχώριας κατανάλωσης. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι η εισαγωγή αντίστοιχων προϊόντων που βαραίνουν σημαντικά το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας. Η γαλακτοπαραγωγός βοοτροφία εκσυγχρονίζεται συνεχώς και αρκετές εκμεταλλεύσεις λειτουργούν σε επιχειρηματική βάση και εκτρέφουν ζώα υψηλής παραγωγικής ικανότητας επενδύοντας σε μηχανολογικό και κτηριακό εξοπλισμό. Η Κοινή Αγροτική Πολιτική που εφαρμόστηκε στις χώρες της Ε.Ε. ευνόησε σημαντικά τον κλάδο στη χώρα μας και ειδικά λόγω της μεγάλης απόστασης της χώρας από τα κύρια παραγωγικά κέντρα γάλακτος καθώς και από τον έντονο ανταγωνισμό των

γαλακτοβιομηχανιών. Σήμερα ο κλάδος βρίσκεται αντιμέτωπος με μια σοβαρή κρίση εξαιτίας της αλλαγής των συνθηκών που επικρατούν τα τελευταία χρόνια. Η γαλακτοπαραγωγός βοοτροφία αντιμετωπίζει μεγάλη κρίση κυρίως λόγω της κατάργησης των ποσοστώσεων που κρατούσαν τις τιμές σε υψηλά επίπεδα, στην αύξηση των τιμών ζωοτροφών και καυσίμων που οδηγεί σε υψηλό κόστος παραγωγής και στην εισαγωγή γάλακτος από γειτονικές χώρες που εντάχθηκαν τελευταία στην Ε.Ε. Οι παραπάνω λόγοι επηρεάζουν τη βιωσιμότητα των εκμεταλλεύσεων με αποτέλεσμα να αδυνατούν να εκπληρώσουν τις οικονομικές τους υποχρεώσεις. Στην Ελλάδα οι βοοτροφικές επιχειρήσεις κρεοπαραγωγής, πολλές εκ των οποίων είναι μεγάλες και σύγχρονες, ασχολούνται με την πάχυνση ζώων που κυρίως εισάγονται στη χώρα σε μικρή ηλικία (Αρσένος 2018).

1.7.3. Πτηνοτροφία, χοιροτροφία, μελισσοκομία

Πρόκειται για τρεις ιδιαίτερα δυναμικούς κλάδους της ελληνικής κτηνοτροφίας. Η πτηνοτροφία αποτελεί τον πιο αναπτυγμένο κλάδο στη χώρα μας και έχει προσαρμοστεί στις σύγχρονες πρακτικές και τεχνολογίες και καλύπτει σχεδόν εξολοκλήρου τις εγχώριες ανάγκες. Σημαντική εξέλιξη παρουσιάζει η βιολογική αυγοπαραγωγός ορνιθοτροφία (Αρσένος 2018).

Η χοιροτροφία στην Ελλάδα από το 1980 μέχρι σήμερα παρουσιάζει σημαντικές αυξομειώσεις. Κατά τη δεκαετία του 1980, στις χοιροτροφικές εκμεταλλεύσεις οι οποίες ήταν κυρίως επιχειρηματικής μορφής διατηρούνταν 95-100.000 χοιρομητέρες, ενώ το ποσοστό αυτάρκειας σε χοιρινό κρέας ήταν 50%. Η παραγωγή χοίρων το 2012 αυξήθηκε σε 1.128.000 κεφαλές από 865.000 το 2001, γεγονός που οφείλεται στη βελτίωση του γενετικού υλικού, της διαχείρισης της υγείας των ζώων και στην αύξηση της παραγωγικότητας, η οποία όμως συνεχίζει να υπολείπεται τουλάχιστον κατά 15% από τον μέσο όρο της ΕΕ. Το 2018 η παραγωγή χοίρων μειώθηκε σε 719.727 κεφαλές, εμφανίζοντας σημαντική συρρίκνωση. Η ανταγωνιστικότητα του κλάδου επηρεάζεται σημαντικά από την συνεχή αύξηση των εισροών και τις διαρκώς διαμορφούμενες νέες συνθήκες ανταγωνισμού στα πεδία της εσωτερικής αγοράς και των συνεχώς διαφοροποιούμενων απαιτήσεων των καταναλωτών (Αρσένος 2018, Αυγουλάς 2020).

Ένας αναπτυσσόμενος κλάδος της αγροτικής παραγωγής με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη χώρα μας είναι αυτός της μελισσοκομίας. Ιδιαίτερα στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές στηρίζει το αγροτικό εισόδημα είτε ως κύρια είτε ως συμπληρωματική απασχόληση. Η εξαιρετική ποιότητα του ελληνικού μελιού (παράγονται περίπου 15.500 τόνοι ετήσια) αλλά και η ποικιλία της ελληνικής χλωρίδας σε συνδυασμό με τις παραδοσιακές μελισσοκομικές τεχνικές που εφαρμόζουν οι Έλληνες μελισσοκόμοι αποτελούν τις βασικές προϋποθέσεις για μια επιθετική

πολιτική του κλάδου. Αναγκαίες παρεμβάσεις για τη στήριξη του τομέα είναι η καλύτερη οργάνωση της μεταποίησης και διάθεσης της παραγωγής και η μεγαλύτερη εξωστρέφεια στο εμπορικό πεδίο. (Αυγουλάς 2020).

1.8 Αξία ζωικής παραγωγής

Η γεωργική παραγωγή, σε τρέχουσες τιμές, για το έτος 2018 ήταν 10.474,07 εκατομμύρια ευρώ. Από αυτά τα 2.508,46 εκατομμύρια ευρώ ήταν η ζωική παραγωγή, ποσοστό 23,95% και 7.965,61 εκατ. ευρώ ήταν η φυτική παραγωγή (ΕΛΣΤΑΤ 2018).

Σε αξία παραγωγής οι κλάδοι της κτηνοτροφίας την ίδια χρονιά (2018) διαμορφώνονται ως εξής:

Πίνακας 2. Αξία ζώων ανά είδος και προϊόν (σε εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές)

Είδος ζώου και προϊόντα	Εκατ. €	%
Βοοειδή	190,21	7,58
Γάλα	1.007,53	40,16
Χοιροειδή	177,23	7,07
Αιγοπρόβατα	335,59	13,38
Αυγά	257,62	10,27
Πουλερικά	346,28	13,80
Ιπποειδή	0,53	0,02
Άλλα ζώα	13,73	0,55
Άλλα ζωικά προϊόντα	179,75	7,17
ΣΥΝΟΛΟ	2.508,46	100

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Οικονομικοί λογαριασμοί Γεωργίας 2018

Είναι σαφές πως ο δυναμικότερος κλάδος είναι αυτός της αιγο-προβατοτροφίας με ποσοστό 13,38% και σημαντικότερο ζωικό προϊόν με διαφορά είναι το γάλα με ποσοστό περίπου 40% .

1.9. Υπερκατανάλωση κρέατος -Περιβάλλον-Υγεία

Οι διατροφικές συνήθειες των λαών διαφοροποιούνται σε σχέση με το οικονομικό, πολιτιστικό και κοινωνικό επίπεδο. Η κατανάλωση προϊόντων κρέατος είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κτηνοτροφία, την γεωργία, τους υδάτινους πόρους, την ατμόσφαιρα, την χρήση ενέργειας, και επίσης πληθώρα άλλων παραγόντων που επηρεάζουν δυσμενώς τόσο το περιβάλλον, όσο και την υγεία των ανθρώπων (Τζοβλά 2019).

Ο πληθυσμός της γης αναμένεται μέχρι το 2050 να ξεπεράσει τα 9 δισεκατομμύρια. Αυτή η αύξηση όπως είναι φυσικό θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση κατανάλωσης τροφίμων. Ταυτόχρονα στις πλούσιες περιοχές της δύσης υπάρχει η τάση για υπερκατανάλωση τροφίμων κυρίως ζωικής προέλευσης. Χαρακτηριστική είναι η συχνότητα και η ποσότητα της κατανάλωσης του επεξεργασμένου κρέατος και των αλλαντικών που τα τελευταία χρόνια έχει φτάσει επίπεδα ρεκόρ. Αυτό μελλοντικά θα έχει ως συνέπεια την έλλειψη τροφής για τις επόμενες γενιές αλλά και σημαντικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις, μη αναστρέψιμες **(σχήμα 1)**.

Σχήμα 1.(Βερεσόγλου 2002)

Τα τελευταία επισημαίνεται με διάφορους τρόπους η ανάγκη μείωσης της κατανάλωσης κρέατος, τόσο για λόγους υγείας όσο και για λόγους προστασίας του περιβάλλοντος, δυστυχώς δεν ευαισθητοποιούν το μεγαλύτερο ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού, κατά συνέπεια οι σύγχρονες διατροφικές συνήθειες αξιολογούνται ως οι χειρότερες στην ιστορία του ανθρώπου (Ευρωστία 2021).

Για να μπορέσουμε να αντιστρέψουμε αυτή την κατάσταση πρέπει να υιοθετήσουμε νέα διατροφικά πρότυπα και να στραφούμε σε πιο βιώσιμη παραγωγή τροφίμων με σκοπό τη μείωση του αποτυπώματος του άνθρακα και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Οι φορείς διαχείρισης θα πρέπει να προβούν στη χάραξη μιας ενιαίας διατροφικής πολιτικής λαμβάνοντας υπόψη όλους τους παράγοντες που σχετίζονται με τον τομέα της σίτισης και των επιπτώσεων σε παγκόσμιο επίπεδο (Τζοβλά 2019).

Ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας των Ηνωμένων Εθνών (FAO) τονίζει ότι οι βιώσιμες δίαιτες έχουν χαμηλό περιβαλλοντικό αντίκτυπο, ενώ ικανοποιούν τις τρέχουσες επιστημονικές διατροφικές οδηγίες, παραμένοντας παράλληλα προσιτές και πολιτισμικά αποδεκτές (Ευρωστία 2021).

Οι αλλαγές που πρέπει όλοι μπορούμε να κάνουμε για να επιτύχουμε μια πιο βιώσιμη διατροφή είναι:

- να καταναλώνουμε λιγότερα
- πρέπει να σπαταλάμε λιγότερα και
- να μειώσουμε την κατανάλωση ζωικών προϊόντων αντικαθιστώντας τα με φυτικά.

Υπάρχει μια παγκόσμια τάση υπέρ της υπερκατανάλωσης τροφής κυρίως ζωικής προέλευσης,, παρόλο που σε μεγάλο ποσοστό του πλανήτη υπάρχει πείνα. Η τάση αυτή τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αυξημένη και στην Ελλάδα. Η υπερκατανάλωση συμβάλλει στην αύξηση της παχυσαρκίας, καρδιαγγειακών νόσων, διαβήτη ενώ παράλληλα οδηγεί στην περιττή ζήτηση για αυξημένη παραγωγή καλλιεργειών και ζώων με τις σχετικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Επίσης έρευνες έχουν ενοχοποιήσει το «κόκκινο» κρέας για καρκινογένεση. Η μείωση της κατανάλωσης μπορεί να ωφελήσει την υγεία τόσο του περιβάλλοντος όσο και του πληθυσμού.

Οι εννέα κύριοι τομείς της δράσης για τη διατροφή και ανάπτυξη που επέλεξε ο FAO και WHO από το 1992 κιόλας εξακολουθούν να αποτελούν προτεραιότητα για την δημόσια υγεία και τη βιωσιμότητα του περιβάλλοντος είναι:

1. Βελτίωση επισιτιστικής ασφάλειας.
2. Πρόληψη ελλείψεων μικροθρεπτικών συστατικών σε όλες τις ηλικιακές ομάδες.
3. Προώθηση της υγιεινής διατροφής και τρόπου ζωής.
4. Πρόληψη και διαχείριση μολυσματικών ασθενειών.
5. Ενίσχυση της πρόληψης στα χρόνια νοσήματα.
6. Ποιότητα και ασφάλεια των τροφίμων.
7. Αξιολόγηση, και παρακολούθηση παρεμβατικών εθνικών προγραμμάτων διατροφικής πολιτικής.
8. Διατροφικοί στόχοι και προγράμματα προαγωγής υγείας
9. Προώθηση του θηλασμού.

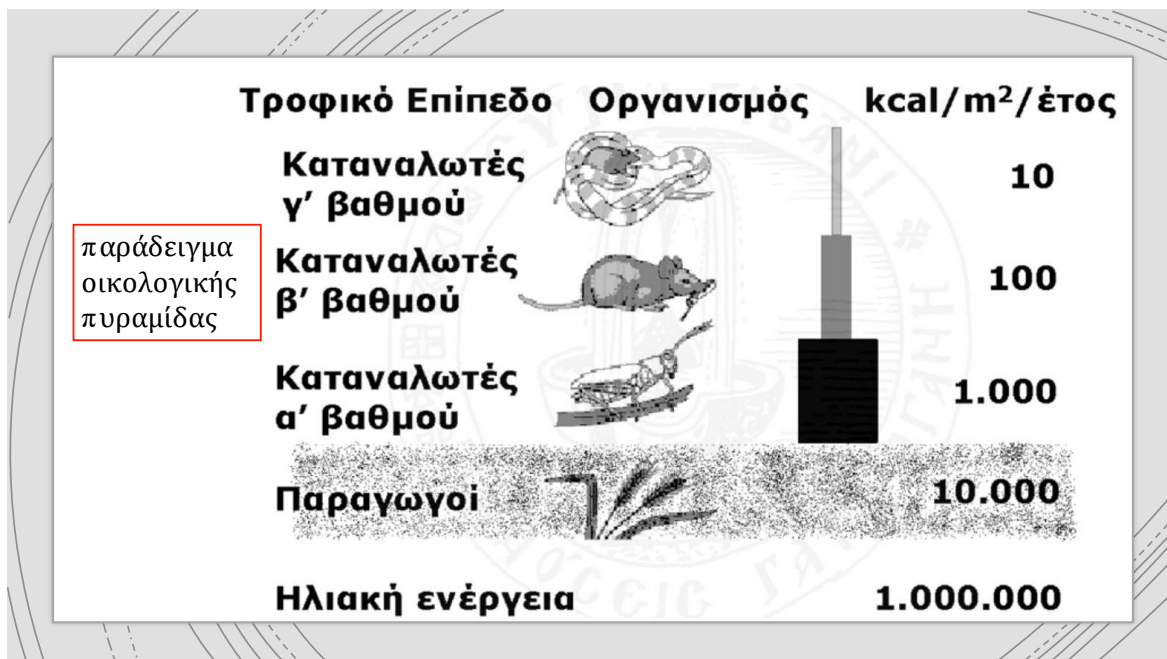
Περισσότερο από ποτέ σήμερα υπάρχει έντονα η ανάγκη για την προώθηση της «βιωσιμότητας», της «βιώσιμης διαίτας» και των βιώσιμων συστημάτων τροφίμων (Ευρωστία 2021).

1.10. Περιβαλλοντικές επιπτώσεις από την παραγωγή τροφίμων

Η γεωργία είναι μία από τις δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα με σημαντική περιβαλλοντική επιβάρυνση. Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στην αλλαγή χρήσης των εδαφών, την εντατικοποίηση των καλλιεργειών, την ρύπανση των υδάτων, την κτηνοτροφία και τα απορρίμματα των τροφίμων. Η αυξημένη ζήτηση για τρόφιμα μπορεί να επιτευχθεί μέσα από ένα βιώσιμο σύστημα παραγωγής τροφίμων, με μείωση της απώλειας τροφίμων και των αποβλήτων και να οδηγήσει στην παραγωγή θρεπτικών τροφίμων για όλους με βιώσιμο τρόπο (Ευρωστία 2021).

1.11. Βιωσιμότητα περιβάλλοντος μέσα από την αλυσίδα τροφίμων

Η διαδικασία που υπόκειται τα τρόφιμα κατά την πορεία παραγωγής, επεξεργασίας, μεταποίησης και έως την κατανάλωσή τους, δημιουργεί συνέπειες τόσο για την ανθρώπινη υγεία, όσο και για το περιβάλλον. Η υπερθέρμανση του πλανήτη και η κλιματική αλλαγή οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στις τεράστιες εκπομπές αερίων θερμοκηπίου, όπως διοξείδιο του άνθρακα (CO₂), μεθάνιο (CH₄) και οξείδιο του αζώτου (N₂O), που παράγονται κατά τις διαδικασίες επεξεργασίας και μεταποίησης των περισσότερων τροφίμων. Το περιβαλλοντικό τους αποτύπωμα δεν είναι το ίδιο για όλα τα τρόφιμα και σημαντικό ρόλο έχουν οι δείκτες κατανάλωσης ενέργειας, η κατανάλωση νερού και η χρήση γης. Τα τρόφιμα ζωικής προέλευσης κατά το πρωτογενές παραγωγικό στάδιο είναι πολύ πιο ενεργοβόρα από τα φυτικά τρόφιμα (σχήμα 2) και επιβαρύνουν ανάλογα το περιβάλλον (Ευρωστία 2021).

Σχήμα 2. (Πηγή: Βερεσόγλου 2002)

Η κατανάλωση ενέργειας είναι πολύ μεγαλύτερη κατά τη διαδικασία παραγωγής προϊόντων θερμοκηπίου και κονσερβοποιημένων ή κατεψυγμένων προϊόντων σε σχέση με τα νωπά προϊόντα που παράγονται στις υπαίθριες καλλιέργειες. Ακόμα, άλλα μέρη του συστήματος τροφίμων συμβάλλουν στην εκπομπή διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) μέσα από τη χρήση ορυκτών καυσίμων κατά την επεξεργασία και προετοιμασία του φαγητού (μεταφορά, λιανική πώληση, αποθήκευση).

Επομένως, τα διατροφικά πρότυπα συμβάλλουν τόσο στην κατανάλωση πόρων και τον επακόλουθο αντίκτυπό τους στο περιβάλλον, όσο και στον αντίκτυπο που έχουν στην υγεία ενός πληθυσμού (Ευρωστία 2021).

1.12. Το οικολογικό αποτύπωμα της Μεσογείου

Τα δεδομένα από το Παγκόσμιο Δίκτυο Αποτύπωσης δείχνουν ότι το οικολογικό αποτύπωμα της Μεσογείου είναι υψηλό. Το μερίδιο του αποτυπώματος τροφίμων κυμαίνεται π.χ. από 20% (Σλοβενία) έως 70% (Μαρόκο). Η μεσογειακή διατροφή συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος προσφέροντας πολλά φυτικά τρόφιμα που παράγονται από μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις με χαμηλή κατανάλωση τροφίμων ζωικής προέλευσης και με μηδαμινό, σχεδόν, επεξεργασμένο κρέας. Έχει αποδειχθεί η πιο ισορροπημένη και υγιεινή διατροφή. Μια διατροφή χαμηλή σε κατανάλωση κρέατος, μέτρια κατανάλωση γαλακτοκομικών, πλούσια σε όσπρια και

εποχιακά φρούτα και λαχανικά, συμβάλλει στην καλύτερη υγεία και μειώνει τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Το βιώσιμο μοντέλο της μεσογειακής διατροφής οφείλεται στον έλεγχο της ποιότητας των τροφίμων, την μειωμένη απόσταση παραγωγού-καταναλωτή και δίνει ευκαιρίες για μικρούς τοπικούς, παραδοσιακούς παραγωγούς. Οι ζωικές πηγές τροφίμων σε σχέση με τις φυτικές καλλιέργειες ευθύνονται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό για τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και τις πιέσεις που ασκούν στο περιβάλλον. Η ποικιλία των τροφών είναι σημαντική και είναι γεγονός ορισμένα θρεπτικά συστατικά, όπως οι πρωτεΐνες και τα απαραίτητα αμινοξέα, βρίσκονται σε μεγαλύτερες ποσότητες στο κρέας ή το ψάρι σε σύγκριση με τα φυτικά τρόφιμα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση επεξεργάζεται ένα καινοτόμο πρόγραμμα για τη δημιουργία φυτικών προϊόντων με βελτιωμένη σύνθεση πρωτεϊνών. Αυτά τα προϊόντα το μέλλον μπορεί να αποτελέσουν μια ελκυστική επιλογή τροφών πλούσιων σε πρωτεΐνες που θα προέρχονται από φυτικά τρόφιμα πετυχαίνοντας μια πιο βιώσιμη αλλά εξίσου θρεπτικά ισορροπημένη διατροφή για όσους είναι πρόθυμοι να τα ενσωματώσουν στη διατροφή τους (Ευρωστία 2021).

1.13. Η επιλογή του θέματος

Ο πρωτογενής τομέας, ειδικά αυτός της κτηνοτροφίας, μαζί με τον τουρισμό-τριτογενής τομέας-αποτελούν για την Ευρυτανία τους πυλώνες της οικονομικής της ανάπτυξης. Από τη δεκαετία του 1990 μέχρι και σήμερα έγιναν τεράστια βήματα στην ανάπτυξη του τουρισμού, εκτοξεύοντας την Ευρυτανία στους κορυφαίους προορισμούς στην Ελλάδα. Η ακατέργαστη φυσική ομορφιά της, το φυσικό περιβάλλον, η τραχιά και άγρια φύση και οι ζεστοί και αγνοί άνθρωποί της, είναι τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα. Αναπτύχθηκαν ήπιες μορφές ορεινού τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός και ο οικοτουρισμός, που συνδυάζονται με την αγροτική ζωή και τη φύση και διάφορες μορφές εναλλακτικού τουρισμού όπως ο συνεδριακός, ο θρησκευτικός, ο χειμερινός, ο τουρισμός περιπέτειας και ο αθλητικός τουρισμός.

Όλα κυλούσαν ομαλά και κανείς δεν φανταζόταν τέτοια μεγάλη ανατροπή. Το 2020 ξέσπασε η πανδημία και ανέτρεψε τη ζωή του παγκόσμιου πληθυσμού, με απρόβλεπτες επιπτώσεις. Οι οικονομικοί δείκτες καταποντίστηκαν και από τους πρώτους τομείς που επλήγησαν ήταν κι αυτός του τουρισμού. Η Ευρυτανία δέχτηκε μεγάλο πλήγμα στην τοπική οικονομία, τόσο στον τουρισμό όσο και στις λοιπές παραγωγικές δραστηριότητες. Από την άλλη ο πρωτογενής τομέας και ειδικά η κτηνοτροφία, μειώνεται δραματικά τα τελευταία χρόνια και όλο και λιγότεροι νέοι ακολουθούν αυτό το επάγγελμα. Ο πληθυσμός της Ευρυτανίας επίσης μειώνεται χρόνο με το χρόνο, οι ευκαιρίες απασχόλησης είναι λίγες και αυτή η κατάσταση δημιουργεί έντονο

προβληματισμό για το μέλλον αυτού του τόπου. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι τίποτα δεν πρέπει να θεωρούμε δεδομένο και πάντα να έχουμε εναλλακτικά σχέδια και προτάσεις.

Καθίσταται πλέον επιτακτικό να στραφούμε στον πρωτογενή τομέα, να τον κάνουμε βιώσιμο και ανταγωνιστικό και να υπάρξει επαγγελματική διέξοδος για τους νέους της περιοχής. Με αυτούς τους προβληματισμούς πιστεύω ότι πρέπει να δοθεί έμφαση στην ορεινή κτηνοτροφία της Ευρυτανίας, να βγει από το αδιέξοδο που την ταλανίζει τις τελευταίες δεκαετίες και σκοπός μου είναι να συμβάλλω σ' αυτή την προοπτική.

Κεφάλαιο 2. Μεθοδολογία

2.1. Εισαγωγή

Προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της εργασίας, το θέμα ερευνάται σε δύο επίπεδα, τόσο σε θεωρητικό επίπεδο (δευτερογενής έρευνα), όσο και σε επίπεδο πρακτικό (πρωτογενής έρευνα). Η πρώτη κατεύθυνση αφορά την αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης, μέσα από στοιχεία και πληροφορίες που συλλέχθηκαν από φορείς του δημοσίου και από βιβλιογραφικές πηγές, έντυπης και ψηφιακής μορφής. Τα στοιχεία αυτά επεξεργάστηκαν στο excel για την εξαγωγή αποτελεσμάτων. Η δεύτερη κατεύθυνση αφορά την καταγραφή και αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης μέσα από την απευθείας επικοινωνία με τους άμεσα ενδιαφερόμενους κτηνοτρόφους. Για αυτό το λόγο χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο, το οποίο διανεμήθηκε σε ικανό αριθμό κτηνοτρόφων για τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τον κλάδο. Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει ερωτήσεις κλειστού τύπου και διανεμήθηκε πειραματικά σε τρεις κτηνοτρόφους της περιοχής του Καρπενησίου, ώστε να καταστεί αξιόπιστο και να λάβει τη τελική μορφή του. Κατόπιν το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε τυχαία, σε 55 κτηνοτρόφους όλων των Δ.Ε. Ευρυτανίας. Η κατανομή του δείγματος σε σχέση με το πλήθος των κτηνοτρόφων είναι αντιπροσωπευτική. Η διανομή του ερωτηματολογίου έγινε κυρίως με απλή τυχαία δειγματοληψία, διά ζώσης, τηλεφωνικά και με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Περιλαμβάνει 43 ερωτήσεις με δημογραφικά, ποσοτικά, ποιοτικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, καλύπτοντας όλο το εύρος της κτηνοτροφικής δραστηριότητας. Επιπλέον δίνεται η δυνατότητα στους συμμετέχοντες, στο τέλος του ερωτηματολογίου, να κάνουν σε ελεύθερο λόγο παρατηρήσεις και προτάσεις αναφορικά με το θέμα. Η διανομή του ξεκίνησε στα μέσα Φεβρουαρίου 2021 και ολοκληρώθηκε σχεδόν δύο μήνες μετά. Τα άτομα που συμμετέχουν στην έρευνα απαντούν απρόσωπα, ανώνυμα και εύκολα. Η ανταπόκριση των κτηνοτρόφων που συμμετείχαν ήταν καθολική και το ερωτηματολόγιο κατέστη το πλέον κατάλληλο εργαλείο για την ολοκλήρωση της έρευνας, με τη δυνατότητα για εύκολη και γρήγορη πρόσβαση στο δείγμα και τα ερευνητικά δεδομένα.

2.2. Περιγραφή της περιοχής μελέτης και υπάρχουσα κατάσταση

2.2.1. Ευρυτανία

Η Ευρυτανία, με πρωτεύουσα το Καρπενήσι, είναι ο πιο ορεινός της Νομός της Στερεάς Ελλάδας και έχει πλούσια ιστορική και πολιτιστική με παράδοση. Ο νομός Ευρυτανίας βυθισμένος στα έλατα, διαθέτει πολλά τοπία απaráμιλλης φυσικής ομορφιάς και αποτελεί ιδανικό προορισμό

για τις χειμερινές και καλοκαιρινές διακοπές, τους λάτρεις της φύσης και των σπορ, αλλά και για εκείνους που αναζητούν ήσυχες διακοπές, ξεκούραση και καθαρό αέρα.

Από τα μυθικά ακόμη χρόνια καταγράφεται έντονη ανθρώπινη δραστηριότητα στο νομό. Η Ευρυτανία πήρε το όνομά της από τον μυθικό βασιλιά της αρχαίας πόλης Οιχαλίας, τον Εύρυτο. Όπως αναφέρει ο Όμηρος οι πρώτοι γνωστοί κάτοικοι της περιοχής ήταν οι Δόλοπες οι οποίοι έλαβαν μέρος στον Τρωικό Πόλεμο. Η ιστορία αναφέρει τη σημαντική συμβολή των Ευρυτάνων στην αντιμετώπιση της επιδρομής των Γαλάτων. Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι οι Ευρυτάνες είναι Δωρικό φύλο παρόλο που η τύχη τους συνδέθηκε αργότερα με τους Αιτωλούς. Στην περιοχή υπάρχουν αρκετά απομεινάρια Βυζαντινών μνημείων που αποδεικνύουν την έντονη ανάπτυξη της περιοχής κατά τη Βυζαντινή Περίοδο. Κατά την Τουρκοκρατία, τα δύσβατα και απάτητα βουνά της Ευρυτανίας έγιναν ορμητήρια κατά των Τούρκων. Οι Ευρυτάνες έλαβαν μέρος στα προεπαναστατικά κινήματα εναντίον των Τούρκων και συνέβαλαν τα μέγιστα στην απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό, με επικεφαλής, μεταξύ άλλων, το θρυλικό καπετάνιο Κατσαντώνη, τον οπλαρχηγό Κώστα Λεπενιώτη και τον Κώστα Στεργιόπουλο-Βελή, οπλαρχηγό των Αγράφων και Φιλικό. Κατά την επαναστατική περίοδο έγιναν δύο σημαντικές μάχες, η μάχη του Κεφαλόβρυσου όπου έχασε τη ζωή του ο Μάρκος Μπότσαρης το 1823 και η μάχη της Καλιακούδας την ίδια χρονιά. Η συμβολή των Ευρυτάνων στην Επανάσταση του 1821 και στην απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό ήταν πολύ σημαντική. Στα Βραγγιανά, στο Καρπενήσι, στον Προυσό, στη Φουρνά μεγαλούργησαν δάσκαλοι του γένους όχι μόνο με ελληνική αλλά και ευρωπαϊκή παιδεία όπως ο πατρο-Κοσμάς, ο Ευγένιος ο Αιτωλός, ο Αναστάσιος Γόρδιος και άλλοι. Σημαντικός είναι ο ρόλος της Ευρυτανίας και στην Εθνική Αντίσταση κατά της Γερμανικής Κατοχής (Εθνικό Συμβούλιο Κορυσχάδων 1944, Βίνιανη η έδρα της «Κυβέρνησης του βουνού») (Παρούτσας 2021).

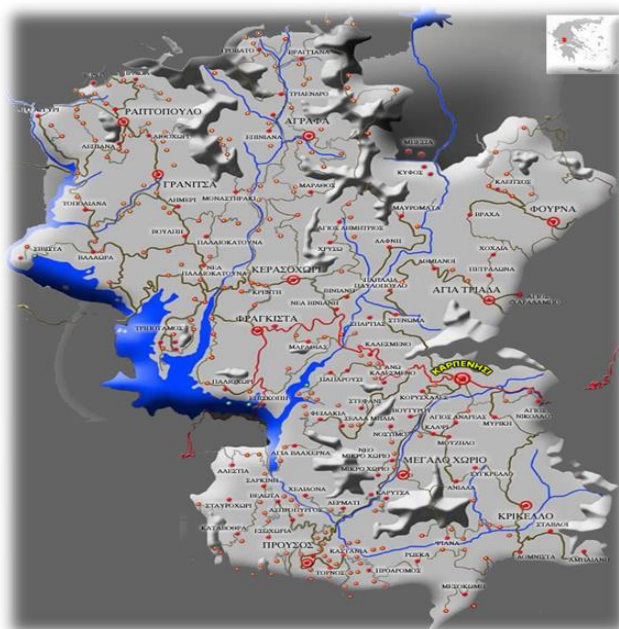
Η κτηνοτροφία αποτελεί το κύριο επάγγελμα των κατοίκων των ορεινών περιοχών της Ευρυτανίας και περιλαμβάνει κυρίως την εκτροφή προβάτων και γιδιών και λιγότερο την εκτροφή αγελάδων. Τα αιγοπρόβατα εκτρέφονται ως οικόσιτα, κοπαδιάρικα και νομαδικά και αξιοποιούν, έναν από τους μεγαλύτερους φυσικούς πόρους, τα ορεινά λιβάδια. Η ορεινή κτηνοτροφία εξασφαλίζει στους ασχολούμενους ένα εισόδημα, συμπληρωματικής ή αποκλειστικής πηγής, το οποίο όμως είναι αρκετά χαμηλό, σε σχέση με εκείνο των γεωργών και κτηνοτρόφων πεδινών περιοχών. Σχετικά με την κατάσταση των βοσκοτόπων και γενικά για την κτηνοτροφία του νομού, έχουν γίνει στο παρελθόν δύο ιδιαίτερα αξιόλογες μελέτες. Η πρώτη μελέτη αφορούσε την λιβαδοκτηνοτροφική ανάπτυξη της περιοχής Αγράφων Ευρυτανίας (Παπαναστάσης και Γιαννακόπουλος 1981) και η οποία χρηματοδοτήθηκε από εθνικούς πόρους. Η δεύτερη αφορούσε την κτηνοτροφική δραστηριότητα γενικά στον νομό Ευρυτανίας και έδινε

έμφαση στην απασχόληση και σε οικονομικά αποτελέσματα (Τάσος 1992). Τα γενικότερα συμπεράσματα που βγαίνουν από τις μελέτες συμπεριλαμβάνοντας και αυτά που αναφέρει ο Παπαναστάσης (1992) σε σχετική εργασία, είναι ότι έως το 1990 παρατηρείται μείωση του πληθυσμού, έλλειψη έργων υποδομής, υποεκμετάλλευση της γεωργικής γης, αβελτίωτο ζωικό κεφάλαιο μικρών αποδόσεων, ιδιοτυροκομούμενη φέτα και μια γενικότερη αδυναμία προγραμματισμού για βελτίωση, διατήρηση και συνεχή ενημέρωση των κτηνοτρόφων (Παντέρα 2003).

Κρίθηκε σκόπιμο σε αυτή την εργασία να γίνει μια γενική περιγραφή της κτηνοτροφίας στο νομό με ιδιαίτερη έμφαση την δεκαετία 2010-2020, και η διερεύνηση της τάσης αλλαγής του γενικότερου καθεστώτος και παραγόντων που επιδρούν στην κτηνοτροφία.

2.2.2. Γενική περιγραφή

Η Ευρυτανία βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο της Στερεάς Ελλάδας και συνορεύει με τους Νομούς Φθιώτιδας, Αιτωλοακαρνανίας, Καρδίτσας και Άρτας. Έχει έκταση 1.869 τετρ. χλμ. και είναι ο πιο αραιοκατοικημένος ορεινός νομός της Ελλάδας (το 53% της έκτασής του έχει υψόμετρο πάνω από 1000μ.). Συγκροτείται από δύο Δήμους, το Δήμο Καρπενησίου με έδρα το Καρπενήσι και το Δήμο Αγράφων, με έδρα το Κερασοχώρι.

Εικόνα 1: Χάρτης Ν. Ευρυτανίας (πηγή: <https://www.technovision.gr/evrytania/HomePage.htm>),

Γεωγραφική θέση του Ν. Ευρυτανίας, **Γ. Μήκος** 21° 40' 34.07" Ε **Γ. Πλάτος** 38° 58' 29.44" Ν

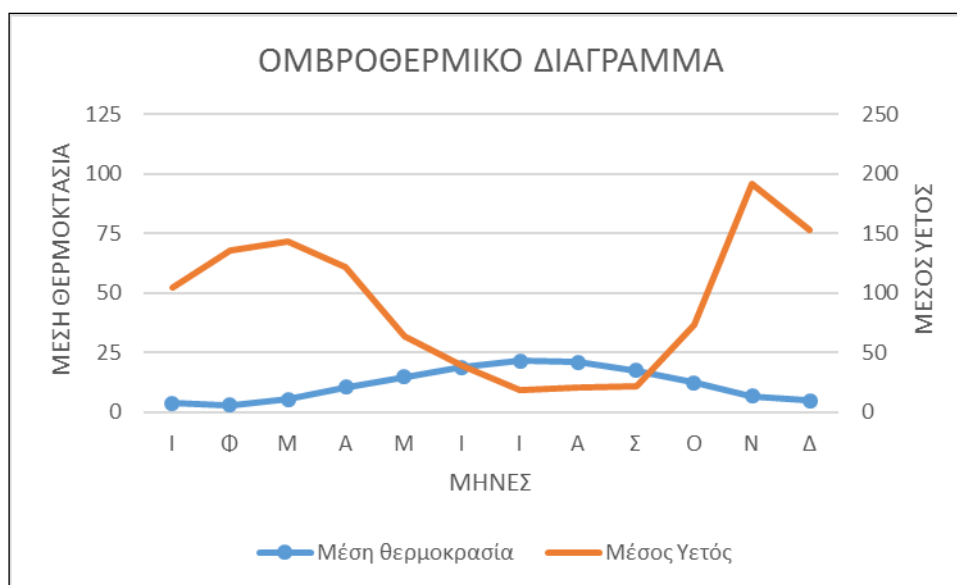
Έκταση 1.869 km²

Ο νομός Ευρυτανίας αποτελεί τμήμα της νότιας Πίνδου και περιλαμβάνει τους υψηλούς ορεινούς όγκους των Αγράφων, του Τυμφρηστού, της Οξιάς, της Χελιδόνας, της Καλιακούδας, και του Παναιτωλικού. Το βασικό χαρακτηριστικό της Ευρυτανίας είναι το έντονο και ιδιαίτερα δύσβατο ανάγλυφο με επαναλαμβανόμενες χαραδρώσεις. Το έδαφος είναι ορεινό και ημιορεινό με ελάχιστες πεδινές εκτάσεις, οι οποίες περιορίζονται γύρω από το Καρπενήσι με μορφή υψιπέδων και κατά μήκος των κοιλάδων των ποταμών Αχελώου, Αγραφιώτη, Ταυρωπού, Καρπενησιώτη, Κρικελοπόταμου και Τρικεριώτη. Τα ποτάμια της Ευρυτανίας χύνονται στην τεχνητή λίμνη Κρεμαστών. Η λίμνη Κρεμαστών είναι η μεγαλύτερη τεχνητή λίμνη της Ελλάδας και δημιουργήθηκε μετά την κατασκευή υδροηλεκτρικού φράγματος από τη ΔΕΗ το 1965. Η μέγιστη χωρητικότητα της λίμνης είναι 4.750.000.000 m³ νερού και επιφάνεια 80,6 Km². Από την έκτασή της το 58,33% υπάγεται στην Ευρυτανία, (Δήμος Αγράφων 56,77%, Δήμος Καρπενησίου 1,55%) και το 41,67 στην Αιτωλοακαρνανία (Δήμος Αγράφων 2021). Είναι μοναδικής ομορφιάς και οι δυνατότητες αξιοποίησής της είναι πολλές. Η Ευρυτανία θεωρείται η καθαρότερη περιβαλλοντικά περιοχή της Ευρώπης και συγκαταλέγεται στις πρώτες πέντε περιοχές του κόσμου, αποτελώντας τη "βάση" (μηδενική μόλυνση) για τις μετρήσεις των ερευνητικών κέντρων. Η μορφολογία του εδάφους, η δυσκολία πρόσβασης καθώς και η φτώχεια είχαν ως αποτέλεσμα, κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες, την αφαιμάξη του ανθρώπινου δυναμικού και των νέων από τον νομό. Στην Ευρυτανία σήμερα οι συνθήκες διαβίωσης και το οδικό δίκτυο έχουν βελτιωθεί σημαντικά. Τα τελευταία χρόνια γίνεται μεγάλη προσπάθεια, μέσω έργων υποδομής, για την άρση της απομόνωσης του νομού. Με κοινοτικούς πόρους και ενισχύσεις τη δεκαετία του 1990 έχουν δημιουργηθεί σε πολλά χωριά, ξενώνες και ενοικιαζόμενα δωμάτια που προσφέρουν πλήρεις ανέσεις στον επισκέπτη. Η Ευρυτανία για να κρατήσει τον λίγο πληθυσμό που της απέμεινε αλλά και στην προοπτική να τον αυξήσει, χρειάζεται έναν αναπτυξιακό, στοχευμένο σχεδιασμό. Μέσα σε αυτό το σχεδιασμό πρωτεύοντα ρόλο κατέχει η κτηνοτροφία, και κυρίως η αιγο-προβατοτροφία. Ένας άλλος τομέας της κτηνοτροφίας που παρουσιάζει ανάπτυξη και φαίνεται πως έχει μέλλον, είναι αυτός της μελισσοκομίας (Τσαμαδιάς 2009).

2.2.3. Κλιματικά στοιχεία και ομβροθερμικό διάγραμμα

Ο νομός Ευρυτανίας έχει τα κλιματικά χαρακτηριστικά μεσογειακού ηπειρωτικού ορεινού τύπου κλίματος, σε μια χαρακτηριστική κλιματική ιδιομορφία. Για την γενική περιγραφή του κλίματος της ευρύτερης περιοχής χρησιμοποιήθηκαν τα δεδομένα του μετεωρολογικού σταθμού Καρπενησίου (38° 54' Β., 21° 47' Α., υψομ. 1001 m) για την περίοδο 1981-1990 που είναι τα μόνα πλήρη και διαθέσιμα για μια σημαντική περίοδο ετών για την περιοχή (Ε.Μ.Υ. 1999). Τα στοιχεία

αυτά παρόλο που είναι παλαιά δίνουν τη γενική εικόνα για το κλίμα της ευρύτερης περιοχής (Παπαδόπουλος 2020). Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία το ετήσιο ύψος βροχής είναι 1087 mm, η μέση ετήσια θερμοκρασία 11,7 (διάγραμμα1).

Διάγραμμα 1. Ομβροθερμικό διάγραμμα Βαγκουλς και Γαυσσέν για τον μετεωρολογικό σταθμό Καρπενησίου.

Το ομβροθερμικό διάγραμμα (Διάγραμμα 1) που καταρτίστηκε από τις μέσες μηνιαίες θερμοκρασίες αέρα σε °C και τα μέσα μηνιαία ύψη βροχής σε mm, με κλίμακα θερμοκρασιών διπλάσιας της βροχόπτωσης ($P=2T$) και απεικονίζει γραφικά τη διάρκεια και την ένταση της ξηρασίας. Η ξηρή περίοδος, όπως φαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα διαρκεί περίπου 2,5 μήνες από Ιούλιο έως αρχές Σεπτεμβρίου και είναι μικρής έντασης. Τα σημεία όπου τέμνονται οι καμπύλες της θερμοκρασίας και της βροχόπτωσης παριστάνουν μια συνθήκη όπου η ποσότητα του νερού όπου χάνεται είναι περίπου ίση με τη ποσότητα του νερού που κερδίζεται μέσω της βροχόπτωσης. Το διάγραμμα αυτό επιβεβαιώνει τον ορεινό μεσογειακό χαρακτήρα του κλίματος της περιοχής (Παπαδόπουλος 2020).

2.2.4. Βλάστηση και χλωρίδα

Τα δασικά οικοσυστήματα παρουσιάζουν μια ζωνοποίηση ανάλογα με τις κλιματικές συνθήκες. Η ζωνοποίηση των μεσογειακών δασικών οικοσυστημάτων γίνεται με 2 τρόπους: α) υψομετρικά με τους ορόφους βλάστησης β) βιοκλιματικά με τις βιοκλιματικές ζώνες (Παπαδόπουλος 2020). Με βάση την αντιστοίχιση μεταξύ ορόφου βλάστησης και διακύμανσης της μέσης ελάχιστης

θερμοκρασίας του ψυχροτέρου μήνα (m) των *Quezel* και *Médail* το 2003, στην Ευρυτανία συναντάμε δομές βλάστησης που περιέχονται στους παρακάτω ορόφους:

- Μεσομεσογειακός όροφος (Meso-Mediterranean) ($0 < m < 3$ οC)
- Παραμεσογειακός ή υπομεσογειακός όροφος (Supra-Mediterranean) ($-3 < m < 0$ οC)
- Ορεινός Μεσογειακός όροφος (Mountain-Mediterranean) ($-7 < m < -3$ οC)
- Ορομεσογειακός όροφος (Oro-Mediterranean) ($m > -7$ οC)

Αντιπροσωπευτικά είδη του Μεσομεσογειακού ορόφου που απαντώνται στην Ευρυτανία είναι σκληρόφυλλα είδη, όπως η αριά (*Quercus ilex*) και το πουρνάρι (*Quercus coccifera*). Επίσης απαντώνται τα είδη κουμαριά, ρέικι, φυλλίκι και στις παρυφές της λίμνης των Κρεμαστών καλλιέργειες ελιές.

Κυρίαρχα είδη του Παραμεσογειακού ορόφου είναι οι φυλλοβόλες δρυς. Στον όροφο αυτό η απαντώνται η *Quercus pubescens* (χνοώδης δρυς), η *Quercus frainetto* (πλατύφυλλη δρυς), η *Quercus cerris*, (ευθύφλοιος δρυς) και η *Quercus petraea* (απόδισκος δρυς).

Εκτός από τις δρυς, άλλα είδη που εμφανίζονται στον όροφο αυτό είναι η *Ostrya carpinifolia* (οστριά) και *Carpinus orientalis* (γαύρος), η *Castanea sativa* (Καστανιά), η καρυδιά (*Juglans regia*) και στις βόρειες παρυφές του ορόφου συναντάμε τη *Fagus sylvatica* (δασική οξυά).

Στον Ορεινό μεσογειακό όροφο, που χαρακτηρίζεται από πιο χαμηλές θερμοκρασίες σε σχέση με τον προηγούμενο, απαντώνται τα είδη *Abies borisii regis* (υβριδογενής ελάτη) και *Abies cephalonica* (κεφαλληνιακή ελάτη). Επίσης θα συναντήσουμε μικρά δάση με το είδος *Pinus nigra* (μαύρη πεύκη) που έχει προέλθει από αναδασώσεις και έχει πλήρως προσαρμοστεί.

Στο Ορομεσογειακό όροφο, που τοποθετείται πάνω από τα 2100 m. απαντώνται ξηροφυτικά ακανθώδη θαμνώδη είδη, άρκευθοι όπως το *Juniperus communis* subsp. *nana* και τα είδη *Juniperus excelsa* και *Juniperus foetidissima* (μαλόκεδρος). Σε αυτόν τον όροφο υπάρχει πλούσια ποώδη βλάστηση και αποτελούν για την περιοχή της Ευρυτανίας παραγωγικούς βοσκοτόπους.

Σημαντική είναι και η παρόχθια βλάστηση και περιλαμβάνει είδη όπως η ιτιά (*Salix* spp), η λεύκη, ο πλάτανος (*Platanus orientalis*) κ.α.

Οι χορτολιβαδικές εκτάσεις καλύπτονται με ποώδη βλάστηση σε ποσοστό τουλάχιστον 85%. Σε αυτές εντάσσονται και οι παραποτάμιες χορτολιβαδικές εκτάσεις (Παπαδόπουλος 2020).

Τα είδη των αγρωστωδών και ψυχανθών (πολυετή ή ετήσια) που συναντώνται στις εκτάσεις αυτές, είναι πολλά εκ των οποίων αρκετά είναι ενδημικά με ιδιαίτερες ιδιότητες και ποικίλουν ανάλογα με την υψομετρική ζώνη, τη γεωγραφική θέση και τον τύπο εδάφους.

2.2.5. Άγρια Πανίδα

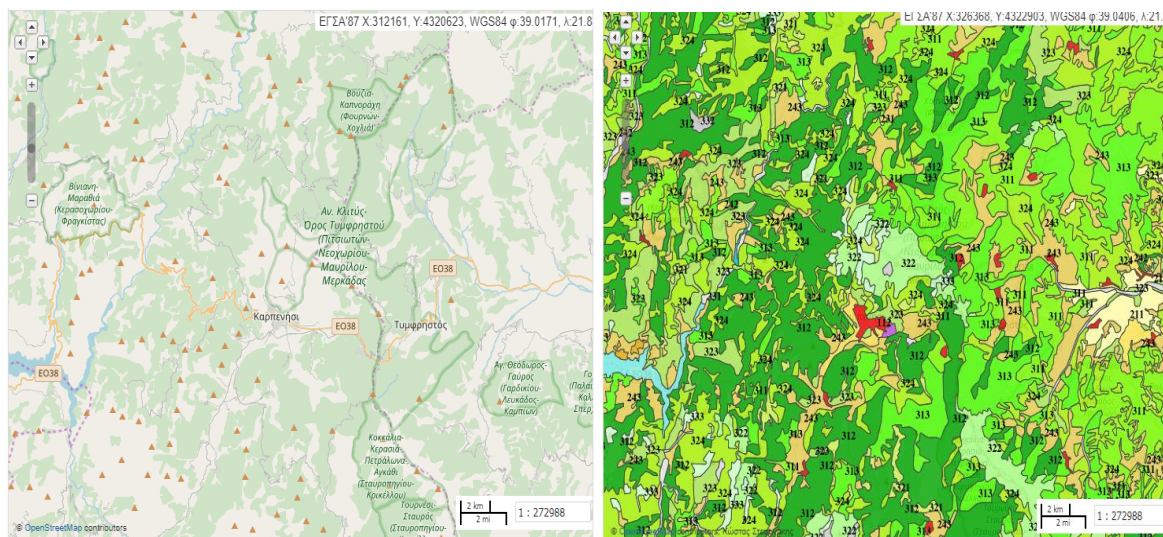
Η Ευρυτανία είναι πολύτιμο καταφύγιο άγριας πανίδας. Τα κυριότερα είδη είναι:

Θηλαστικά: ζαρκάδι, αγριογούρουνο, λαγός, κουνάβι, λύκος, ασβός, σκίουρος, αλεπού, νυφίτσα, αγριόγατος. Τα τελευταία χρόνια όλο και πιο πυκνά εμφανίζονται αρκούδες στα βόρεια άκρα του Νομού.

Πτηνά: γυπαετός, χρυσαετός, σταυραετός, φιδαιτός, πετρίτης, ασπροπάρης, δρυοκολάπτης, ξεφτέρι, σαΐνι, κερκινέζι, κότσιφας. πέρδικα, τσίχλα, κίσσα, κόρακας, καλιακούδα.

2.2.6. Χρήσεις γης

Οι χρήσεις γης στην Ευρυτανία είναι περιορισμένες και αυτό οφείλεται στη γεωμορφολογία και το δύσβατο της περιοχής. Στην Εικόνα 1. αποτυπώνονται σε χαρτογραφικό υπόβαθρο οι χρήσεις γης, με βάση το σύστημα κάλυψης γης Corine 2018.

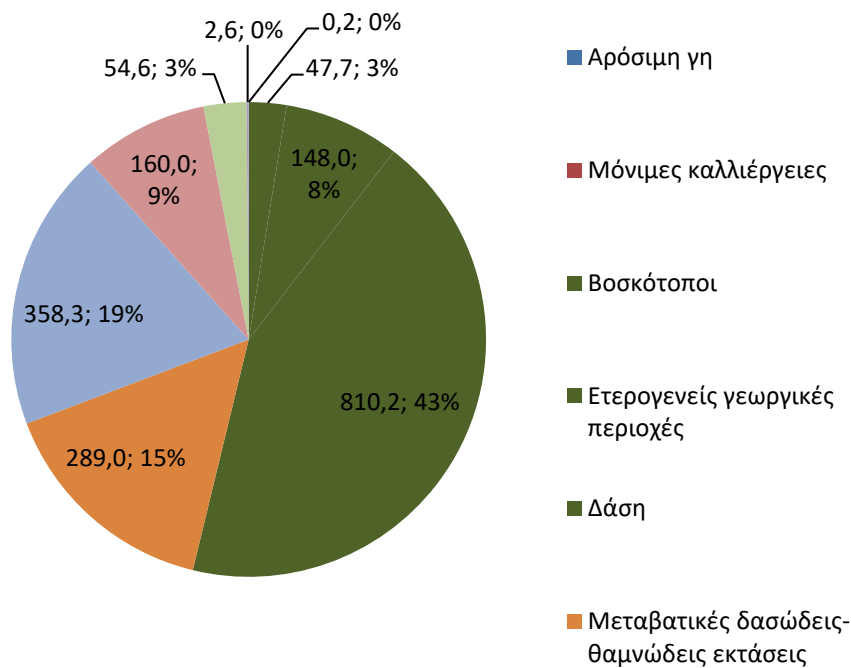

Εικόνα1.: Ευρυτανία. Ταξινόμηση γης Corine 2018

■ 112 Ασυνεχείς αστικός ιστός

- 121 Βιομηχανικές και εμπορικές ζώνες
- 223 Ελαιώνες
- 242 Σύνθετες καλλιέργειες
- 243 Γη που χρησιμοποιείται κυρίως για γεωργία μαζί με σημαντικά τμημ. φυτ. βλάστησης
- 311 Δάσος πλατύφυλλων
- 312 Δάσος κωνοφόρων
- 313 Μικτό δάσος
- 322 Θάμνοι και χερσότοποι
- 323 Σκληροφυλλική βλάστηση
- 324 Μεταβατικές δασώδεις και θαμνώδεις εκτάσεις
- 332 Απογυμνωμένοι βράχοι
- 333 Εκτάσεις με αραιή βλάστηση

Στο Διάγραμμα 2. που ακολουθεί παρουσιάζεται η κατανομή της έκτασης της Ευρυτανίας κατά βασικές κατηγορίες χρήσης/κάλυψης και οι ποσοστιαίες αναλογίες αυτής (ΕΛΣΤΑΤ 2000).

2.3. Δημογραφικά χαρακτηριστικά

2.3.1. Στοιχεία πληθυσμού και συνάρτηση με την κτηνοτροφία

Η πληθώρα των τοπίων φυσικού κάλλους που διαθέτει η Ευρυτανία δεν στάθηκαν ικανά να κρατήσουν τους κατοίκους της καθώς οι ευκαιρίες απασχόλησης ήταν και είναι περιορισμένες. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού της, τη δεκαετία του 1960, μετανάστευσε στο εξωτερικό, κυρίως στις Η.Π.Α. και τη Γερμανία καθώς και στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας μας. Η συρρίκνωση της υπαίθρου της και ο οικονομικός μαρασμός, είναι διαχρονικό ζήτημα και έχει συζητηθεί πολλές φορές μέχρι σήμερα. Παραδοσιακά, οι κάτοικοι της υπαίθρου ασχολούνταν με την κτηνοτροφία και πολύ λίγο με τη γεωργία. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει σημαντική ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού και μία ύφεση στο εμπόριο. Αν ανατρέξει κάποιος στην βιβλιογραφία που αφορά την ανάπτυξη της Ευρυτανίας και ειδικά του πρωτογενή τομέα, θα διαπιστώσει τα ίδια πράγματα να επαναλαμβάνονται τριάντα χρόνια τώρα και να βρισκόμαστε πάλι στην αρχή.

Ο μόνιμος πληθυσμός της Ευρυτανίας (1991-2011) καθώς και οι μεταβολές αυτού, σύμφωνα με τις απογραφές της ΕΣΤΑΤ, αποτυπώνονται στον πίνακα 1. Επίσης σύμφωνα με στοιχεία της Διεύθυνσης Κτηνιατρικής Ευρυτανίας για το έτος 2020 οι εκμεταλλεύσεις βοοειδών και αιγοπροβάτων ανέρχονται σε 700 και κατανέμονται ποσοστιαία στις Δημοτικές Ενότητες (πίνακας 1).

Πίνακας 1. Στοιχεία μόνιμου πληθυσμού Ευρυτανίας ανά Δημοτική Ενότητα για τα έτη 1991 και 2011, μεταβολή πληθυσμού στην εικοσαετία, ποσοστό κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων ανά Δημοτική Ενότητα (ΕΛΣΤΑΤ 2021, Διεύθυνση Κτηνιατρικής Ευρυτανίας).

	1991	2011	Μεταβολή %	Κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις % 2020
Δ.Ε. Καρπενησίου	8.185	8.575	4,76%	18,29
Δ.Ε. Αγράφων	1.012	1.142	12,85%	16,14
Δ.Ε. Απεραντίων	2.278	1.739	-23,66%	15,86
Δ.Ε. Ασπροποτάμου	2.203	1.581	-28,23%	21,43
Δ.Ε. Βίνιανης	1.393	967	-30,58%	9,43
Δ.Ε. Δομνίστας	1.536	1.072	-30,21%	1,14

Δ.Ε. Κτημενίων	1.024	547	-46,58%	1,71
Δ.Ε.Ποταμιάς	1.578	856	-45,75%	2,71
Δ.Ε.Προυσού	1.574	1.430	-9,15%	1,57
Δ.Ε. Φουρνά	1.383	625	-54,81%	2,43
Δ.Ε. Φραγκίστας	2.141	1.547	-27,74%	9,29
Σύνολο Νομού	24.307	20.081	-25,37%	100

Από το 1991 έως το 2011 εμφανίζεται σημαντική μείωση του πληθυσμού στην Ευρυτανία, η οποία ανέρχεται στο 25,37%. Σύμφωνα με στοιχεία της EUROSTAT για τα έτη 2011-2017 η μείωση του πληθυσμού συνεχίζεται με ρυθμό 1% περίπου, κάθε έτος και είναι η περιοχή της Ελλάδας με τη μεγαλύτερη μείωση πληθυσμού (-6,55%). Κύριες αιτίες αυτού του φαινομένου είναι η μείωση των γεννήσεων και η μετανάστευση πληθυσμού, λόγω της οικονομικής κρίσης (Πολύζος 2018). Από την 1^η Ιανουαρίου 2019, η Ευρυτανία έχει την υψηλότερη μέση ηλικία στην Ε.Ε. 55,5 έτη (Eurostat 2021). Οι μεγαλύτερες μειώσεις πληθυσμού παρατηρούνται στις Δ.Ε. Φουρνάς (-54,81%), στη Δ.Ε. Κτημενίων (-46,58%) και στη Δ.Ε. Ποταμιάς (-45,75%). Συσχετίζοντας την μεγάλη μείωση του πληθυσμού σε αυτές τις περιοχές με τις αντίστοιχες κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις, που είναι ελάχιστες, συμπεραίνουμε τη αλληλένδετη σχέση μεταξύ πληθυσμού και κτηνοτροφίας και ειδικά σε απομονωμένες περιοχές που δεν υπάρχουν άλλου είδους ευκαιρίες για απασχόληση. Διαφοροποίηση παρουσιάζει η Δ.Ε. Προυσού που δεν παρουσιάζει σημαντική μεταβολή στον πληθυσμό, σε σχέση με τις κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις που είναι επίσης ελάχιστες, και αυτό οφείλεται στην τουριστική ανάπτυξη που έχει η περιοχή, στην μικρή απόσταση από το Καρπενήσι και στον μεγάλο αριθμό συνταξιούχων που διαβιούν τους περισσότερους μήνες στην περιοχή. Οι απασχολούμενοι με την κτηνοτροφία είναι πολύ περισσότεροι στις απομακρυσμένες Δημοτικές Ενότητες σε σχέση με το Δήμο Καρπενησίου και τις Δημοτικές Ενότητες που βρίσκονται κοντά σε αυτόν. Στις απομακρυσμένες περιοχές υπάρχουν περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης σε άλλους τομείς και τις περισσότερες φορές αποτελεί μονόδρομο η ενασχόληση με την κτηνοτροφία, ενώ στο Δήμο Καρπενησίου πολλοί κάτοικοι απασχολούνται στο Δημόσιο και Ιδιωτικό τομέα αλλά και με τον Τουρισμό. Η ανάπτυξη του τουρισμού τα τελευταία χρόνια σε όλο τον νομό έχει δημιουργήσει αρκετές θέσεις εργασίας καθώς όλο και περισσότεροι κάτοικοι και ιδιαίτερα νέοι δραστηριοποιούνται στον τομέα του τουρισμού και των εναλλακτικών δραστηριοτήτων. Η τουριστική κίνηση είναι όμως εποχική, επηρεάζεται δε και από άλλους αστάθμητους παράγοντες και κατά συνέπεια η κτηνοτροφία μπορεί να αποτελέσει την επιπλέον απασχόληση για το υπόλοιπο του διαθέσιμου χρόνου. Κρίνοντας από τα παραπάνω, τα οποία είναι ενδεικτικά, θα πρέπει να δοθούν επιπλέον κίνητρα

σε νέους, όχι μόνο για να εργαστούν στην Ευρυτανία, αλλά και να μην την εγκαταλείψουν. Η κτηνοτροφία της ορεινής Ευρυτανίας, με τα ποιοτικά και γνήσια προϊόντα, μπορεί να αποτελέσει ένα ικανοποιητικό εισόδημα για τους νέους.

2.3.2. Ανεργία

Η ανεργία αποτελεί το σημαντικότερο οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα του πληθυσμού της Ευρυτανίας και αποτελεί τροχοπέδη για την ανάπτυξή της. Η κατάσταση επιδεινώθηκε από το 2010 και κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και κορυφώνεται το 2020, μετά το ξέσπασμα της πανδημίας-Covid19. Η έλλειψη θέσεων απασχόλησης και η ανάγκη για βιοπορισμό οδηγεί τους νέους της υπαίθρου σε αναγκαστική μετανάστευση σε αστικά κέντρα, ακόμα και σε χώρες του εξωτερικού.

Τα στοιχεία των Εγγεγραμμένων ανέργων του ΟΑΕΔ, αποτελούν βασική πηγή πληροφόρησης για την διαμόρφωση και τις εξελίξεις της ανεργίας σε Εθνικό, Περιφερειακό και Τοπικό (Περιφερειακές Ενότητες και Δήμοι) επίπεδο. Ειδικά στο τοπικό επίπεδο, αποτελεί την μοναδική στατιστική πηγή δεδομένων.

Τα υψηλά επίπεδα της ανεργίας των τελευταίων χρόνων της κρίσης, έχουν οδηγήσει την συντριπτική πλειοψηφία των ανέργων (πάνω από το 70% του συνόλου των ανέργων που ανακοινώνει η ΕΛ.ΣΤΑΤ να προσέρχονται για να καταγραφούν στον ΟΑΕΔ (ΟΑΕΔ 2017).

Η ανάλυση που ακολουθεί βασίζεται σε δεδομένα από τον Απρίλιο του 2020 έως και τον Ιανουάριο του 2021 (προφορική ενημέρωση από τον ΟΑΕΔ Ευρυτανίας 2021) σύμφωνα με τα οποία οι εγγεγραμμένοι στον ΟΑΕΔ ανέρχονται σε 1415 άτομα, εκ των οποίων 738 άτομα είναι γυναίκες, ποσοστό 52,6% και 677 άτομα είναι άνδρες, ποσοστό 47,84%. Οι μακροχρόνιως άνεργοι ανέρχονται σε 874 άτομα, ποσοστό 61,77%. Συνεκτιμώντας τα στατιστικά στοιχεία με την πραγματικότητα, εκτιμούμε ότι εισέρχονται και άλλοι παράγοντες που δεν είναι μετρήσιμοι, με αποτέλεσμα η πραγματική ανεργία να είναι πολύ μεγαλύτερη. Για παράδειγμα, η εποχική εργασία στον τουρισμό ή σε άλλες δραστηριότητες, αλλοιώνει την εικόνα της πραγματικής ανεργίας.

2.4. Διαχείριση βοσκοτόπων

2.4.1. Καθεστώς χρήσης

Με τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις, το δικαίωμα χρήσης των βοσκοτόπων ανήκει από το έτος 2015 στις Περιφέρειες της χώρας. Η κατανομή των βοσκοτόπων καθορίζεται προσωρινά, με την

τεχνική λύση. Αυτό στην πράξη σημαίνει ότι η χωροθέτηση των βοσκοτόπων κατά κτηνοτροφική εκτροφή έγινε επί χάρτου, αυθαίρετα, και σε εκτάσεις με τις οποίες οι κτηνοτρόφοι δεν είχαν καμία σχέση. Αυτή η λύση προτάθηκε για να μπορούν να πληρωθούν οι επιδοτήσεις της ΚΑΠ. Κατά την εφαρμογή της τεχνικής λύσης δημιουργήθηκαν αδικίες και ανισότητες, θέτοντας παράλληλα σε κίνδυνο τις επιδοτήσεις από την Ε.Ε. Οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι, όπως παρουσιάζεται αναλυτικά παρακάτω, επλήγησαν περισσότερο, με αποτέλεσμα να παρατηρείται σημαντική μείωση τα τελευταία έτη. Επίσης σημαντικό πρόβλημα αποτελεί η αυθαίρετη μετακίνηση κτηνοτρόφων σε διάφορες περιοχές, δίχως μηχανισμούς ελέγχου διαθέσιμων βοσκοτόπων και της φέρουσας βοσκοϊκανότητας. Αν και υπάρχει μια υποτυπώδης διαίρεση των βοσκοτόπων σε λιβαδικές μονάδες, στην πράξη αυτές δεν τηρούνται. Όπως αναφέρεται αναλυτικά παρακάτω, δεν έχει γίνει καμία ουσιαστική αλλαγή στο είδος των ζώων, ενώ παρατηρήθηκαν έντονες αυξομειώσεις στους αριθμούς τους. Παρεμβάσεις στη βλάστηση όπως σπορές και καθάρισμα, δεν έχουν γίνει. Οι βελτιώσεις που έχουν γίνει κατά το παρελθόν αφορούν κυρίως τεχνικά έργα, όπως αυτά αναφέρονται παρακάτω.

2.4.2. Έργα Βοσκοτόπων

Τη δεκαετία 1980- 1990 υλοποιήθηκαν σημαντικά έργα βελτίωσης των βοσκοτόπων και αφορούσαν κτηνοτροφικά στέγαστρα, ποτίστρες, υδατοδεξαμενές, βελτίωση αγροτικών δρόμων κ.α. Τα έργα χρηματοδοτήθηκαν από Ευρωπαϊκά Προγράμματα με φορείς υλοποίησης τη Δασική Υπηρεσία και τη Διεύθυνση Γεωργίας και Αλιείας Ευρυτανίας. Την επόμενη δεκαετία 1990-2000 μειώθηκε η χρηματοδότηση για έργα βελτίωσης βοσκοτόπων με αποτέλεσμα να υλοποιηθούν λιγότερα έργα. Από το 2000 που η αρμοδιότητα της διαχείρισης βοσκοτόπων περιήλθε στους Δήμους, τα έργα περιορίστηκαν κυρίως σε διανοίξεις και βελτιώσεις αγροτικών δρόμων (Παντέρα 2003). Από το 2015 η διαχείριση βοσκοτόπων είναι πλέον, αρμοδιότητα των αιρετών Περιφερειών της χώρας.

2.4.3. Διαχειριστικά σχέδια βόσκησης

Η χώρα μας ελάμβανε και λαμβάνει κοινοτικές ενισχύσεις από την Ε.Ε. για την κατανομή επιλέξιμων βοσκοτόπων στους κτηνοτρόφους. Σε περιοδικούς ελέγχους που διενήργησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, για τη νομιμότητα των επιδοτήσεων αυτών, κρίθηκε ότι παραβιάστηκε από ελληνικής πλευράς η κοινοτική νομοθεσία, καθώς προσδίδεται στη χώρα μας άλλη έννοια για τα βοσκοτόπια, από εκείνη που ισχύει σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Το θέμα αυτό ξεκίνησε από το 2009 και συνεχίστηκε μέχρι και το 2013. Η Ελλάδα καταδικάστηκε και παρακρατήθηκαν

σημαντικά χρηματικά ποσά από τις κοινοτικές ενισχύσεις. Το Φεβρουάριο και το Μάρτιο του 2020 εκδόθηκαν δύο αποφάσεις από το Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων που δικαιώνουν την Ελλάδα (Καχριμάνης, προσωπική επικοινωνία).

2.4.4. Νομοθετικό πλαίσιο

Παρακάτω ακολουθούν μερικά σημαντικά νομοθετήματα που αφορούν στην διαχείριση των βοσκοτόπων:

- Ν. 4264/2014, Νομοθετικό πλαίσιο για τη χρήση και διαχείριση βοσκοτόπων.

Με τις διατάξεις του παραπάνω νόμου καθορίζεται ο ορισμός της έννοιας “βοσκότοπος” και επιδιώκεται η οριοθέτηση, η χαρτογράφηση και η ορθολογική διαχείριση και χρήση των βοσκοτόπων της χώρας. Στο άρθρο 60 του παραπάνω νόμου διευκρινίζεται ότι « Βοσκότοποι είναι οι εκτάσεις, στις οποίες αναπτύσσεται αυτοφυής ή μη βλάστηση, ποώδης, φρυγανική ή ξυλώδης με θαμνώδη ή αραιά δενδρώδη μορφή ή και μικτή, οι οποίες δύναται να χρησιμοποιηθούν για βόσκηση αγροτικών ζώων ».

- Ν. 4351/2015, Βοσκήσιμες γαίες Ελλάδας και άλλες διατάξεις.

Το άρθρο 3 του παραπάνω νόμου αναφέρεται στα Διαχειριστικά σχέδια βόσκησης. Σύμφωνα με τις διατάξεις που περιλαμβάνονται σ’ αυτό το άρθρο, ο Υπουργός Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, αναθέτει την εκπόνηση διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης στις Περιφέρειες της Χώρας με προγραμματική σύμβαση η οποία συνάπτεται με την οικεία Περιφέρεια. Τα διαχειριστικά σχέδια που εκπονούν οι Περιφέρειες, εγκρίνονται με απόφαση του Συντονιστή της οικείας Αποκεντρωμένης Διοίκησης, μετά από γνώμη της αρμόδιας Δασικής Αρχής και της αρμόδιας Διεύθυνσης της Περιφέρειας.

- Η με αριθμό 873/55993/2005 Υπουργική Απόφαση εκδόθηκε για να ρυθμίσει πως θα γίνεται η κατανομή των επιλέξιμων βοσκοτόπων στους κτηνοτρόφους μέχρι να εγκριθούν τα Διαχειριστικά Σχέδια Βόσκησης (άρθρο 19, παρ. 5 του ν. 4351/2015).
- Η με αριθμό 915/69142/15-05-2018 Υπουργική Απόφαση εκδόθηκε για την απλοποίηση των διαδικασιών, την εξυπηρέτηση των κτηνοτρόφων αλλά και για την καλύτερη αξιοποίηση των υπηρεσιακών δομών (Τράπεζα Πληροφοριών Νομοθεσίας).

Από το 2015 και μέχρι σήμερα, η κατανομή των βοσκοτόπων πραγματοποιείται με την τεχνική λύση. Ο τρόπος αυτός είναι προσωρινός και θα λέγαμε πρόχειρος, αλλά αναγκαίος. Από την εφαρμογή της, αυτή η λύση δημιουργεί στρεβλώσεις μεταξύ των δικαιωμάτων των Περιφερειών και νομικά προβλήματα. Η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας προχώρησε σε σύναψη Προγραμματικής

Σύμβασης με το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων για την υλοποίηση του έργου «Εκπόνηση Διαχειριστικών Σχεδίων Βόσκησης Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας» στις 24 Φεβρουαρίου 2021 (Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας).

2.4.5 Κτηνοτροφικό κεφάλαιο

Τα στοιχεία εκμεταλλεύσεων και ζωικού κεφαλαίου που παρατίθενται στον πίνακα 2. αφορούν τη δεκαετία 2010-2020 (Διεύθυνση Κτηνιατρικής Ευρυτανίας, 2021).

Πίνακας 2. Στοιχεία εκμεταλλεύσεων και ζωικού κεφαλαίου (2010-2020)

Έτος	2010	2020	Μεταβολή %
Εκμεταλλεύσεις αιγοπροβάτων	1.327	575	-56,67
Ζωικό κεφάλαιο αιγοπροβάτων	78.557	56.284	-28,35
Εκμεταλλεύσεις βοοειδών	98	125	27,55
Ζωικό κεφάλαιο βοοειδών	3196	5.327	66,68

Πηγή: Δ/νση Κτηνιατρικής Ευρυτανίας (2021).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα 2, τη δεκαετία 2010-2020 παρατηρήθηκε μείωση των εκμεταλλεύσεων αιγοπροβατοτροφίας της τάξης του 56,67% και μείωση του πληθυσμού των αιγοπροβάτων κατά 28,35%, ενώ παρατηρήθηκε αύξηση των εκμεταλλεύσεων των βοοειδών της τάξης του 27,55% και αύξηση του πληθυσμού τους κατά 66,68 %. Η αιγοπροβατοτροφία που αποτέλεσε κατά το παρελθόν τον σημαντικότερο κλάδο της τοπικής οικονομίας, σήμερα μειώνεται δραματικά και το μέλλον της είναι αβέβαιο. Η αύξηση στις εκμεταλλεύσεις βοοειδών εκτιμάται ότι οφείλεται στις ικανοποιητικές τιμές του βόειου κρέατος, στις μεγαλύτερες επιδοτήσεις των βοοειδών και στη χαλαρότερη επιτήρηση των ζώων, σε σύγκριση με τα αιγοπρόβατα. Η μείωση των εκμεταλλεύσεων αιγοπροβατοτροφίας εκτιμάται ότι οφείλεται κυρίως στις χαμηλές τιμές διάθεσης του αιγοπρόβειου κρέατος, στη μείωση των εξισωτικών αποζημιώσεων και στην έλλειψη διαδοχής. Επίσης τα αιγοπρόβατα είναι πιο επιρρεπή σε θηρευτές, όπως ο λύκος, και απαιτούν μεγαλύτερη επίβλεψη από τους βοσκούς.

Οι χοιροτροφικές εκμεταλλεύσεις κατά το έτος 2018 ήταν 18 με ζωικό κεφάλαιο 410, ενώ το έτος 2020 δηλώθηκε μόνο μία (1) με ζωικό κεφάλαιο 47 χοίρων (Δ/νση Κτηνιατρικής Ευρυτανίας 2021).

2.4.6. Ζωική Παραγωγή

Η ζωική παραγωγή για το έτος 2018 (ΕΛΣΤΑΤ 2021) είναι 1.159 μοσχάρια, 38.717 αρνιά, 35.099 κατσίκια, 748 χοιρίδια και 6.038 τόνοι αιγοπρόβειου γάλακτος. Τα ζώα που παράγονται διατίθενται κυρίως σε εμπόρους και διοχετεύονται τόσο στην τοπική αγορά όσο και σε άλλες περιοχές, ενώ από το παραγόμενο γάλα ένα μέρος πηγαίνει σε γαλακτοβιομηχανίες και το άλλο μέρος σε τυροκομικές μονάδες της Ευρυτανίας.

2.4.7. Μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι

Τα στοιχεία μετακινούμενων κτηνοτρόφων προς το Νομό Ευρυτανίας τους καλοκαιρινούς μήνες, παρατίθενται στον πίνακα 3. και αφορούν τη χρονική περίοδο 2016-2020.

Πίνακας 3. Μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι περιόδου 2016-2020

Έτος	2016	2020	Μεταβολή %
Αριθμός μετακινούμενων κτηνοτρόφων αιγοπροβατοτροφίας	124	72	-41,94
Αριθμός μετακινούμενων κτηνοτρόφων βοοειδών	21	28	33,33

Πηγή: Δ/νση Κτηνιατρικής Ευρυτανίας (2021)

Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα 3, οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι με αιγοπροβατοτροφική εκμετάλλευση μειώθηκαν σημαντικά την τελευταία πενταετία, σε ποσοστό 41,94% ενώ αύξηση παρατηρήθηκε στον αριθμό των κτηνοτρόφων με εκμετάλλευση βοοειδών και ανέρχεται σε ποσοστό 33,33%. Οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι αιγοπροβάτων σημειώνουν τεράστια μείωση την τελευταία πενταετία και εκτιμάται ότι αυτό οφείλεται πρώτιστα, στην μείωση των εξισωτικών επιδοτήσεων και στο μεγάλο κόστος μεταφοράς του ζωικού κεφαλαίου και δευτερευόντως στις ιδιαίτερες συνθήκες διαβίωσης και αναγκών των ζώων τους καλοκαιρινούς μήνες. Η έλλειψη διαδοχής είναι από τα βασικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο κλάδος της κτηνοτροφίας στο νομό. Σύμφωνα με τον Τάσσο (1992), χωρίς τις επιδοτήσεις τις

αιγοπροβατοτροφίας, σε καμία σχεδόν κτηνοτροφική εκμετάλλευση της Ευρυτανίας, η Αμοιβή της Οικογενειακής Εργασίας δεν ξεπερνά το ποσό της ετήσιας αμοιβής ανειδίκευτου βιομηχανικού εργάτη με 40 ώρες εβδομαδιαία απασχόληση. Τα γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις δύσκολες συνθήκες που υπάρχουν στις δυσπρόσιτες περιοχές του νομού, ίσως καθιστά πιο δελεαστική την μετακίνηση των νέων στα μεγάλα αστικά κέντρα από την ασχολία στις οικογενειακές κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις. Αποτέλεσμα αυτού είναι και το γεγονός ότι δεν γίνονται επενδύσεις σε εξοπλισμούς για εντατικές εκμεταλλεύσεις.

2.4.8. Γεωργικές εκμεταλλεύσεις

Όπως είναι αναμενόμενο υπάρχει τεράστια πτωτική τάση και στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις, άμεσο αποτέλεσμα της μετακίνησης πληθυσμού αλλά και της αλλαγής προσανατολισμού των νέων, σε άλλους τομείς απασχόλησης (Πίνακας 4).

Πίνακας 4. Στοιχεία γεωργικών εκμεταλλεύσεων: Γεωργική γη-καλλιέργειες σε στρέμματα.

	2011	2017	Διαφορά %
Αροτραίες καλ.	26.084	4.272	-83,62
Κηπευτική γη	1.916	532	-72,23
Δενδρώδεις καλ.	11.887	10.125	-14,82
Άμπελοι	429	297	-30,77
Αγροανάπαυση	10.509	2.994	-71,51
Σύνολο	50.825	18.220	-64,15

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., εκτάσεις και παραγωγή 2011-2017

Η κτηνοτροφία είναι η κατεξοχήν οικονομική δραστηριότητα των κατοίκων της υπαίθρου της. Η απασχόληση στην κτηνοτροφία είναι μια επίπονη δραστηριότητα που απαιτεί πολλές ώρες εργασίας και δεν αφήνει ελεύθερο χρόνο. Τα έσοδα είναι δυσανάλογα των κόπων και αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για νέους ανθρώπους. Η πλειοψηφία των κτηνοτρόφων είναι μεγάλης ηλικίας και δύσκολα θα υπάρξει διαδοχή. Η πρόνοια κινήτρων και ειδικών μέτρων για τη στήριξη της κτηνοτροφίας σε μια ορεινή και μειονεκτική περιοχή, όπως η Ευρυτανία, είναι μονόδρομος και ίσως είναι ο μόνος τρόπος συγκράτησης του εναπομείναντος πληθυσμού των νέων.

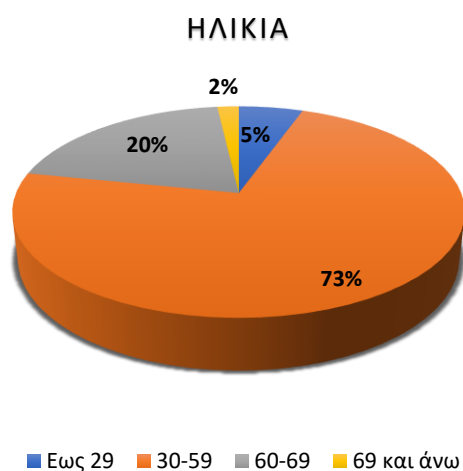

Κεφάλαιο 3. Αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης σύμφωνα με την εκτίμηση των κτηνοτρόφων της Ευρυτανίας

Στις παρακάτω ενότητες παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από τα πενήντα πέντε (55) ερωτηματολόγια που μοιράστηκαν σε ισάριθμους κτηνοτρόφους της Ευρυτανίας.

3.1. Ηλικία ερωτηθέντων

Στο παρακάτω διάγραμμα 3.1. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν την ηλικιακή ομάδα των ερωτώμενων. Οι ηλικίες διαχωρίστηκαν σε τέσσερις ομάδες, η πρώτη αναφέρεται σε νέους έως 29 ετών, η δεύτερη αναφέρεται στην πιο παραγωγική ηλικία και έως 59 ετών, η τρίτη αναφέρεται σε κτηνοτρόφους που είναι πριν και ίσως λίγο μετά από τη συνταξιοδότηση και η τέταρτη σε κτηνοτρόφους πάνω από το όριο συνταξιοδότησης και μεγάλης ηλικίας.

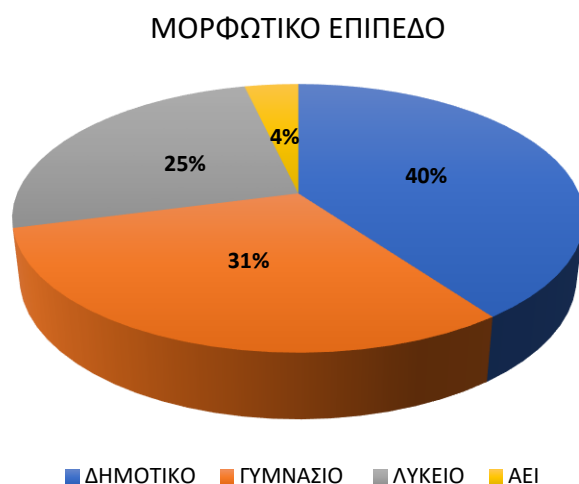

Διάγραμμα 3.1. Ηλικία ερωτηθέντων

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων κτηνοτρόφων ανήκει στην παραγωγική ηλικία από 30 έως 59 ετών, ένα μικρότερο ποσοστό στην ηλικιακή ομάδα από 60 έως 69 ετών και ελάχιστοι είναι κάτω των 29 ετών και πάνω από 69. Στο παραπάνω διάγραμμα διαπιστώνεται ότι οι νέοι κτηνοτρόφοι και κυρίως κάτω των 30 ετών είναι ελάχιστοι και αυτό αποτελεί μεγάλο πρόβλημα για τη διαδοχή και το μέλλον της κτηνοτροφίας στην Ευρυτανία.

3.2. Μορφωτικό επίπεδο

Στο διάγραμμα 3.3. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν το μορφωτικό επίπεδο των ερωτώμενων. Η κτηνοτροφία είναι ένας παραγωγικός κλάδος που η πλειοψηφία των ασχολούμενων έχει χαμηλό μορφωτικό επίπεδο.

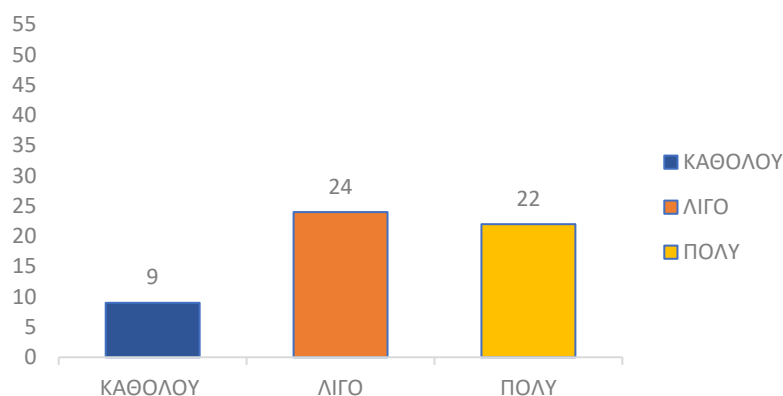
Διάγραμμα 3.2. Μορφωτικό επίπεδο

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων κτηνοτρόφων είναι απόφοιτοι Δημοτικού και Γυμνασίου και ένας στους τέσσερις είναι απόφοιτος Λυκείου. Απόφοιτοι Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης είναι ελάχιστοι. Αυτό φανερώνει ότι η άσκηση του επαγγέλματος της κτηνοτροφίας είναι λύση ανάγκης για τους περισσότερους και ότι δύσκολα μπορούν να παρακολουθήσουν τις εξελίξεις στον κλάδο και να εκσυγχρονιστούν. Ελπιδοφόρο μήνυμα θα μπορούσε να αποτελέσει το ποσοστό του 29% των αποφοίτων της Δευτεροβάθμιας και Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, εφόσον παραμείνει και αυξηθεί τα επόμενα χρόνια.

3.3. Επίπεδο ποιότητας ζωής

Η ποιότητα ζωής σε σχέση με το επάγγελμα, όπως εμφανίζονται στο διάγραμμα 3.4, καθορίζει την βιωσιμότητα της δραστηριότητας και ένα ευοίωνο μέλλον.

ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ

Διάγραμμα 3.3. Επίπεδο ποιότητας ζωής

Το επάγγελμα του κτηνοτρόφου είναι επίπονο και η συνθήκες ζωής στην ύπαιθρο είναι δύσκολη. Το ότι η πλειοψηφία των ερωτώμενων κτηνοτρόφων είναι από λίγο έως πολύ ευχαριστημένοι από τη ζωή τους δηλώνει ότι ασκούν το επάγγελμα ευχάριστα και σε ένα βαθμό είναι ικανοποιημένοι.

3.4. Βαθμός απασχόλησης με την κτηνοτροφία

Οι συμμετέχοντες της έρευνας ρωτήθηκαν για το αν ασχολούνται αποκλειστικά με την κτηνοτροφία και τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στο διάγραμμα 3.5.

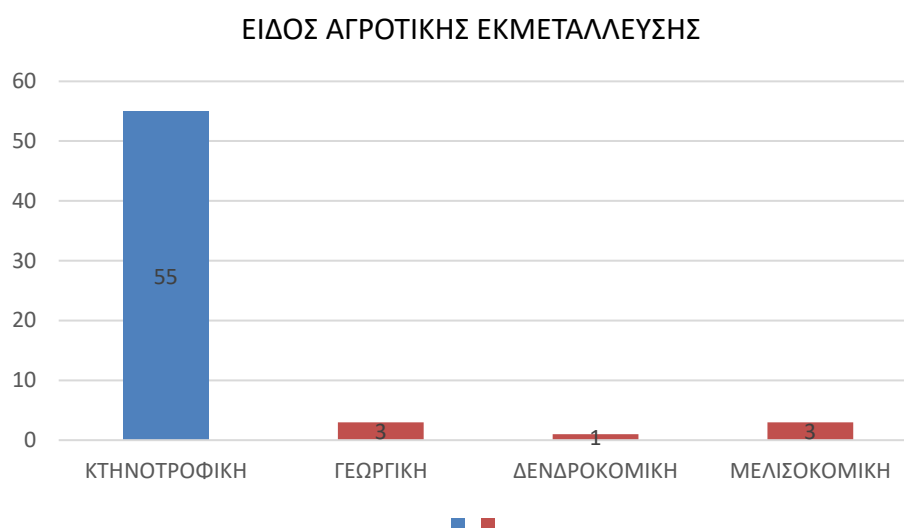

Διάγραμμα 3.4. Βαθμός απασχόλησης με την κτηνοτροφία

Η πλειοψηφία των ερωτώμενων ασχολείται αποκλειστικά με το επάγγελμα και είναι απολύτως κατανοητό. Ο βαθμός απασχόλησης εξαρτάται από το μέγεθος της εκμετάλλευσης, από τα πόσα άτομα απασχολούνται σε αυτή και τη δυνατότητα του κάθε κτηνοτρόφου. Σε κάποιες περιπτώσεις που δεν καλύπτονται τα έξοδά τους από την κτηνοτροφία στρέφονται και σε άλλες δραστηριότητες.

3.5. Το είδος αγροτικής εκμετάλλευσης

Η κτηνοτροφική δραστηριότητα μπορεί να είναι αποκλειστική ή να συνοδεύεται και από άλλες γεωργικές δραστηριότητες (Διάγραμμα 3.6.).

Διάγραμμα 3.5. Είδος αγροτικής εκμετάλλευσης

Από το σύνολο των 55 κτηνοτρόφων, οι 7 κτηνοτρόφοι ασχολούνται παράλληλα με τη γεωργία, τη δεντροκομία και τη μελισσοκομία. Είναι και αυτές αγροτικές δραστηριότητες που συμπληρώνουν το εισόδημα και δίνουν δημιουργική διέξοδο.

3.6. Κύρια πηγή εισοδήματος

Η κτηνοτροφική δραστηριότητα δεν αποτελεί πάντα την κύρια πηγή εισοδήματος και σε κάποιες περιπτώσεις είναι ανεπαρκής για τη διαβίωση των ασχολούμενων (Διάγραμμα 3.7.).

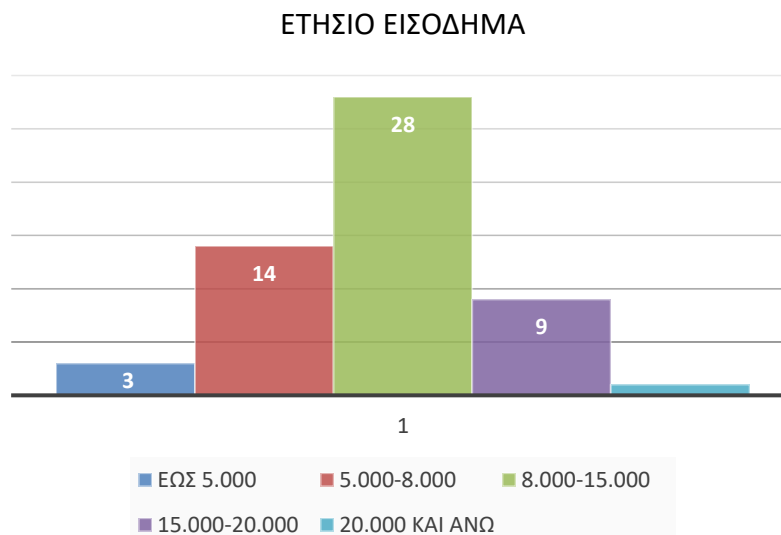

Διάγραμμα 3.6. Κύρια πηγή εισοδήματος

Το βασικό εισόδημα της μεγάλης πλειοψηφίας των ερωτώμενων προέρχεται από την κτηνοτροφία. Ελάχιστοι απάντησαν ότι προέρχεται από άλλη πηγή, όπως η σύνταξη και ένας μόνο έχει κύριο εισόδημα τη γεωργία. Το κύριο εισόδημα είναι σε πλήρη εξάρτηση από την κτηνοτροφική δραστηριότητα και θα πρέπει να είναι ικανό για τη διαβίωσή τους.

3.7. Κατάταξη βάση εισοδήματος

Στο παρακάτω διάγραμμα 3.8. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν την εισοδηματική κατηγορία των ερωτώμενων. Η κατάταξη διαμορφώθηκε με βάση το εγγυημένο εισόδημα, το βασικό μισθό, το μέσο εισόδημα για μια αξιοπρεπή διαβίωση, ένα ικανοποιητικό εισόδημα και ένα υψηλό ετήσιο εισόδημα.

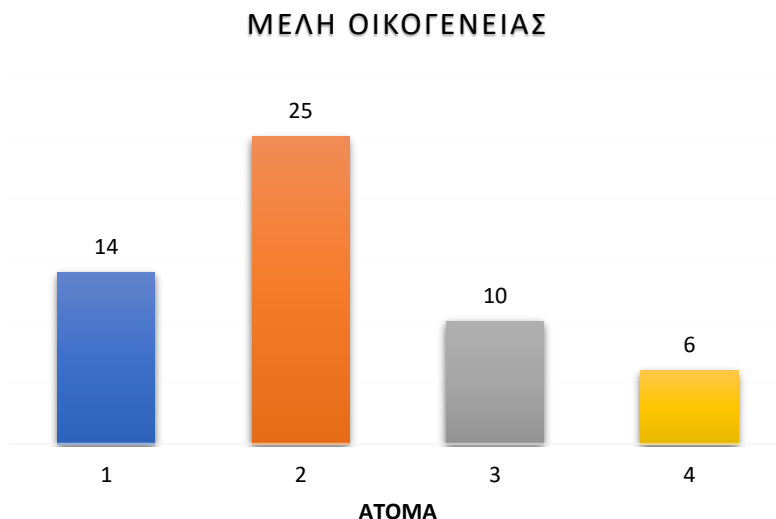

Διάγραμμα 3.7. Κατάταξη βάση εισοδήματος

Από τους 55 ερωτώμενους οι μισοί περίπου δήλωσαν ετήσιο εισόδημα από 8.000 έως 15.000 ευρώ, που θεωρείται οριακό για τη διαβίωση μιας οικογένειας. Μόνο 10 κτηνοτρόφοι απάντησαν ότι το εισόδημά τους υπερβαίνει τις 15.000 ευρώ και 3 κτηνοτρόφοι δήλωσαν ότι το ετήσιο εισόδημά τους δεν ξεπερνά τις 5.000 ευρώ. Ερμηνεύοντας τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι οι κόποι των κτηνοτρόφων δεν αμείβονται επαρκώς. Η δραστηριότητα αυτή είναι καθημερινή και απαιτεί πολύ χρόνο και κόπο. Όπως θα δούμε και παρακάτω, οι ζωοτροφές κοστίζουν ακριβά και οι τιμές πώλησης των προϊόντων είναι χαμηλές. Οι κτηνοτρόφοι ορεινών και απομακρυσμένων περιοχών, όπως η Ευρυτανία, χρίζουν ειδικής μέριμνας.

3.8. Αριθμός μελών που ασχολούνται με την εκμετάλλευση

Οι κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις στην Ευρυτανία είναι παραδοσιακές και οικογενειακές. Στο διάγραμμα 3.8. εμφανίζεται ο αριθμός των μελών που ασχολούνται στην επιχείρηση.

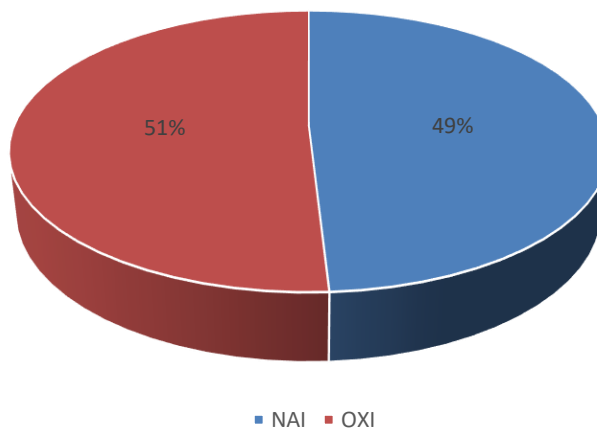
Διάγραμμα 3.8. Μέλη της οικογένειας που απασχολούνται στην εκμετάλλευση

Στο παραπάνω διάγραμμα διαπιστώνουμε ότι στις 41 κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις απασχολούνται από 2 έως 4 μέλη της οικογένειας και στις 14 μόνο ένα μέλος. Όλες οι εκμεταλλεύσεις είναι οικογενειακές. Στις μεγαλύτερες κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις χρειάζεται να απασχολούνται πάνω από δύο άτομα και όπου υπάρχει δυνατότητα απασχολείται όλη η οικογένεια. Το εισόδημα, αφενός δεν επαρκεί για την πρόσληψη εργατών και αφετέρου δεν υπάρχει διαθεσιμότητα εργατικού δυναμικού.

3.9. Ενδιαφέρον για συμπληρωματική απασχόληση στον αγροδιατροφικό τομέα

Η κτηνοτροφία αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του αγροδιατροφικού τομέα. Στο διάγραμμα 3.10. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν στο ενδιαφέρον που εκδηλώνουν οι κτηνοτρόφοι για μια συμπληρωματική απασχόληση στον αγροδιατροφικό τομέα.

ΕΝΔΙΑΦΕΡΕΣΤΕ ΓΙΑ ΜΙΑ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ
ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΙΚΟ ΤΟΜΕΑ

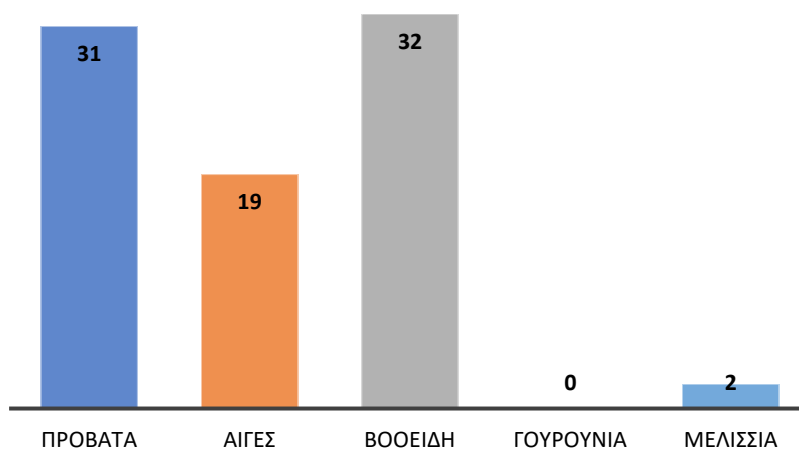
Διάγραμμα 3.9. Ενδιαφέρον για συμπληρωματική απασχόληση στον αγροδιατροφικό τομέα

Οι μισοί από τους ερωτώμενους εκδήλωσαν ενδιαφέρον για μια συμπληρωματική απασχόληση στον αγροδιατροφικό τομέα. Το ποσοστό αυτό είναι σημαντικό και πρέπει να απασχολήσει τους ιθύνοντες ώστε να παρθούν τα κατάλληλα μέτρα ώστε να πραγματοποιηθούν οι στόχοι τους.

3.10. Είδος εκτροφής

Οι εκτροφές ζώων στην Ευρυτανία περιορίζονται στην αιγο-προβατοτροφία και στη εκτροφή βοοειδών. Στο διάγραμμα 3.11. παρουσιάζονται τα είδη εκτροφής.

ΕΙΔΗ ΕΚΤΡΟΦΗΣ

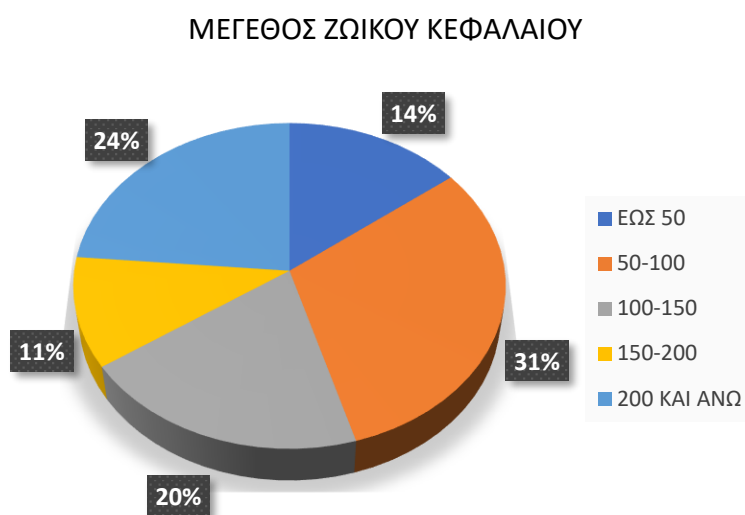
Διάγραμμα 3.10. Είδος εκτροφής

Από τους 55 ερωτώμενους οι 19 έχουν μεικτή εκτροφή ζώων και οι 36 εκτρέφουν μόνο ένα είδος ζώου. Η αιγο-προβατοτροφία είναι παραδοσιακά η πιο συχνή μορφή εκτροφής αλλά παρατηρούμε τα τελευταία χρόνια η μεικτή εκτροφή να περιλαμβάνει και βοοειδή. Οι εκτροφές βοοειδών έχουν αυξηθεί την τελευταία δεκαετία και οι εκτροφές αιγοπροβάτων έχουν σημαντικά μειωθεί. Αύξηση παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στον τομέα της μελισσοκομίας.

3.11. Ζωικό κεφάλαιο

Το ζωικό κεφάλαιο της κάθε μονάδας εμφανίζεται στο διάγραμμα 3.12.

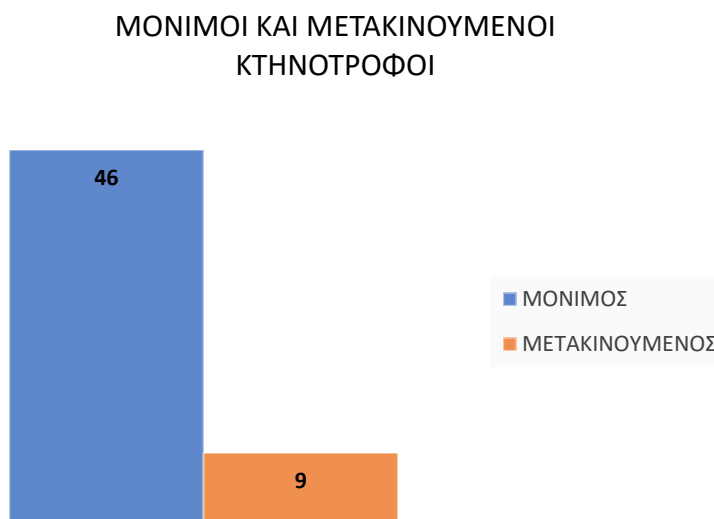

Διάγραμμα 3.11. Ζωικό κεφάλαιο

Στο παραπάνω διάγραμμα βλέπουμε ότι μόνο το 24% των ερωτώμενων διαθέτει πάνω από 200 ζώα. Το μεγαλύτερο ποσοστό των κτηνοτρόφων που συμμετείχαν στην έρευνα κατέχουν από 50 έως 200 ζώα και ένα μικρό ποσοστό έως 50 ζώα. Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η κτηνοτροφία συρρικνώνεται και αυτό οφείλεται σε πολλούς παράγοντες όπως η έλλειψη διαδοχής, οι απώλειες ζωικού κεφαλαίου από τις επιθέσεις λύκων, το ισοζύγιο εσόδων και εξόδων καθώς και άλλοι παράγοντες που αναφέρονται σε σχετικά κεφάλαια της παρούσης εργασίας.

3.12. Μόνιμοι και μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι

Στο διάγραμμα 3.13. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν την αναλογία μόνιμων και μετακινούμενων κτηνοτρόφων επί των ερωτηθέντων. Οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι αποτελούν το 13% του συνόλου των κτηνοτρόφων της Ευρυτανίας.

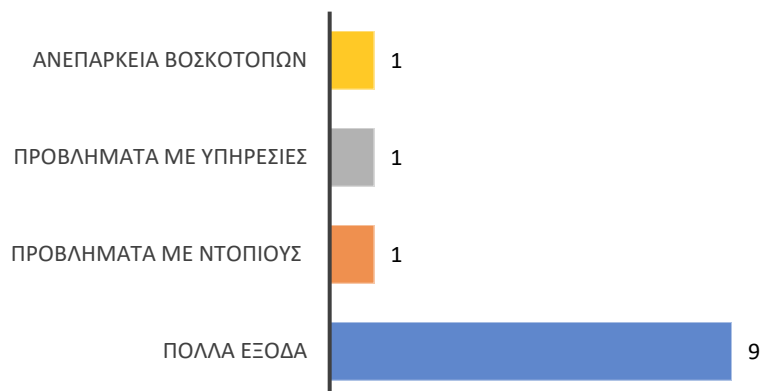
Διάγραμμα 3.12. Μόνιμοι και μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι

Από τους 55 κτηνοτρόφους που συμμετείχαν στην έρευνα οι 9 είναι μετακινούμενοι. Αυτό σημαίνει ότι μεταφέρουν το ζωικό τους κεφάλαιο από άλλες περιοχές, στην Ευρυτανία, από τέλη Μαΐου έως και τον Σεπτέμβριο. Είναι μόνιμοι κάτοικοι άλλων Νομών και το μέγεθος εκτροφής είναι πάνω από 150 ζώα. Διατηρούν πρόχειρες σταυλικές εγκαταστάσεις σε ορεινούς βοσκοτόπους και συνήθως χρησιμοποιούν τους ίδιους κάθε χρόνο. Την τελευταία πενταετία ο αριθμός των μετακινούμενων έχει μειωθεί σημαντικά και οι κυριότεροι λόγοι αναφέρονται στο Κεφάλαιο 2, παράγραφος 4.5.

3.13. Ποια τα προβλήματα των μετακινούμενων κτηνοτρόφων

Σε αυτή την ερώτηση απαντούν όσοι είναι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι και οι απαντήσεις τους σε σχέση με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο κλάδος τους παρουσιάζονται στο διάγραμμα 3.14.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΜΕΤΑΚΙΜΟΥΜΕΝΩΝ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΩΝ

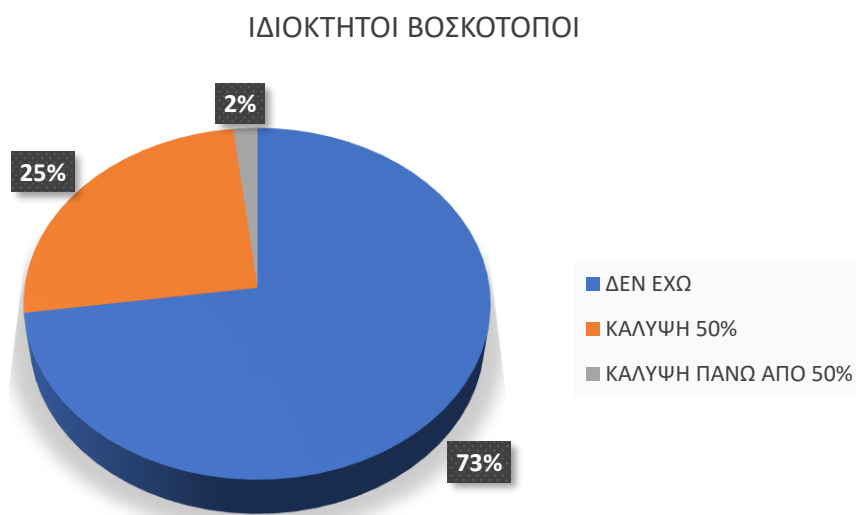

Διάγραμμα 3.13. Προβλήματα μετακινούμενων κτηνοτρόφων

Όπως βλέπουμε στο παραπάνω διάγραμμα το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι είναι τα πολλά έξοδα για τις μετακινήσεις του ζωικού κεφαλαίου και πολύ λιγότερο εστιάζουν στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν με τους ντόπιους, τις υπηρεσίες και την επάρκεια βοσκοτόπου. Η επάρκεια του βοσκοτόπου είναι σημαντικό, παρόλο που αναφέρεται μόνο από έναν κτηνοτρόφο και πρέπει άμεσα από τους αρμόδιους να δίνεται λύση.

3.14. Ιδιόκτητοι βοσκότοποι και αναλογία κάλυψης αναγκών σε βοσκήσιμη ύλη

Οι ιδιόκτητοι βοσκότοποι καλύπτουν μέρος των αναγκών της διατροφής των ζώων, όπου αυτοί υπάρχουν και διευκολύνουν τους κτηνοτρόφους (διάγραμμα 3.15.).

Διάγραμμα 3.14. Ιδιόκτητοι βοσκότοποι και αναλογία κάλυψης αναγκών σε βοσκήσιμη ύλη

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων δήλωσε ότι δεν έχει ιδιόκτητους βοσκοτόπους, το 25% δήλωσε ότι έχει και καλύπτει έως 50% τις ανάγκες του ζωικού του κεφαλαίου και μόλις το 2%, δηλαδή ένας κτηνοτρόφος δήλωσε ότι καλύπτει πάνω από 50% τις ανάγκες του ζωικού του κεφαλαίου σε βοσκήσιμη ύλη. Στην Ευρυτανία οι ιδιοκτησίες βοσκοτόπων είναι πολύ λίγες και οι κτηνοτρόφοι είναι άμεσα εξαρτώμενοι από την διαχείριση και κατανομή επιλέξιμων βοσκοτόπων που πραγματοποιείται από το αρμόδιο Υπουργείο.

3.15. Προέλευση ζωοτροφών και καλλιεργήσιμη γη

Η καλλιέργεια γης για παραγωγή ζωοτροφών μειώνει το κόστος αγοράς και διευκολύνει τον κτηνοτρόφο. Η Ευρυτανία δεν διαθέτει πολλές κατάλληλες εκτάσεις για καλλιέργεια, ειδικά στις ορεινές της περιοχές. Στο διάγραμμα 3.15. αποτυπώνονται οι απαντήσεις του παραπάνω ερωτήματος.

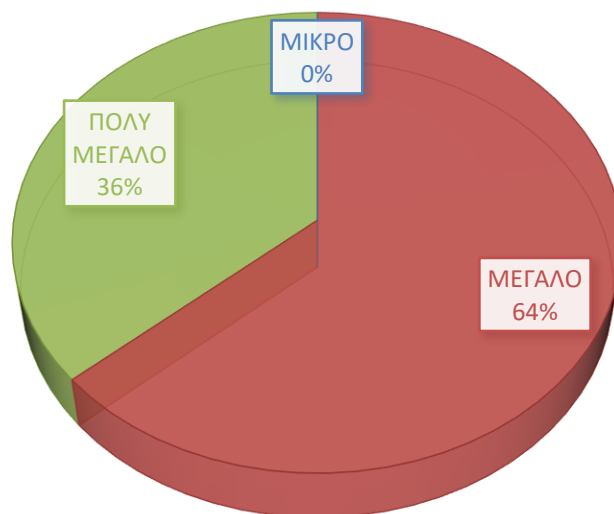
Διάγραμμα 3.15. Προέλευση ζωοτροφών και καλλιεργήσιμη γη

Από τους 55 κτηνοτρόφους, οι 46 απάντησαν ότι το σύνολο των ζωοτροφών που χρησιμοποιούν προέρχεται από αγορά και μόνο 9 απάντησαν προέρχονται από αγορά και από καλλιέργεια γης. Από αυτούς τους 9 κτηνοτρόφους, οι 4 είναι μετακινούμενοι και καλλιεργούν εκτάσεις σε πεδινές περιοχές της Αιτωλοακαρνανίας και της Βοιωτίας. Από τα αποτελέσματα του παραπάνω διαγράμματος συμπεραίνουμε ότι τα έξοδα για αγορά ζωοτροφών είναι πολλά και είναι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο κλάδος.

3.16. Κόστος ζωοτροφών

Το κόστος των ζωοτροφών εξαρτάται από την απόσταση και τη δυσκολία πρόσβασης στην κτηνοτροφική εκμετάλλευση(διάγραμμα 3.18)

ΚΟΣΤΟΣ ΖΩΟΤΡΟΦΩΝ

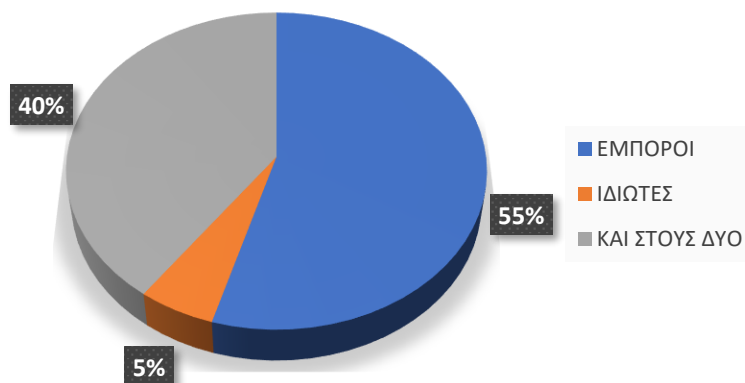
Διάγραμμα 3.16. Κόστος ζωοτροφών

Το σύνολο των κτηνοτρόφων απάντησε ότι το κόστος των ζωοτροφών είναι από μεγάλο έως πολύ μεγάλο. Αυτό οφείλεται κυρίως στις μεγάλες αποστάσεις από τα κέντρα παραγωγής και στο ορεινό της περιοχής. Οι κτηνοτρόφοι αναγκάζονται να καλύπτουν τις ανάγκες των ζώων με ξηρή τροφή πολλούς μήνες, λόγω των κλιματολογικών συνθηκών της περιοχής. Ο συνδυασμός των δύο παραπάνω παραγόντων επηρεάζει σημαντικά την κτηνοτροφία και την οδηγεί σε αδιέξοδο.

3.17. Διάθεση κτηνοτροφικής παραγωγής

Η διάθεση των κτηνοτροφικών προϊόντων εξαρτάται από πολλούς παράγοντες όπως η ζήτηση, το μέγεθος της παραγωγής, η απόσταση κ.α. Στο διάγραμμα 3.19. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν τη διάθεση κτηνοτροφικής παραγωγής της Ευρυτανίας.

ΔΙΑΘΕΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

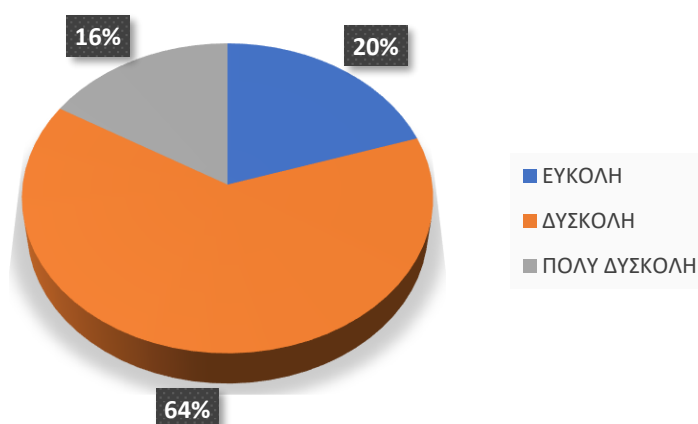
Διάγραμμα 3.17. Διάθεση κτηνοτροφικής παραγωγής

Οι μισοί περίπου κτηνοτρόφοι απάντησαν ότι διαθέτουν την παραγωγή τους, δηλαδή κρέας και γάλα, σε εμπόρους, λιγότεροι (40%) σε εμπόρους και ιδιώτες και μόνο το 5% μόνο σε ιδιώτες. Οι κτηνοτρόφοι με μεγάλη ζωική παραγωγή απευθύνονται στους εμπόρους, γιατί είναι πιο εύκολη η διάθεση.

3.18. Βαθμός δυσκολίας διάθεσης κτηνοτροφικής παραγωγής

Ο βαθμός δυσκολίας διάθεσης κτηνοτροφικής παραγωγής διαμορφώνει και την τιμή, άρα και τα έσοδα των κτηνοτρόφων(διάγραμμα 3.20)

ΒΑΘΜΟΣ ΔΥΣΚΟΛΙΑΣ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Διάγραμμα 3.18. Βαθμός δυσκολίας διάθεσης κτηνοτροφικής παραγωγής

Η πλειοψηφία των κτηνοτρόφων απάντησε ότι η διάθεση της κτηνοτροφικής παραγωγής είναι από δύσκολη έως πολύ δύσκολη και μόλις το 20% απάντησε ότι είναι εύκολη. Η δυσκολία διάθεσης έγκειται αφενός στο μέγεθος της παραγωγής και αφετέρου στη θέση της εκμετάλλευσης και της τιμής σε σχέση με το κόστος παραγωγής. Υπάρχει έντονη ανησυχία στον κλάδο για τη δυνατότητα απορρόφησης της παραγωγής.

3.19. Τιμές διάθεσης παραγωγής

Η τιμή διάθεσης παραγωγής δεν συνάδει πάντα με την αξία του προϊόντος. Ο βαθμός ικανοποίησης των κτηνοτρόφων βάσει τιμής, αποτυπώνεται στο διάγραμμα 3.21.

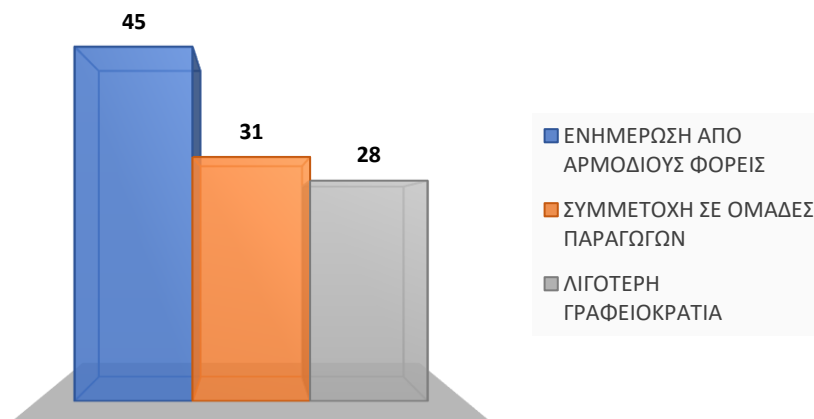
Διάγραμμα 3.19. Τιμές διάθεσης παραγωγής

Στο παραπάνω διάγραμμα βλέπουμε ότι η πλειοψηφία των κτηνοτρόφων δεν είναι ευχαριστημένοι από τις τιμές διάθεσης των κτηνοτροφικών προϊόντων. Οι τιμές διάθεσης του αιγοπρόβειου γάλακτος και του κρέατος συνεχώς συμπιέζονται. Το κόστος παραγωγής είναι μεγάλο και δεν αφήνει δυνατότητα για βιώσιμο εισόδημα. Κρίνεται αναγκαία η θέσπιση κατώτερων εγγυημένων τιμών και η επαναφορά στις τιμές του γάλακτος που ίσχυαν προ πενταετίας καθώς και η ενίσχυση της αγοράς ζωοτροφών.

3.20. Προτάσεις για καλύτερη προώθηση προϊόντων

Στο διάγραμμα 3.22. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν τις προτάσεις των κτηνοτρόφων για την καλύτερη προώθηση των προϊόντων τους

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ

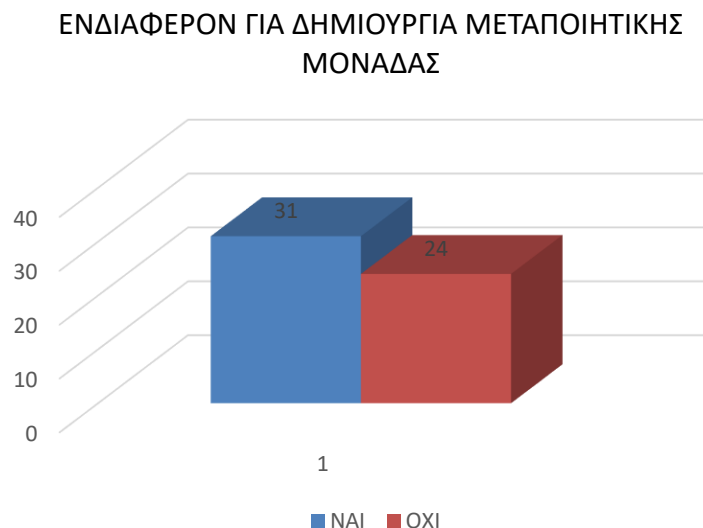

Διάγραμμα 3.20. Προτάσεις για καλύτερη προώθηση προϊόντων

Στο παραπάνω διάγραμμα βλέπουμε ότι οι περισσότεροι απάντησαν ότι θα ήθελαν να έχουν υπεύθυνη ενημέρωση από τους αρμόδιους φορείς, σε συνδυασμό με τη συμμετοχή τους σε τοπικές οργανώσεις παραγωγών και μείωση της γραφειοκρατίας. Η οργάνωση των παραγωγών και η δημιουργία τοπικών φορέων για την προμήθεια πρώτων υλών (ζωοτροφών) και τη διακίνηση των παραγόμενων προϊόντων είναι αναγκαία, όπως επίσης είναι αναγκαία και η υπεύθυνη και συνεχής ενημέρωση-εκπαίδευση των κτηνοτρόφων ιδιαίτερα στον κλάδο της τυροκομίας.

3.21. Ύπαρξη ή μη ενδιαφέροντος για δημιουργία οικογενειακής ή μικρής μονάδας μεταποίησης αγροτικών προϊόντων

Στο διάγραμμα 3.23. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν στην πρόθεση για δημιουργία οικογενειακής ή μικρής μονάδας τυποποίησης ή μεταποίησης αγροτικών προϊόντων.

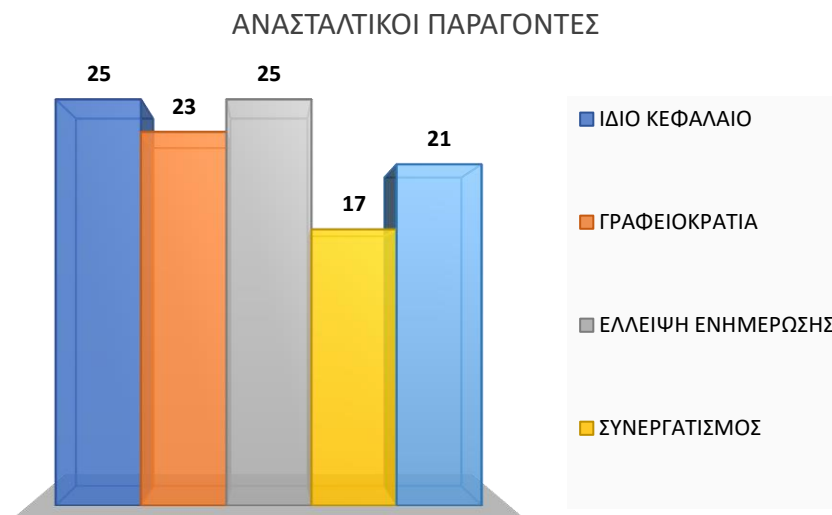

Διάγραμμα 3.21. Ενδιαφέρον για δημιουργία οικογενειακής ή μικρής μονάδας μεταποίησης αγροτικών προϊόντων

Είναι σημαντικό το ότι από τους 55 ερωτώμενους οι 31 δείχνουν ενδιαφέρον για κάποιου είδους μικρή μονάδα μεταποίησης και τυποποίησης αγροτικών προϊόντων, που αφορά κυρίως το γάλα και το κρέας των αιγοπροβάτων και των βοοειδών. Η δημιουργία τέτοιων μονάδων στον τόπο παραγωγής θα δώσει προστιθέμενη αξία στα προϊόντα και θα αναδείξει τις ιδιαιτερότητές τους.

3.22. Ανασταλτικοί παράγοντες για δημιουργία οικογενειακής ή μικρής μονάδας τυποποίησης ή μεταποίησης αγροτικών προϊόντων (εδώ απαντούν όσοι τοποθετήθηκαν θετικά στη 3.21.)

Στο διάγραμμα 3.24. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν τους ανασταλτικούς παράγοντες για τη υλοποίηση μιας μεταποιητικής μονάδας.

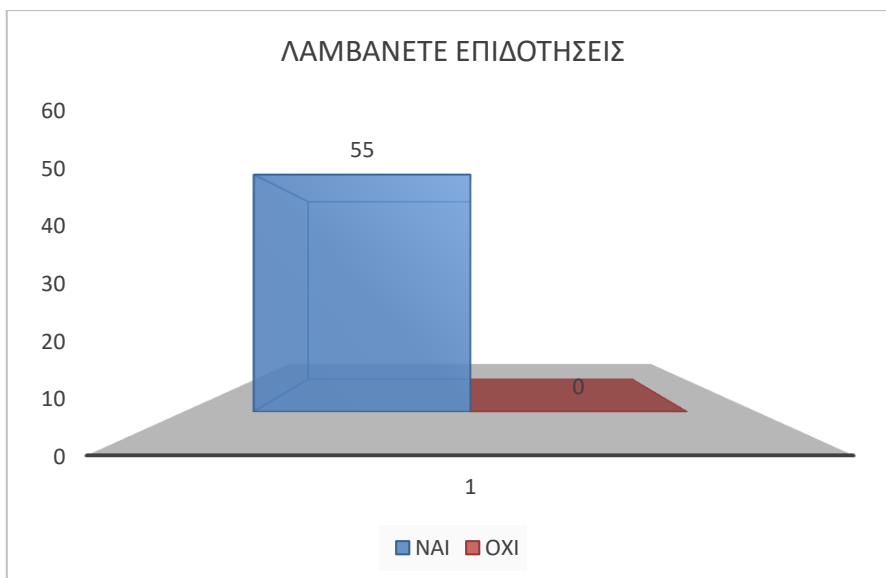

Διάγραμμα 3.22. Ανασταλτικοί παράγοντες για τη δημιουργία μικρής μονάδας μεταποίησης αγροτικών προϊόντων

Στο παραπάνω διάγραμμα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από τους 31 ερωτώμενους, δηλαδή αυτών που απάντησαν θετικά στην ερώτηση 3.21. Οι περισσότεροι θεωρούν ανασταλτικούς παράγοντες όλους όσους παρουσιάζονται στο παραπάνω διάγραμμα, με κυριότερο τον παράγοντα του ιδίου κεφαλαίου που απαιτείται. Και εδώ διαπιστώνουμε τα πολλά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κτηνοτρόφοι που εμποδίζουν την εξέλιξη του κλάδου.

3.23. Οικονομικές ενισχύσεις

Στο διάγραμμα 3.24. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν στις οικονομικές ενισχύσεις που μπορεί να λαμβάνουν.

Διάγραμμα 3.23. Οικονομικές ενισχύσεις

Όλοι οι ερωτηθέντες κτηνοτρόφοι δηλώνουν ότι εισπράττουν ετήσιες ενισχύσεις-επιδοτήσεις. Οι οικονομικές ενισχύσεις, όχι μόνο δεν πρέπει να κοπούν, αλλά αντιθέτως πρέπει να αυξηθούν και να είναι στοχευμένες. Χωρίς οικονομικές ενισχύσεις και επιδοτήσεις, ο κλάδος δεν θα είναι βιώσιμος.

3.24. Αξιοποίηση ενισχύσεων

Οι ανάγκες των κτηνοτρόφων καθορίζουν και τις προτεραιότητες αξιοποίησης των επιδοτήσεων (διάγραμμα 3.26).

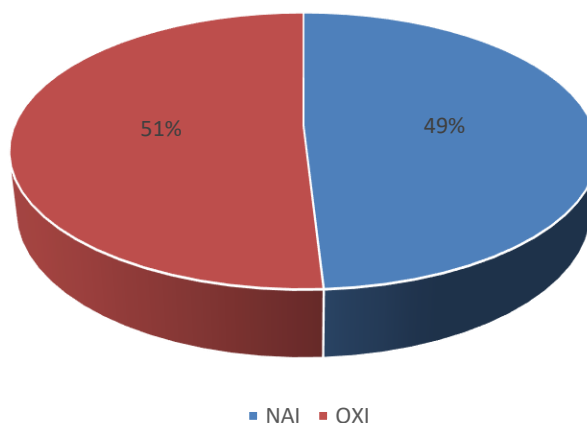

Διάγραμμα 3.24. Αξιοποίηση ενισχύσεων

Το μεγαλύτερο ποσοστό των κτηνοτρόφων αξιοποιεί τις οικονομικές ενισχύσεις που λαμβάνει στις ανάγκες της κτηνοτροφικής εκμετάλλευσης και κυρίως τις χρησιμοποιεί για την αγορά ζωοτροφών. Πολύ μικρότερο είναι το ποσοστό των κτηνοτρόφων που αξιοποιεί τις οικονομικές ενισχύσεις στην κτηνοτροφική εκμετάλλευση και στις ανάγκες της οικογένειάς του. Οι οικονομικές ενισχύσεις μπαίνουν σε Τραπεζικό λογαριασμό συνήθως τον Σεπτέμβριο κάθε έτους, αλλά το σωστό θα ήταν να μπαίνουν τέλος της άνοιξης, με αρχές του καλοκαιριού, για να μπορούν να προμηθευτούν εγκαίρως τις ζωοτροφές που χρειάζονται και να πετύχουν καλύτερες τιμές.

3.25. Κατάσταση σταυλικών εγκαταστάσεων

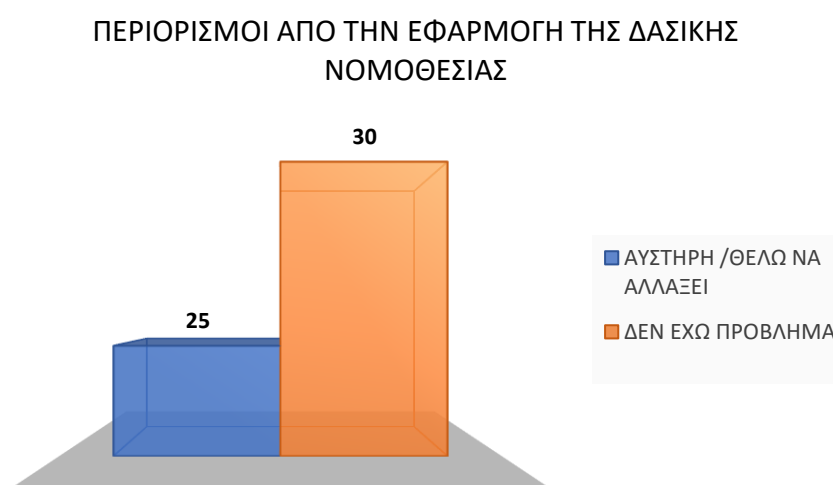
Η κατάσταση των σταυλικών εγκαταστάσεων επηρεάζει τόσο την ευζωία όσο και την αξιοποίηση των παραγόμενων προϊόντων και κατά συνέπεια την ποιότητα ζωής του κτηνοτρόφου (διάγραμμα 3.27)

ΠΟΣΟΙ ΔΙΑΘΕΤΟΥΝ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΣΤΑΒΛΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ**Διάγραμμα 3.25.** Κατάσταση σταυλικών εγκαταστάσεων

Στο παραπάνω διάγραμμα βλέπουμε ότι οι μισοί κτηνοτρόφοι απάντησαν ότι διαθέτουν σύγχρονες σταυλικές εγκαταστάσεις και οι άλλοι μισοί ότι δεν διαθέτουν σύγχρονες σταυλικές εγκαταστάσεις. Οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους δεν έχουν ρεύμα στη μονάδα τους και αυτό αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για τη συντήρηση των προϊόντων αλλά και την αξιοποίησή τους.

3.26. Περιορισμοί από την εφαρμογή της Δασικής Νομοθεσίας

Στο διάγραμμα 3.28. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν το πόσο επηρεάζει τους κτηνοτρόφους οι περιορισμοί στη βόσκηση κατά την εφαρμογή της Δασικής Νομοθεσίας.

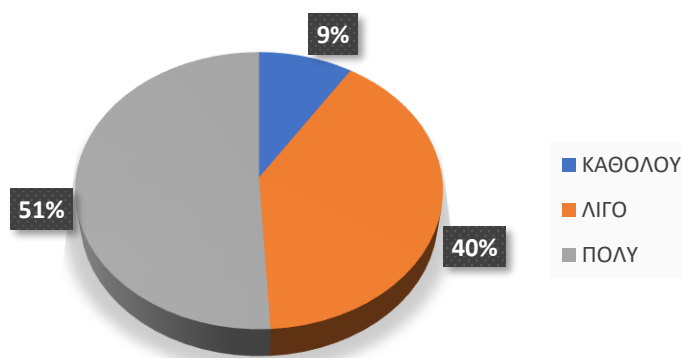
Διάγραμμα 3.26. Περιορισμοί από την εφαρμογή της Δασικής Νομοθεσίας

Οι 30 από τους 55 κτηνοτρόφους που ερωτήθηκαν, απάντησαν ότι δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα με τη Δασική Υπηρεσία, ενώ οι άλλοι 25 απάντησαν ότι η δασική νομοθεσία είναι αυστηρή και τους δημιουργεί προβλήματα στη βοσκή και θα ήθελαν να αλλάξει. Το πρόβλημα συνήθως δημιουργείται από τις αίγες και τα βοοειδή που βόσκουν ελεύθερα χωρίς τη συνοδεία τσοπάνη σε περιοχές που απαγορεύεται η βόσκηση ή κινούνται εντός οδικού δικτύου.

3.27. Πόσο ικανοποιητική είναι η συμβολή της Αυτοδιοίκησης α΄ και β΄ βαθμού στον κλάδο της κτηνοτροφίας

Στο διάγραμμα 3.28. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν το βαθμό ικανοποίησης των κτηνοτρόφων σε σχέση με τις δράσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης που τους αφορούν.

ΒΑΘΜΟΣ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗ
ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΗΣ
ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Διάγραμμα 3.27. Πόσο ικανοποιητική είναι η συμβολή της Αυτοδιοίκησης α΄ και β΄ βαθμού στον κλάδο της κτηνοτροφίας

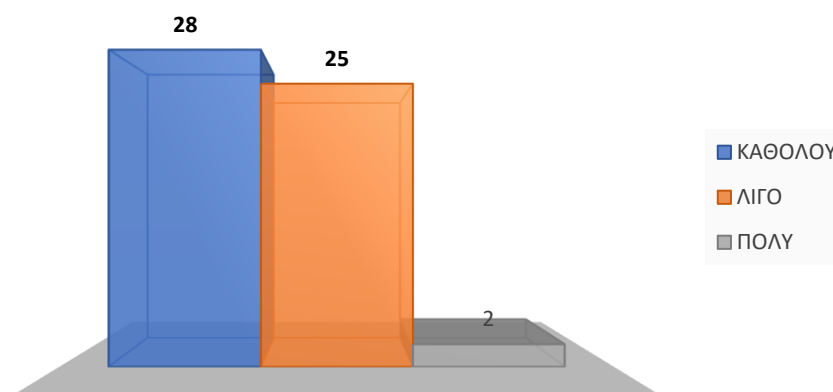
Οι μισοί απάντησαν ότι είναι ικανοποιημένοι από τη συνεργασία με τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Το 40% απάντησε ότι είναι λίγο ικανοποιημένοι και μόνο το 9% απάντησε αρνητικά. Η μεγαλύτερη δυσαρέσκεια προέρχεται από τις Υπηρεσίες των Δήμων και τους αιρετούς εκπροσώπους τους και αυτό γιατί αυτοί έχουν τις περισσότερες αρμοδιότητες σε αυτόν τον τομέα. Η Περιφέρεια και οι Δήμοι πρέπει να είναι αρωγοί στην προσπάθεια των κτηνοτρόφων και τους διευκολύνουν με κάθε μέσο.

3.28. Βαθμός ενημέρωσης σε κτηνοτροφικά θέματα και προγράμματα

Η ενημέρωση σε αγροτικά θέματα είναι πολύ σημαντική για την ανάπτυξη του κλάδου. Το πόσο είναι ενημερωμένοι οι κτηνοτρόφοι της Ευρυτανίας αποτυπώνεται στο διάγραμμα 3.30.

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΣΕ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Διάγραμμα 3.28. Ενημέρωση σε κτηνοτροφικά θέματα και προγράμματα

Οι απαντήσεις των κτηνοτρόφων που αποτυπώνονται στο παραπάνω διάγραμμα φανερώνουν ότι περισσότεροι από τους μισούς δεν είναι καθόλου ενημερωμένοι σε θέματα και προγράμματα που τους αφορούν και καθορίζουν και σε πολλές περιπτώσεις και το μέλλον της δραστηριότητας. Η ενημέρωση είναι βασικός παράγοντας για την εξέλιξη του τομέα της κτηνοτροφίας και πρέπει να βρεθούν τρόποι ώστε όλοι οι κτηνοτρόφοι να ενημερώνονται.

3.29. Επίπεδο ικανοποίησης στην ασφάλεια του κτηνοτροφικού κεφαλαίου από την Κτηνιατρική Υπηρεσία του Νομού

Το επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών από την Κτηνιατρική Υπηρεσία είναι καθοριστικό για την υγεία και την διατήρηση του ζωικού κεφαλαίου και ειδικά σε ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές, με τη μικρότερη δυνατή επιβάρυνση για πρόσληψη ιδιώτη κτηνιάτρου (διάγραμμα 3.31.).

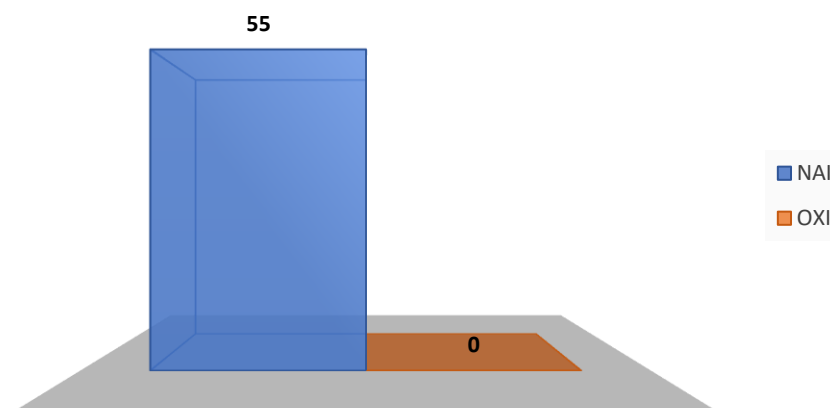
Διάγραμμα 3.29. Επίπεδο ικανοποίησης υπηρεσιών που παρέχονται από την Κτηνιατρική Υπηρεσία του Νομού

Οι 42 από τους 55 κτηνοτρόφους απάντησαν ότι είναι πολύ ικανοποιημένοι από τις Κτηνιατρικές Υπηρεσίες, 9 απάντησαν ότι είναι λίγο ικανοποιημένοι και μόνο 4 απάντησαν καθόλου ικανοποιημένοι. Οι Κτηνιατρικές Υπηρεσίες του Νομού προσφέρουν τα μέγιστα για την ασφάλεια του ζωικού κεφαλαίου, διενεργώντας ελέγχους και εμβολιασμούς κατά τη διάρκεια όλου του έτους.

3.30. Απώλειες ζωικού κεφαλαίου από επιθέσεις λύκων. Προτάσεις

Στο διάγραμμα 3.32. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν τις απώλειες σε κτηνοτροφικό κεφάλαιο από επιθέσεις λύκων.

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΕΤΕ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΛΥΚΟΥΣ

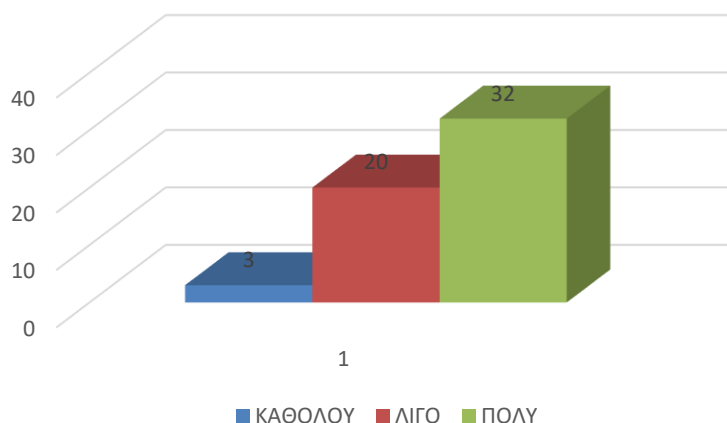
Διάγραμμα 3.30. Απώλειες ζωικού κεφαλαίου από το λύκο

Και οι 55 κτηνοτρόφοι παρουσιάζουν σημαντικές απώλειες ζωικού κεφαλαίου από επιθέσεις λύκων. Το πρόβλημα τα τελευταία χρόνια έχει γίνει πολύ έντονο και τους έχει φέρει σε απόγνωση. Η αποζημίωση από τον ΕΛΓΑ είναι πολύ δύσκολη διότι τα ζώα δεν μπορούν να εντοπιστούν και πολλές περιοχές είναι δυσπρόσιτες. Όλοι οι κτηνοτρόφοι ζητούν από το αρμόδιο Υπουργείο να εγκρίνει τον τρόπο καταπολέμησης του λύκου και τη μείωση του πληθυσμού του.

3.31. Πόσο μπορεί να βοηθήσει η σύσταση Συνεταιρισμού και οι ομάδες παραγωγών

Στην Ευρυτανία δεν έχει συσταθεί αγροκτηνοτροφικός συνεταιρισμός και δεν έχει μέχρι τώρα δημιουργηθεί καμία ομάδα παραγωγών. Στο διάγραμμα 3.33. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν στο πόσο πιστεύουν οι κτηνοτρόφοι ότι θα βοηθούσε μια τέτοια ενέργεια.

ΠΟΣΟ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΒΟΗΘΗΣΕΙ Η ΙΔΡΥΣΗ
ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΟΜΑΔΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ

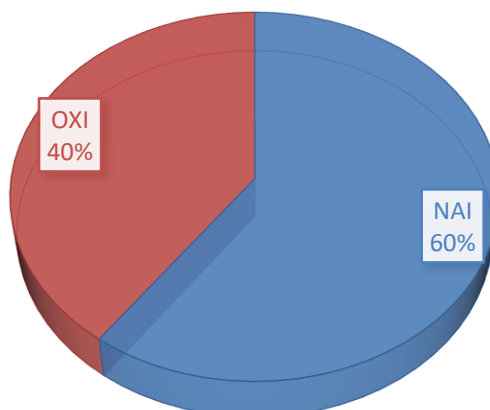
Διάγραμμα 3.31. Πόσο μπορεί να βοηθήσει η σύσταση Συνεταιρισμού και οι ομάδες παραγωγών

Η μεγάλη πλειοψηφία των κτηνοτρόφων απάντησε ότι η σύσταση συνεταιρισμού και η δημιουργία ομάδων παραγωγών θα βοηθούσε στην οργάνωση της παραγωγής και στην διάθεση των προϊόντων. Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης, με το Μέτρο 9, στοχεύει στη συσπείρωση των παραγωγών σε ομάδες ή οργανώσεις παραγωγών, με σκοπό να βοηθηθούν και να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν από κοινού τις προκλήσεις της αγοράς, να ενισχύσουν τη διαπραγματευτική τους δύναμη - μέσω της αύξησης του όγκου του διαπραγματευόμενου προϊόντος - σε σχέση με την παραγωγή και την εμπορία, να διευρύνουν τον αριθμό των πιθανών αγοραστών, να μειώσουν το ανά παραγωγό κόστος των συλλογικών επενδύσεων και να ελευθερώσουν χρόνο από την απασχόλησή τους στο κοπάδι και να τον διαθέσουν σε άλλες ανάγκες. Ως εκ τούτου, το μέτρο υποστηρίζει τη σύσταση των ομάδων και οργανώσεων παραγωγών, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα χρόνια όπου προκύπτουν πρόσθετες δαπάνες.

3.32. Πρόσβαση στην πληροφορία (internet)

Η ενημέρωση μέσα από ηλεκτρονικές πηγές είναι πολύ σημαντική. Στο διάγραμμα 3.34. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν κατά πόσο οι κτηνοτρόφοι έχουν αυτή τη δυνατότητα.

ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ

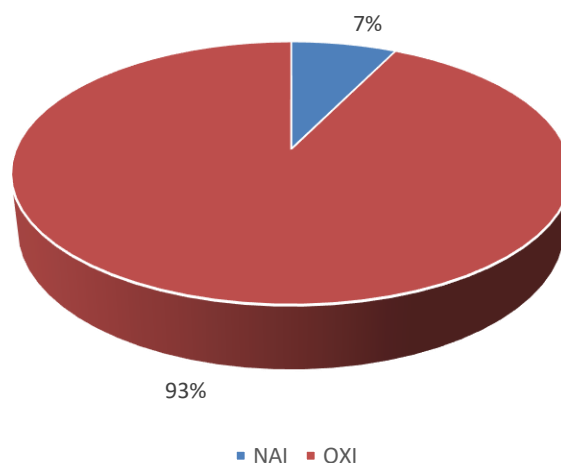
Διάγραμμα 3.32. Δυνατότητα πρόσβασης στην πληροφορία(internet)

Περισσότεροι από τους μισούς ερωτώμενους, ποσοστό 60%, απάντησαν ότι έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο και ενημερώνονται από αυτό. Το ποσοστό αυτό έχει αυξηθεί τα τελευταία δέκα χρόνια και αυξάνεται σταθερά κάθε χρόνο. Οι κυριότεροι λόγοι μη πρόσβασης στο διαδίκτυο παραμένουν, διαχρονικά, οι ίδιοι και είναι: α) η έλλειψη δεξιοτήτων, η μη χρησιμότητα των πληροφοριών που υπάρχουν στο διαδίκτυο και η έλλειψη ενδιαφέροντος για τις πληροφορίες αυτές και το πολύ υψηλό κόστος του εξοπλισμού. Επί σειρά αιώνων, οι καλλιεργητές και οι κτηνοτρόφοι ακολουθούν παραδοσιακές τεχνικές, οι οποίες εξελίχθηκαν με τη βοήθεια της τεχνολογίας, αλλά δεν μεταμορφώθηκαν στον βαθμό που συνέβη με πολλές άλλες παραγωγικές διαδικασίες.

3.33. Τι σημαίνει ο όρος «ευφυής γεωργία»

Η «ευφυής γεωργία» είναι μια σύγχρονη μέθοδος που βασίζεται στην τεχνολογία και μπορεί κάλλιστα να εφαρμοστεί και στην κτηνοτροφία. Στο διάγραμμα 3.35. αποτυπώνεται το πόσο γνωρίζουν οι κτηνοτρόφοι τη χρήση αυτής της μεθόδου.

ΓΝΩΡΙΖΕΤΑΙ ΤΟΝ ΟΡΟ "ΕΥΦΥΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑ"

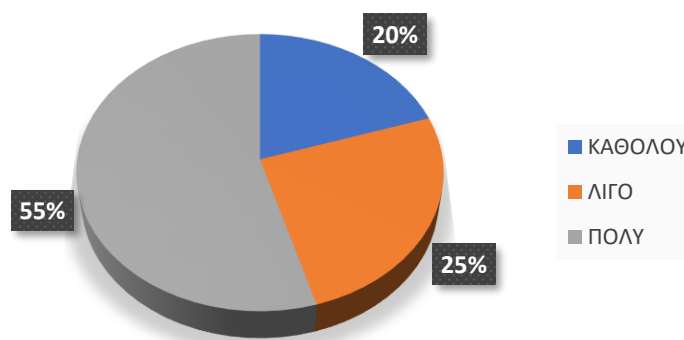
Διάγραμμα 3.33. Τι σημαίνει ο όρος «ευφυής γεωργία»

Μόνο το 7% των κτηνοτρόφων απάντησε ότι γνωρίζει τον όρο "ευφυής γεωργία". Για άλλη μια φορά διαπιστώνεται έλλειψη ενημέρωσης των κτηνοτρόφων σε δράσεις που τους αφορούν άμεσα. Η ευφυής γεωργία και κτηνοτροφία, έρχεται να υποστηρίξει τον πρωτογενή τομέα και να δώσει ολοκληρωμένες λύσεις στην καθημερινότητα και την τσέπη των παραγωγών, συμβάλλοντας -παράλληλα- στην προστασία του περιβάλλοντος, με έναν εντελώς καινοτόμο τρόπο, δηλαδή μέσα από το συνδυασμό νέων τεχνολογιών και τις νέου τύπου γεωργικές συμβουλές.

3.34. Πόσο επηρεάζει την κτηνοτροφική δραστηριότητα η εγκατάσταση αιολικών και φωτοβολταϊκών πάρκων

Τα τελευταία χρόνια γίνεται πολύς λόγος για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις από τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και κυρίως από την λειτουργία αιολικών και φωτοβολταϊκών πάρκων. Στο διάγραμμα 3.36 εμφανίζονται τα αποτελέσματα της παραπάνω ερώτησης.

ΠΟΣΟ ΣΑΣ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ Η ΠΙΘΑΝΗ
ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΝΑΝΕΩΣΙΜΩΝ ΠΗΓΩΝ
ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

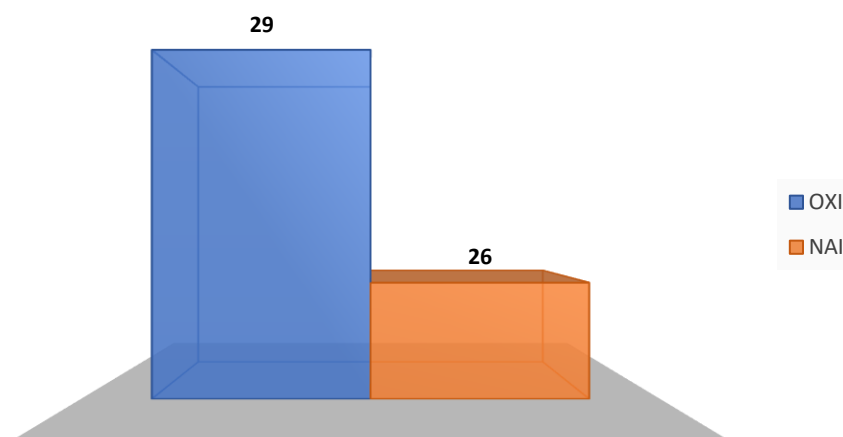
Διάγραμμα 3.34. Πόσο επηρεάζει την κτηνοτροφική δραστηριότητα η εγκατάσταση αιολικών και φωτοβολταϊκών πάρκων

Από τους κτηνοτρόφους που ερωτήθηκαν το 55% απάντησε ότι η εγκατάσταση αιολικών και φωτοβολταϊκών πάρκων θα επηρεάσει σημαντικά την κτηνοτροφική δραστηριότητα, το 25% απάντησε λίγο και το 20% καθόλου. Τα τελευταία χρόνια έχουν εγκριθεί πολλές άδειες εγκατάστασης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας χωρίς εγκεκριμένο χωροταξικό σχεδιασμό και χωρίς τη σύμφωνη γνώμη των τοπικών κοινωνιών. Οι ενέργειες αυτές σε συνδυασμό με την πλημμελή ενημέρωση προκάλεσε αναστάτωση στους κτηνοτρόφους και ειδικά σε περιοχές που δεσμεύονται μεγάλες εκτάσεις βοσκοτόπων για εγκατάσταση φωτοβολταϊκών πάρκων.

3.35. Επάρκεια βοσκοτόπων

Στην εκτατική κτηνοτροφία οι βοσκότοποι πρέπει να είναι επαρκείς για τις ανάγκες σε τροφή του ζωικού κεφαλαίου. Οι απαντήσεις των κτηνοτρόφων στο παραπάνω ερώτημα αποτυπώνονται στο διάγραμμα 3.37.

ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΠΑΡΚΕΙΑ ΣΤΟΥΣ ΒΟΣΚΟΤΟΠΟΥΣ

Διάγραμμα 3.35. Επάρκεια βοσκοτόπων

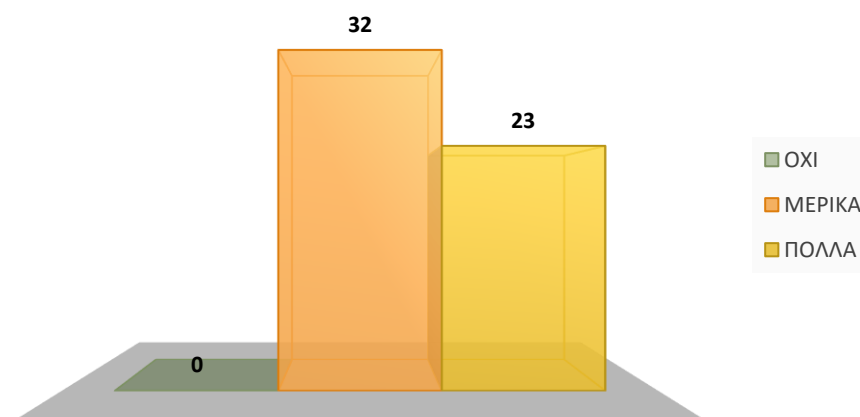
Από τους 55 ερωτώμενους οι 26 κτηνοτρόφοι απάντησαν ότι οι βοσκότοποι δεν επαρκούν για τις ανάγκες του ζωικού τους κεφαλαίου. Αυτό είναι ένα σημαντικό πρόβλημα που πρέπει να λυθεί από το αρμόδιο Υπουργείο με την ολοκλήρωση των διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης. Η κατανομή των επιλέξιμων βοσκοτόπων πρέπει να γίνεται κατά αντιστοιχία με το ζωικό κεφάλαιο και να είναι κοντά στην κτηνοτροφική εκμετάλλευση.

3.36. Εάν θα λυθούν προβλήματα με την ολοκλήρωση των σχεδίων βόσκησης

Οι επάρκεια των βοσκοτόπων εξαρτάται από το μέγεθος του ζωικού κεφαλαίου και πρέπει να βρίσκονται κοντά στην κτηνοτροφική εκμετάλλευση. Η γνώμη των κτηνοτρόφων για το πόσο θα βοηθήσουν τα σχέδια βόσκησης αποτυπώνεται στο διάγραμμα 3.38.

ΘΑ ΛΥΣΟΥΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΒΟΣΚΗΣΗΣ

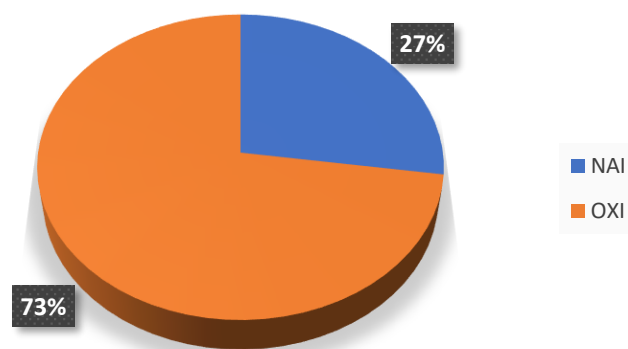
Διάγραμμα 3.36. Προβλήματα που θα λυθούν με την ολοκλήρωση των σχεδίων βόσκησης

Το σύνολο των κτηνοτρόφων απάντησε ότι με την ολοκλήρωση των σχεδίων βόσκησης θα λυθούν προβλήματα ετών που ταλανίζουν τον κλάδο. Προβλήματα που έχουν να κάνουν με τη βασική και συνδεδεμένη ενίσχυση και τα δικαιώματα, την εξισωτική αποζημίωση, την εξισωτική αποζημίωση αλλά και με διαχειριστικά προβλήματα.

3.37. Σε τι βαθμό υπάρχει ενημέρωση για τις δράσεις του προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2014-2020

Η ενημέρωση για τις δράσεις του προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης είναι πολύ σημαντική για την εξέλιξη της δραστηριότητας. Στο διάγραμμα 3.39. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν κατά πόσο οι κτηνοτρόφοι είναι ενημερωμένοι.

ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

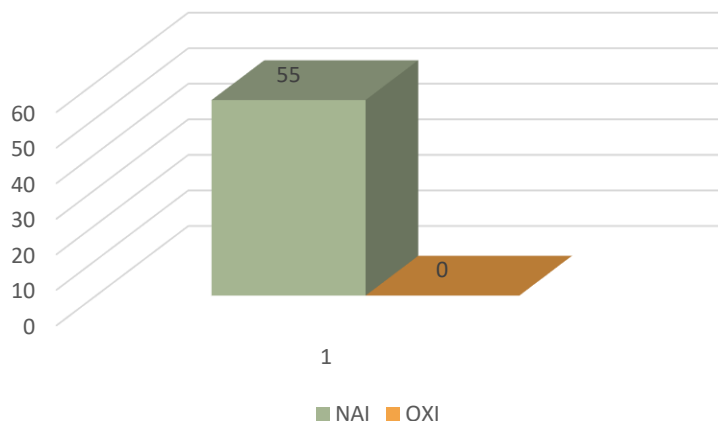
Διάγραμμα 3.37. Σε τι βαθμό υπάρχει ενημέρωση για τις δράσεις του προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2014-2020

Το μεγαλύτερο ποσοστό (73%) των ερωτώμενων απάντησε ότι γνωρίζει για τις δράσεις του προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020 και το 27% απάντησε ότι δεν γνωρίζει. Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2014-2020 αποτελεί τον 2ο πυλώνα της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και βασικό χρηματοδοτικό μέσο για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Για αυτό το λόγο πρέπει να υπάρξει ο τρόπος ενημέρωσης όλων των κτηνοτρόφων για να έχουν την επιλογή να εξελίξουν την επιχείρησή τους και να βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση.

3.38. Αναγκαιότητα θέσπισης ειδικών μέτρων στήριξης ορεινών και μειονεκτικών περιοχών μέσα από τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ)

Οι ορεινές και μειονεκτικές περιοχές, όπως η Ευρυτανία έχουν ιδιαιτερότητες και δυσκολίες σε σχέση με άλλες περιοχές της χώρας μας και για αυτό θα πρέπει να αντιμετωπίζονται διαφορετικά και με στοχευμένες δράσεις, μέσα από τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης. Στο διάγραμμα 3.40. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν στην ανάγκη θέσπισης ειδικών μέτρων στήριξης.

ΣΥΜΦΩΝΕΙΤΕ ΣΤΗΝ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΘΕΣΠΙΣΗΣ ΕΙΔΙΚΩΝ
ΜΕΤΡΩΝ ΓΙΑ ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Διάγραμμα 3.38. Εάν κρίνεται αναγκαίο να θεσπιστούν ειδικά μέτρα στήριξης ορεινών και μειονεκτικών περιοχών από τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ)

Και οι 55 κτηνοτρόφοι έκριναν ότι είναι αναγκαία η θέσπιση μέτρων που αφορούν τη στήριξη της κτηνοτροφίας σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές. Για να καταστεί βιώσιμη η κτηνοτροφία στην Ευρυτανία πρέπει να ενισχυθεί από ειδικά μέτρα του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης ή από άλλα Προγράμματα του αρμόδιου Υπουργείου.

3.39. Αναγκαιότητα λειτουργίας σφαγείου στην Ευρυτανία

Τα ζωικά προϊόντα τα οποία φτάνουν στον καταναλωτή πρέπει να είναι ασφαλή για την υγεία του και τα ζώα να σφάζονται σε πιστοποιημένα σφαγεία κοντά στον τόπο παραγωγής. Το πόσο αναγκαία είναι η λειτουργία σφαγείων στο νομό αποτυπώνεται στο διάγραμμα 3.41.

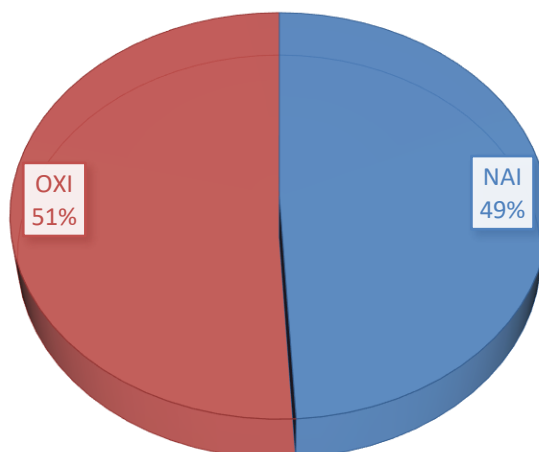
Διάγραμμα 3.39. Εάν κρίνεται απαραίτητη την λειτουργία σφαγείων στην Ευρυτανία

Όλοι οι κτηνοτρόφοι απάντησαν θετικά στην αναγκαιότητα της λειτουργίας των σφαγείων που βρίσκονται στην πρωτεύουσα του Νομού. Τα σφαγεία είναι σύγχρονα και πιστοποιημένα και εδώ και πέντε χρόνια δεν λειτουργούν, λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος επενδυτών. Οι κτηνοτρόφοι αναγκάζονται να μετακινούνται εκτός νομού, με αποτέλεσμα και να έχουν παραπάνω έξοδα αλλά και τα περισσότερα προϊόντα να προωθούνται εκτός Νομού.

3.40. Προσπελασιμότητα και επάρκεια εσωτερικού οδικού δικτύου

Οι δρόμοι που οδηγούν στις κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις και στους βοσκοτόπους πρέπει να είναι εύκολα προσπελάσιμοι και να διατηρούνται σε καλή κατάσταση από τους αρμόδιους φορείς. Στο διάγραμμα 3.42. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα στην παραπάνω ερώτηση.

ΕΙΝΑΙ ΕΠΑΡΚΕΣ ΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

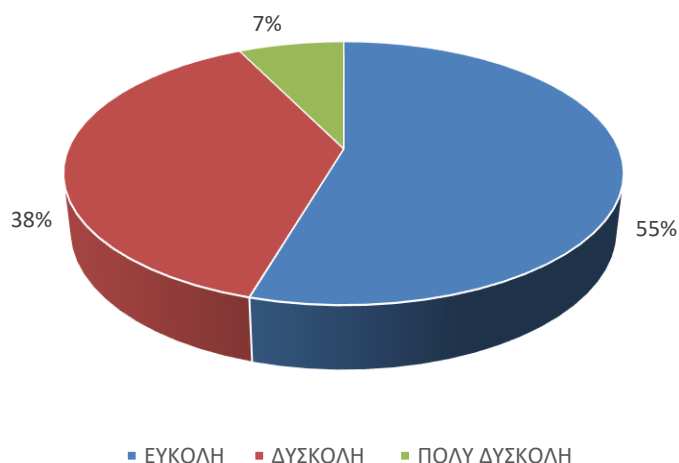
Διάγραμμα 3.40. Επάρκεια εσωτερικού οδικού δικτύου

Οι μισοί κτηνοτρόφοι απάντησαν ότι το εσωτερικό οδικό δίκτυο του Νομού είναι εύκολα προσπελάσιμο και επαρκές και οι άλλοι μισοί ότι δεν είναι. Η απάντηση αυτή εξαρτήθηκε από την περιοχή που ζει και δραστηριοποιείται ο κάθε κτηνοτρόφος. Είναι γεγονός ότι λόγω της μορφολογίας του εδάφους και σε συνδυασμό με το υψόμετρο, οι πιο ορεινές περιοχές δεν διαθέτουν καλό οδικό δίκτυο. Σε αυτές τις περιπτώσεις η συνδρομή των Δήμων και της Περιφέρειας είναι αναγκαία.

3.41. Ο βαθμός δυσκολίας στην πρόσβαση σε όμορους Νομούς

Η κατάσταση του οδικού δικτύου εκτός Ευρυτανίας είναι σημαντικό τόσο για την μετακίνηση των ιδίων, όσο και για την προμήθεια των ζωοτροφών. Τα αποτελέσματα της παραπάνω ερώτησης εμφανίζονται στο διάγραμμα 3.43.

ΒΑΘΜΟΣ ΔΥΣΚΟΛΙΑΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΕ ΟΜΟΡΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ

Διάγραμμα 3.41. Πρόσβαση σε όμορους Νομούς

Παραπάνω από τους μισούς ερωτώμενους απάντησαν ότι δεν αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην πρόσβαση τους σε όμορους Νομούς. Σημαντικό είναι το ποσοστό του 38% και του 7% που αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην πρόσβαση με τους όμορους Νομούς. Ειδικά η περιοχή των Αγράφων έχει τραχύ οδικό δίκτυο και οι μετακινήσεις προς την Καρδίτσα είναι δύσκολες. Στην περιοχή έχουν δρομολογηθεί οδικά έργα για άρση της απομόνωσης της περιοχής με τη συνεργασία των δύο Περιφερειών και κάποια από αυτά ήδη κατασκευάζονται.

3.42. Πρόθεση από τα παιδιά των κτηνοτρόφων για να ακολουθήσουν αυτό το επάγγελμα

Είναι πολύ σημαντικό για το μέλλον της κτηνοτροφίας να ασχοληθούν νέοι άνθρωποι και να υπάρξει διαδοχή. Στο διάγραμμα 3.44. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν την πρόθεση των νέων να ακολουθήσουν το επάγγελμα των γονιών

Διάγραμμα 3.42. Διαδοχή στο επάγγελμα από τα παιδιά των κτηνοτρόφων

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που έδωσαν οι κτηνοτρόφοι, μόνο 5 απάντησαν ότι τα παιδιά τους θα ήθελαν να ακολουθήσουν το επάγγελμα. Οι 25 απάντησαν ότι τα παιδιά τους δεν επιθυμούν να ασχοληθούν με την κτηνοτροφία και 16 απάντησαν ότι δεν έχουν τα παιδιά αποφασίσει τον επαγγελματικό προσανατολισμό τους. Για μια ακόμα φορά συμπεραίνουμε τη δυσκολία άσκησης αυτής της δραστηριότητας, που δεν αποδίδει ανάλογα των κόπων που απαιτεί, με αποτέλεσμα οι νέοι άνθρωποι να στρέφονται σε άλλα επαγγέλματα και να εγκαταλείπουν τον τόπο τους.

3.43. Τομείς στους οποίους θα πρέπει να δοθεί έμφαση για τη βελτίωση της οικονομίας της περιοχής

Η κτηνοτροφία μπορεί να είναι η σημαντικότερη δραστηριότητα της υπαίθρου της Ευρυτανίας αλλά δεν είναι η μόνη. Στο διάγραμμα 3.45. εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν τους τομείς που κατά τη γνώμη των ερωτώμενων έχουν δυνατότητα ανάπτυξης και μπορεί να ενισχύσουν την οικονομία της περιοχής.

ΣΕ ΠΟΙΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΔΟΘΕΙ ΕΜΦΑΣΗ ΓΙΑ
ΤΗΝ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Διάγραμμα 3.43. Τομείς που πρέπει να δοθεί έμφαση για τη βελτίωση της οικονομίας της περιοχής

Όλοι απάντησαν ότι η κτηνοτροφία είναι ο κύριος τομέας που πρέπει να στηριχθεί. Παράλληλα απάντησαν ότι σημαντικοί τομείς ανάπτυξης με σειρά προτεραιότητας είναι: ο αγροτουρισμός και οικότουρισμός, η μελισσοκομία, η μεταποίηση, άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού και τέλος η γεωργία. Ερμηνεύοντας τα παραπάνω αποτελέσματα συμπεραίνουμε την σχέση αλληλεπίδρασης του τουρισμού με την κτηνοτροφία και που ο συνδυασμός τους μπορεί να οδηγήσει σε θεαματικά αποτελέσματα, λαμβάνοντας υπόψη τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της ορεινής κτηνοτροφίας σε σχέση με τις τουριστικές υπηρεσίες που παρέχει η περιοχή της Ευρυτανίας.

3.44. Γενικά συμπεράσματα της έρευνας με βάση το ερωτηματολόγιο

Τα παρακάτω συμπεράσματα μπορούν να αποτελέσουν τον άξονα και πλαίσιο για τη στήριξη και ανάπτυξη της κτηνοτροφία στην Ευρυτανία καθώς και έμπνευση για ανάλογα μέτρα και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας.

1. Οι περισσότεροι κτηνοτρόφοι που δραστηριοποιούνται στην Ευρυτανία είναι μέσης ηλικίας και άνω. Οι νέοι σε ηλικία (μέχρι 30 ετών) είναι πολύ λίγοι και αν συνεχιστεί αυτή η

κατάσταση θα υπάρξει έντονο πρόβλημα διαδοχής και εγκατάλειψη της υπαίθριας κτηνοτροφικής δραστηριότητας.

2. Όλες οι κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις δεν απασχολούν εργάτες και είναι αποκλειστικά οικογενειακές επιχειρήσεις. Το ετήσιο εισόδημα είναι στα όρια του βασικού μισθού και δυσανάλογα μικρό με τον χρόνο που εργάζονται, τον κόπο και το κεφάλαιο που έχουν διαθέσει.
3. Οι μισοί περίπου κτηνοτρόφοι εκδηλώνουν επιθυμία για μια παράλληλη απασχόληση στον κλάδο της αγροδιατροφής για να μπορέσουν να ενισχύσουν το οικογενειακό εισόδημα.
4. Το κόστος των ζωοτροφών είναι μεγάλο έως πολύ μεγάλο, δεν υπάρχουν διαθέσιμες εκτάσεις για καλλιέργεια και η χειμερινή περίοδος είναι παρατεταμένη.
5. Οι τιμές πώλησης των κτηνοτροφικών προϊόντων δεν είναι ικανοποιητικές και αυτό οφείλεται κυρίως στη μικρή παραγωγή και στην απόσταση της μονάδας από τα εμπορικά κέντρα.
6. Η έλλειψη συνεργατισμού εμποδίζει την εξέλιξη του κλάδου και των παραγόμενων προϊόντων. Αυτό σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην βούληση των ιδίων, σε αναχρονιστικές αντιλήψεις που διακατέχονται ορισμένοι από τους κτηνοτρόφους και στην έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των. Η δημιουργία συνεργιών στον κλάδο της κτηνοτροφίας είναι επιτακτική και προς όφελός τους.
7. Η στήριξη που παρέχεται από τις Υπηρεσίες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και της Κτηνιατρικής Υπηρεσίας τους ικανοποιεί σε μεγάλο βαθμό, αλλά οι ανάγκες είναι συνεχείς και χρειάζονται περισσότερη στήριξη.
8. Αντιμετωπίζουν τεράστιο πρόβλημα με απώλειες ζωικού κεφαλαίου που οφείλονται σε επιθέσεις λύκων και θεωρούν ότι η πολιτεία δεν είναι στο πλευρό τους. Προτείνουν προς το αρμόδιο Υπουργείο να αναλάβει πρωτοβουλία και να επιτρέψει με όρους την καταπολέμηση του λύκου.
9. Το κενό ενημέρωσης σε θέματα κτηνοτροφίας και προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης είναι τεράστιο.
10. Κρίνουν αναγκαία και άμεση τη λειτουργία των σφαγείων στο Νομό και προτείνουν την ίδρυση κινητών μονάδων σφαγής κυρίως στις πιο απομακρυσμένες περιοχές.
11. Η μείωση στο μισό, της εξισωτικής αποζημίωσης, ανασταλτικός παράγοντας στην διατήρηση του επαγγέλματος των μονίμων κτηνοτρόφων αλλά και των μετακινούμενων.

12. Η ανάγκη θέσπισης ειδικών μέτρων στήριξης ορεινών και μειονεκτικών περιοχών μέσα από αναπτυξιακά προγράμματα, όπως το ΠΑΑ τους βρίσκει σύμφωνους και ίσως είναι από τις πιο καλές προτάσεις για τη διατήρηση και ανάπτυξη της κτηνοτροφίας στην Ευρυτανία.
13. Θεωρούν ανασταλτικούς παράγοντες για την εξέλιξη του επαγγέλματός τους σε σχέση με τη δημιουργία μικρών μεταποιητικών και τυποποιητικών μονάδων το κεφάλαιο, την έλλειψη συμβουλευτικής υπηρεσίας και ενημέρωσης και τη γραφειοκρατία.
14. Για την βελτίωση της οικονομίας στην περιοχή τους πιστεύουν ότι πρέπει να δοθεί έμφαση κατά κύριο λόγο στην κτηνοτροφία, στον αγροτουρισμό και στην οικοτεχνία καθώς και στη μελισσοκομία.
15. Ζητούν τη στήριξη της Πολιτείας για να καταστούν βιώσιμοι και να αξιοποιήσουν με τον καλύτερο τρόπο τα λίγα αλλά ποιοτικά προϊόντα που παράγουν.

3.45. Μέτρα που πρέπει άμεσα να λάβει η πολιτεία και οι τοπικοί φορείς για την επίλυση χρόνιων προβλημάτων που αφορά τη διατήρηση της

1. Ειδικά μέτρα στήριξης σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές μέσα από τα προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (οικονομικές ενισχύσεις, επιδότηση ζωοτροφών, δωρεάν συμβουλευτικές υπηρεσίες, επιδότηση στην αγορά εγχώριων φυλών ζώων και πολλά άλλα).
2. Αλλαγή στον τρόπο εγκατάστασης νέων αγροτών και στην εξασφάλιση των ανάλογων δικαιωμάτων.
3. Αντιμετώπιση του προβλήματος κατασπάραξης ζώων από τους λύκους.
4. Επαναλειτουργία άμεσα των σφαγείων που εδρεύουν στο Καρπενήσι και ωρίμανση της προοπτικής για ίδρυση σφαγείων στη Δυτική Ευρυτανία και λειτουργία κινητής μονάδας σφαγής.
5. Έργα βελτίωσης βοσκοτόπων (συντήρηση αγροτικών και κοινοτικών δρόμων, δημιουργία νέων κτηνοτροφικών στεγάστρων, ποτιστρών και συνοδών έργων).
6. Έργα υποδομής και δράσεις κυρίως στους τομείς της υγείας, παιδείας, έτσι ώστε να εξασφαλιστούν οι κατάλληλες συνθηκών διαβίωσης των νέων ανθρώπων και των οικογενειών τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Προτάσεις

Προτάσεις που μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της αιγοπροβατοτροφίας και βοοτροφίας στην Ευρυτανία και αποσκοπούν στη βελτίωση της παραγωγικότητας των εκτροφών, των συνθηκών εργασίας, των παραγόμενων ποιοτικών προϊόντων αλλά και στην αύξηση του αγροτικού εισοδήματος είναι:

4.1. Προτάσεις για την ανάπτυξη της παραγωγής πρόβειου και αίγιου και γάλακτος

1. Ίδρυση Ινστιτούτου ορεινής κτηνοτροφίας.
2. Ίδρυση γαλακτοκομικής Σχολής στη Δυτική Ευρυτανία. Θα περιλαμβάνει την εκπαίδευση αυτών που θέλουν να ασχοληθούν στον κλάδο της τυροκομίας και αυτών που ήδη ασχολούνται σε αυτόν. Θα στηρίζει οικονομικά το νομό και θα ενισχύσει σημαντικά την κτηνοτροφία προσδίδοντας μεγαλύτερη αξία στα παραγόμενα προϊόντα.
3. Εφαρμογή διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης για τη αξιοποίηση των φυσικών πόρων και κάλυψη όλων των κτηνοτρόφων με τον απαραίτητο βοσκότοπο.
4. Εκσυγχρονισμός των εκτροφών.
5. Επαναφορά και βελτίωση του ντόπιου ζωικού γενετικού υλικού, το οποίο είναι προσαρμοσμένο στις περιβαλλοντικές συνθήκες της περιοχής.
6. Εφαρμογή Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης που θα στοχεύουν στη βελτίωση της απόδοσης των ζώων.
7. Στόχευση στην ποιότητα και ασφάλεια των παραγόμενων προϊόντων που θα κάνει τον κλάδο ανταγωνιστικό στις αγορές και θα ικανοποιήσει και τους πιο απαιτητικούς καταναλωτές.
8. Ίδρυση νέων αλλά και εκσυγχρονισμός των υφιστάμενων τυροκομικών μονάδων με την απαραίτητη πιστοποίηση.
9. Στόχευση στην αύξηση της παραγωγής βιολογικών προϊόντων.
10. Δημιουργία ομάδων παραγωγών ή και συνεταιρισμού- όπου είναι εφικτό - όπου θα βοηθήσει στην προμήθεια πρώτων υλών (ζωοτροφών) και στην προώθηση των παραγόμενων προϊόντων.
11. Υπεύθυνη και διαρκής ενημέρωση-εκπαίδευση των κτηνοτρόφων από αρμόδιους φορείς.

12. Προσπάθεια για πιστοποίηση παραδοσιακών γαλακτοκομικών προϊόντων. Το “τσαλαφούτι” είναι το μοναδικό τυρί που βρίσκεται στη διαδικασία πιστοποίησης.
13. Σύνδεση της αιγοπροβατοτροφίας με τον αγροτουρισμό. Μερικές δράσεις μπορεί να είναι η διαμονή επισκεπτών σε αγροτουριστικά καταλύματα και δυνατότητα παροχής πρωινού και γευμάτων που παρασκευάζονται από ντόπια προϊόντα, επίσκεψη στα παραδοσιακά τυροκομεία, συμμετοχή των επισκεπτών στην παρασκευή τοπικών παραδοσιακών συνταγών, όπως ο τραχανάς, τοπικές πίτες και πολλά άλλα.
14. Ανάπτυξη του τομέα του αίγιου γάλακτος και τυροκομικών προϊόντων με βάση το γάλα από αίγες, στο οποίο προσδίδονται ιδιότητες ωφέλιμες για την υγεία των καταναλωτών.
15. Δημιουργία κτηνοτροφικών πάρκων για την καλύτερη οργάνωση των κτηνοτρόφων και την εξασφάλιση καλύτερων συνθηκών εργασίας.
16. Δημιουργία περιβαλλοντικού κέντρου, όπου θα είναι δυνατή η περιήγηση των επισκεπτών, η συμμετοχή τους στη φροντίδα των ζώων στο φυσικό τους περιβάλλον και σε συνδυασμό με επιστημονική έρευνα και μελέτη.

4.2. Προτάσεις για την ανάπτυξη της αιγοπροβατοτροφίας

1. Συντόμευση των διαδικασιών και αδειοδότηση όλων των κτηνοτροφικών εγκαταστάσεων.
2. Εκσυγχρονισμός κτηνοτροφικών μονάδων ώστε να βελτιωθούν οι συνθήκες εργασίας και να παράγονται προϊόντα ποιοτικά αλλά με μικρότερο κόστος και κόπο, για να παραμείνουν οι νέοι και να μειωθεί το φαινόμενο της ερήμωσης της υπαίθρου.
3. Προσπάθεια για εκτροφή ντόπιων φυλών που έχουν καλύτερη προσαρμοστικότητα και παράγουν άριστα βιολογικά προϊόντα.
4. Μείωση της τιμής του αγροτικού ρεύματος και διευκόλυνση από την πολιτεία για εγκατάσταση ηλεκτρικού ρεύματος.
5. Εκπαίδευση των κτηνοτρόφων για εφαρμογή πρακτικών υγιεινής στις εκτροφές.
6. Συμβουλευτική στήριξη και εκπαίδευση των κτηνοτρόφων ώστε να διαχειριστούν καλύτερα την εκμετάλλευσή τους και να την αναπτύξουν. Οι κτηνοτρόφοι και γενικά οι αγρότες ενώ είναι γνώστες των προβλημάτων του τομέα τους δεν έχουν μακροπρόθεσμη στρατηγική και δυσκολεύονται να ιεραρχήσουν τους επιχειρηματικούς

τους στόχους. Οι σύμβουλοι μπορεί να συμβάλλουν τα μέγιστα και να βοηθήσουν τους παραγωγούς να εξελιχθούν και να αλλάξουν νοοτροπία.

7. Αξιοποίηση κτηνιάτρων και γεωπόνων, με ευθύνη του Κράτους, για να γίνεται σωστή χρήση των κτηνιατρικών φαρμάκων και για μια υγιεινή και πλήρη διατροφή των ζώων.
8. Επιδότηση της μεταφοράς του ζωικού κεφαλαίου στους μετακινούμενους κτηνοτρόφους σε ορεινούς όγκους κατά τη θερινή περίοδο, για να συνεχίζουν να έρχονται στο νομό και να αξιοποιούν την πλούσια ενδημική χλωρίδα.
9. Η διατήρηση του αυτόχθονου γενετικού υλικού να χρηματοδοτείται από Αγροτικά Προγράμματα και να δίνεται βαρύτητα σε ορεινές περιοχές με ελεύθερη βόσκηση.
10. Προγραμματισμός της αναπαραγωγικής περιόδου των ζώων ώστε να υπάρχει αυξημένη παραγωγή τη χρονική περίοδο που υπάρχει αυξημένη ζήτηση στην αγορά(Χριστούγεννα, Πάσχα).
11. Εκπαίδευση των παραγωγών ώστε να προστατεύουν το περιβάλλον και να μην δημιουργούν προβλήματα για την δημόσια υγεία.
12. Δημιουργία ομάδων παραγωγών ώστε να αντιμετωπιστεί καλύτερα η περίοδος της κρίσης (καλύτερες τιμές για αγορά ζωοτροφών αλλά και καλύτερης διάθεσης των προϊόντων).
13. Μελέτη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των ντόπιων παραγόμενων κρεάτων ελεύθερης εκτροφής και παροχή ενισχύσεων για την δημιουργία προϊόντων ΠΟΠ.
14. Ανάπτυξη του γαστρονομικού τουρισμού και συνεργασία με τουριστικές μονάδες της περιοχής, ώστε να δοκιμαστεί μέσα από παραδοσιακές συνταγές το ευρυτανικό αιγοπρόβειο κρέας και να αναδειχθεί η ιδιαιτερότητα του.
15. Δημιουργία μικρών μονάδων μεταποίησης και συσκευασίας ντόπιων κρεάτων κοντά στις μονάδες εκτροφής και πώλησης αυτών από τους ίδιους τους παραγωγούς.
16. Διερεύνηση της δυνατότητας κινητής μονάδας σφαγής, σε περιοχές με κτηνοτροφική παραγωγή και με δυσκολία μετακίνησης σε σταθερά και οργανωμένα σφαγεία.

4.3. Προτάσεις για την ανάπτυξη της βοοτροφίας

1. Ενθάρρυνση των παραγωγών για γενετική βελτίωση του ζωικού κεφαλαίου προς την κατεύθυνση των ντόπιων κρεατοπαραγωγών φυλών. Έτσι θα αυξηθεί το βάρος και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των παραγόμενων μόσχων και θα καταστούν πιο εμπορεύσιμα.
2. Στήριξη των κτηνοτρόφων που εκτρέφουν αγελάδες βραχυκερατικής φυλής, να αναδείξουν τα ιδιαίτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά του κρέατος και να κάνουν ευρύτερα γνωστά τα παραγόμενα ποιοτικά προϊόντα.
3. Συμβουλευτική στήριξη και εκπαίδευση των κτηνοτρόφων ώστε να διαχειριστούν καλύτερα την εκμετάλλευσή τους και να την αναπτύξουν.
4. Δημιουργία τουλάχιστον μιας Ομάδας Παραγωγών εκτροφής βοοειδών, που ανήκουν στην βραχυκερατική Ελληνική φυλή, οι οποίες θα διατηρούν και γενεολογικά βιβλία και με τον τρόπο αυτό θα είναι δυνατή η επιδότησή τους από το ΠΑΑ και η προώθηση του ποιοτικού και γευστικού κρέατος που παράγουν..
5. Πιστοποίηση μόσχων ελευθέρως βοσκής, ηλικίας από 12 έως 24 μηνών σύμφωνα με το αντίστοιχο πρότυπο του Οργανισμού Πιστοποίησης και Επίβλεψης Γεωργικών προϊόντων (ΟΠΕΓΕΠ).
6. Παροχή κινήτρων στους παραγωγούς για την ένταξή τους στη βιολογική κτηνοτροφία και την παραγωγή βιολογικού πιστοποιημένου κρέατος μόσχου.
7. Δημιουργία υποδομών στους τόπους βόσκησης κατά τη θερινή περίοδο για οργανωμένη συγκέντρωση και φορτοεκφόρτωση των ζώων (ράμπες φορτοεκφόρτωσης, περιφραγμένοι χώροι, ποτίστρες, κ.ά)
8. Παροχή διευκολύνσεων για την αδειοδότηση των εκμεταλλεύσεων βοοειδών ελεύθερης βοσκής π.χ. ηλεκτροδότηση και υδροδότηση, παραχώρηση οικοπέδων για μόνιμη εγκατάσταση κ.ά.

4.4. Προτάσεις για την ανάπτυξη της μελισσοκομίας

Η μελισσοκομία παρότι δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσης εργασίας, όμως κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν επιγραμματικά, κάποιες προτάσεις για την ανάπτυξή της σε τοπικό επίπεδο διότι αποτελεί έναν αναπτυσσόμενο κλάδο με μεγάλη συμβολή στην εθνική οικονομία και στο οικογενειακό αγροτικό εισόδημα, είτε ως κύρια είτε ως συμπληρωματική οικονομική δραστηριότητα. Το μέλι ελάτης που παράγεται στην Ευρυτανία έχει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά

της Ευρυτανικής χλωρίδας και βρίσκεται σε διαδικασία πιστοποίησης από τους αρμόδιους φορείς. Μερικές προτάσεις είναι:

1. Στήριξη των παραγωγών σε επιστημονικό και συμβουλευτικό επίπεδο
2. Προβολή του εξαιρετικής ποιότητας προϊόντος μέσα από ενέργειες για την ανάδειξη των μοναδικών χαρακτηριστικών που οφείλονται στην πλούσια βλάστηση και χλωρίδα της ευρύτερης περιοχής.
3. Ίδρυση και νέων σύγχρονων μονάδων για την τυποποίηση, συσκευασία και προώθηση του μελιού ελάτης στην αγορά.
4. Αποτελεσματικός έλεγχος στην παραγωγή και διακίνηση των προϊόντων κυψέλης. Π
5. Προώθηση της πιστοποίησης του μελιού ως προϊόν ποιότητας (ΠΟΠ ή ΠΓΕ).
7. Εκπαίδευση και ενημέρωση των μελισσοκόμων για την παραγωγή μελιού αλλά και για άλλα σημαντικά προϊόντα κυψέλης με μεγάλη θρεπτική αξία όπως η πρόπολη, η γύρη και ο βασιλικός πολτός.
8. Ενημέρωση για ορθολογική χρήση φυτοφαρμάκων για την καταπολέμηση ασθενειών καθώς και για χρήση βιολογικών φαρμάκων και διενέργεια ελέγχων.
9. Προώθηση της βιολογικής μελισσοκομίας προς όφελος των παραγωγών αλλά και των καταναλωτών.
10. Συνέργεια υπηρεσιών για δημιουργία κατάλληλων χώρων τοποθέτησης μελισσοσμηνών σε δημόσιες δασικές εκτάσεις.

Κλείνοντας είναι σημαντικό για άλλη μια φορά να τονιστεί ότι τα περιθώρια ανάπτυξης της ορεινής κτηνοτροφίας στην Ευρυτανία είναι μεγάλα με την προϋπόθεση να εφαρμοστούν οι αναγκαίες τεχνοοικονομικές μελέτες στις κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις ώστε να καταστούν βιώσιμες και με ποιες προϋποθέσεις μπορούν να καταστούν ανταγωνιστικές.

Τόσο η Ελληνική Πολιτεία σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και οι Έλληνες κτηνοτρόφοι πρέπει να παλέψουν και να διεκδικήσουν ώστε να καταστεί η κτηνοτροφία θεμέλιος κλάδος και να πάρει τη θέση που της αξίζει στις αγορές.

Βιβλιογραφία

- Αγρογή, (2021), Κτηνοτροφία, http://www.agrogi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=45, επίσκεψη 18/02/2021
- Αρσένος Γ, (2018), Περιγραφή Στρατηγικών Δράσεων ΕΤΑΚ στην Ζωική παραγωγή για τα έτη 2016-2017, Τομέας Ζωικής Παραγωγής, Πλατφόρμα Αγροδιατροφής, Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, σελίδες 18
- Αυγουλάς (2020), Πεμπτουσία, Ελληνική Κτηνοτροφία: σημερινή κατάσταση & προοπτικές ανάπτυξης, 19 Σεπτεμβρίου 2020, <https://www.pemptousia.gr/2020/09/elliniki-ktinotrofia-prooptikes-ana/>, επίσκεψη 28/05/2021
- Βερεσόγλου Δ (2002), Οικολογία, βιβλίο σελ. 420, ISBN 978960769699
- Γαλανού Γ. Σ, (2014) “Ο κλάδος της κτηνοτροφίας στην περίοδο της κρίσης”, Μεταπτυχιακή διατριβή, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: Επιχειρηματικότητα και Συμβουλευτική στην Αγροτική Ανάπτυξη, Αθήνα, σελίδες 52
- Δήμος Αγράφων (2021), Λίμνη Κρεμαστών, <https://agrafa.gr/kremasta-lake/>, επίσκεψη 21/03/2021
- Διεύθυνση Κτηνιατρικής Ευρυτανίας (2021), Στοιχεία κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων και ζωικού κεφαλαίου, 2010-2020
- Dimopoulos P., Raus T., Bergmeier E., Constantinidis T., Iatrou G., Kokkini S., Strid A. & Tzanoudakis D. 2013. Vascular Plants of Greece. An annotated checklist. Botanic Garden and Botanical Museum Berlin-Dahlem & Hellenic Botanical Society, Berlin & Athens.
- ΕΛΣΤΑΤ (1991), Απογραφή μόνιμου πληθυσμού Ευρυτανίας, <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SAM03/1991>, επίσκεψη 20/02/2021
- ΕΛΣΤΑΤ (2000), Χρήσεις γης, Κατανομή της Έκτασης της Ελλάδας κατά Βασικές Κατηγορίες Κάλυψης/Χρήσης Γης, 1999-2000, <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG51/>, επίσκεψη 15/03/2021
- ΕΛΣΤΑΤ (2011), Ετήσια γεωργική έρευνα, Εκτάσεις και παραγωγή 2011, <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG06/2011>
- ΕΛΣΤΑΤ (2011), Απογραφή μόνιμου πληθυσμού Ευρυτανίας, <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SAM03/2011> επίσκεψη 20/02/2021
- ΕΛΣΤΑΤ (2014), Κτηνοτροφία και κτηνοτροφικά προϊόντα 2014, <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPK33/>, επίσκεψη 28/05/2021
- ΕΛΣΤΑΤ (2017), Ετήσια γεωργική έρευνα, Εκτάσεις και παραγωγή 2018, <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG06/2017>
- ΕΛΣΤΑΤ (2018), Κτηνοτροφία και κτηνοτροφικά προϊόντα 2018, <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPK33/>, επίσκεψη 28/05/2021
- ΕΛΣΤΑΤ (2018), Οικονομικοί λογαριασμοί Γεωργίας, 2018, <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL61/>, επίσκεψη 15/03/2021
- Eurostat (2021), https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_statistics_at_regional_level&oldid=497599#Population_structure επίσκεψη 15/03/2021
- Ευρωστία (2021), Βιώσιμη υγεία, Η ποιότητα ζωής μετά την πανδημία, <http://www.evrostia-health.gr/2021/01/28/viosimi-ygeia-piotita-zois-meta-tin-pandimia/>, επίσκεψη 10/03/2021
- Ιστικούδης Ι, (2010), Κτηνοτροφία και ποιότητα ζωής, Λιβαδοπονία και ποιότητα ζωής, πρακτικά 7^{ου} Πανελληνίου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου, Λιβαδοπονία και ποιότητα ζωής, Ξάνθη, Οκτώβριος 2010.
- Κάλυψη γης - Μεταβολές Corine Land Cover 2012 – 2018, http://mapsportal.ypen.gr/layers/geonode:gr_cha1218, επίσκεψη 15/03/2021

- Καρατάσος Β (2017), Μελέτη περίπτωσης συλλογικής δράσης. Άτυπα συνεργατικά δίκτυα στο πεδίο της κτηνοτροφίας: Η περίπτωση της Θεσσαλίας, Μεσολόγγι 2017, <http://repository.teiwest.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/6216/DE%20%CE%9A%CE%91%CE%A1%CE%91%CE%A4%CE%91%CE%A3%CE%9F%CE%A3%20%CE%92%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%9B%CE%97%CE%A3.pdf?sequence=1&isAllowed=y> επίσκεψη 15/03/2021
- ΟΑΕΔ (2017), Μηχανισμός διάγνωσης αναγκών αγοράς εργασίας, Σεπτέμβριος 2017, http://www.eiead.gr/publications/docs/%ce%a0%ce%91%ce%a1%ce%91%ce%94%ce%9f%ce%a4%ce%95%ce%9f%ce%9c%ce%94%ce%91%ce%91%ce%95_062017_v2_1.pdf, επίσκεψη 12/03/2021
- Παντέρα Α, Καραγεώργος Γ, Λούκας Π, Φάκας Ι (2003), Ορεινοί Βοσκότοποι Νομού Ευρυτανίας, Λιβαδοπονία και ανάπτυξη ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, πρακτικά 7^{ου} Πανελληνίου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου, Καρπενήσι, 4-6 Σεπτεμβρίου 2002,
- Παπαδόπουλος (2020), Διδακτικές σημειώσεις, Κλιματική αλλαγή και μεσογειακά οικοσυστήματα, Οικολογία και διαχείριση περιβάλλοντος, 2020, σελ. 28
- Παπαναστάσης Β και Νοϊτσάκης Β (1992), Λιβαδική Οικολογία, Θεσσαλονίκη, σελ. 244
- Παπαχρήστου Θ και Ισπικούδης Ι (2003), Πολυλειτουργικότητα λιβαδιών και ανάπτυξη ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, Λιβαδοπονία και ανάπτυξη ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, πρακτικά 7^{ου} Πανελληνίου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου, Καρπενήσι, 4-6 Σεπτεμβρίου 2002
- Παρούτσας Δ (2021), Τουριστικός Οδηγός Ευρυτανίας, Ιστορία της Ευρυτανίας https://paroutsas.jmc.gr/karpensite/karp_hist.htm, επίσκεψη 20/04/2021
- Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας (2021), Δελτίο τύπου, Προγραμματική Σύμβαση για το Διαχειριστικό Σχέδιο Βόσκησης της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας, <https://pste.gov.gr/deltio-tyrou-programmatiki-symvasi-gia-to-diacheiristiko-schedio-voskisis-tis-perifereias-stereas-elladas/>, επίσκεψη 10/03/2021
- Πλατής Π, (2015), Προσωρινό διαχειριστικό σχέδιο βόσκησης Δήμου Ξάνθης Περιφερειακής Ενότητας Ξάνθης, Γενική Διεύθυνση Αγροτικής Έρευνας Ινστιτούτο Δασικών Ερευνών, Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2015, σελ. 61
- Πολύζος Ν (2018), Επιστημονική-Ερευνητική Μελέτη Επανακαθορισμού Υγειονομικού Χάρτη (Δημοσίων) Υπηρεσιών Υγείας Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας, Ιούλιος- Σεπτέμβριος 2018, σελ.102
- Σολωμού Α. (2017), Ύπαιθρος, Η βιωσιμότητα της κτηνοτροφίας στις ορεινές περιοχές, <https://www.ypaidhros.gr/h-viwsimotita-tis-ktinotrofias-stis-oreines-perioxes/>, επίσκεψη 10/03/2021
- Τζοβλά Ε (2019), Περιβαλλοντικές επιπτώσεις από την κατανάλωση κρέατος στην Ελλάδα, Αθήνα 2019, https://apothesis.eap.gr/bitstream/repo/43545/1/75851_%CE%A4%CE%96%CE%9F%CE%92%CE%9B%CE%91_%CE%95%CE%9B%CE%99%CE%A3%CE%A3%CE%91%CE%92%CE%95%CE%A4-%CE%9C%CE%91%CE%A1%CE%99%CE%91.pdf, επίσκεψη 20/03/2021
- Τράπεζα Πληροφοριών Νομοθεσίας (2021), <https://www.e-nomothesia.gr/kat-agrotike-anaptukse/ktenotrophia/n-4351-2015.html>, επίσκεψη 26/04/2021
- Τσαμαδιάς Γ (2009), Κοινωνικές, Οικονομικές και Περιβαλλοντικές επιπτώσεις του ορεινού τουρισμού στο Νομό Ευρυτανίας, Θεσσαλονίκη 2009, <http://ikee.lib.auth.gr/record/122871/files/GRI-2010-5036.pdf>, επίσκεψη 2/03/2021
- Τσατσάκης Ι και Ανδρονικάκης Α (2021) Ύπαιθρος, Πλεονασματικό μετά από 36 χρόνια το αγροτικό ισοζύγιο της Ελλάδα, <https://www.ypaidhros.gr/pleonasmatico-meta-apo-36-xronia-agrotiko-isozygio-elladas>, επίσκεψη 28/05/2021
- Ύπαιθρος (2021), Άρθρο, Ανάλυση: Πως οδηγηθήκαμε στο πλεόνασμα των αγροτικών προϊόντων του 2020, <https://www.ypaidhros.gr/analysis-pos-odigithikame-pleonasma-agrotikon-proionton-2020/>, επίσκεψη 2/06/2021
- Φραγγίδης Γ, (2020) Μεγάλος κίνδυνος να μείνουν σημαντικές εκτάσεις βοσκοτόπων εκτός της νέας ΚΑΠ με ζημιά στους κτηνοτρόφους και στις ενισχύσεις που καταβάλλονται σε αυτούς

από ολιγωρία του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Κοινοβουλευτική
Δράση σελ. 4 www.fraggidis.gr/ επίσκεψη 15/03/2021